

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KELAM ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI**

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ

Mustafa KILINÇ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ**

KONYA - 2016

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa KILINÇ		
	Numarası	098106071005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kelam / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ		
Tezin Adı	İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Mustafa KILINÇ

(İmza).

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ ENSTİTÜSÜ
---	--	--

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa KILINÇ		
	Numarası	098106071005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ		
Tezin Adı	İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ			

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan 'İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ' başlıklı bu çalışma 03/10/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman ve Üyeler			
Sıra No	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Ramazan ALTINTAŞ	
2	Prof. Dr.	Süleyman TOPRAK	
3	Prof. Dr.	Hüseyin AYDIN	

ÖNSÖZ

İnsan bu dünyaya Allah'ı tanımak ve ibadet yapmak için gönderilmiştir. Allah Teâlâ imtihan meydanı olan şu dünya hayatında insanın nasıl hareket edeceğini, görev ve sorumluluklarının ne olacağı gibi konuları Kur'an'ı Kerim'de dile getirmektedir. İşte Kur'an'da insanların dünya ve ahiret imtihanını kazanmada en temel iki konudan biri iman, diğeri de fısktır. Bu iki konu kelimeler açısından tartışılan konularının arasında yer almıştır. Bununla birlikte ayrıca iman ve fıska manaları itikadi mezhepler arasında da tartışılmıştır. Çünkü konu doğrudan kişinin ahiretteki durumunu ilgilendirmektedir. Özellikle cahiliye döneminde sınırlı bir anlam içeriğine sahip olan fıska kavramının, Kur'an'ın nüzülüyle birlikte anlam dünyasında genişlemeler yaşanmıştır.

Bilindiği gibi kelimeler tarihinde özellikle Mu'tezile ve Hariciler'in fıska ve fasık konularına yaklaşımı farklı olmuştur. Bu sebeple biz de Mâtürîdî'nin hem iman-fıska kavramlarına bakışını ve hem de fıska kavramına genelde küfür anlamı veren kelâmi ekollere yönelttiği eleştirileri tespit etmeyi amaçladık.

Giriş bölümünde Mâtürîdî'nin hayatı, eserleri ve metodolojisi ayrıntılı bir şekilde ele alındı. Birinci bölümde iman ve fıska kavramları, ikinci bölümde ise Mâtürîdî'nin iman-fıska kavramlarına kelâmi açıdan yaklaşımı ele alındı.

İman ve fıska kavramlarının semantik anlam tahlilleri konuyla ilgili ilk dönem lügat kitapları, tefsir kaynakları ve son olarak Mâtürîdî'nin bizzat kendi eserlerinden yola çıkarak tespit edilmiştir. Bu çalışmamızın her aşamasında yakın ilgi ve yardımlarını gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Ramazan Altıntaş'a, ayrıca savunma jürisinde olup tezin son haliyle ilgili eleştiri ve değerlendirmelerde bulunan Prof. Dr. Süleyman Toprak, Prof. Dr. Hüseyin Aydın hocalarıma şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim. Umarım bu çalışma Mâtürîdî'nin anlaşılmasına katkıda bulunur.

Mustafa KILINÇ

KONYA, 2016

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Mustafa KILINÇ		
	Numarası	098106071005		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kelam / Kelam		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ		
Tezin Adı	İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ			

ÖZET

Kur'an'da ele alınan kelimî konular içerisinde iman ve fıkı önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma, iman ve fıkı kavramlarını büyük İslam bilgini Mâtürîdî'nin görüşleri çerçevesinde incelemeyi konu edinmiştir.

Giriş bölümünde Mâtürîdî'nin hayatı ve ilmî kişiliği hakkında bilgi verildi. Konunun daha iyi anlaşılması için iman ve fıkı kavramlarının anlamları alanında özlü bilgiler verilmeye çalışıldı. Son bölümde asıl araştırma konumuz olan Mâtürîdî'nin iman ve fıkı ile ilgili görüşleri eserlerinden hareketle incelenerek ortaya konulmaya çalışılmıştır ve konuyla alakalı diğer eserlerle desteklenmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mâtürîdî, Kelam, İman, Fıkı

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

Öğrencinin	Name Surname	Mustafa KILINÇ		
	Student Number	098106071005		
	Department	Kelam / Kelam		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ		
Title of the Thesis/Dissertation	İMÂM MÂTÜRÎDÎ'DE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ			

ABSTRACT

Faith and fisk have a large and important ground among the subjects of Quran . This study examines the subjects of "fisk" and faith in the light of the view of İslamic master Maturidi.

In the introduction section of this study focuses on the life and the personality of the Mâtürîdî. Afterwards basic information about the means concepts of fisk and faith are given to provide better understanding. Final part covers the ideas of Mâtürîdî about the fisk and faith, the investigation from his works and also are supported by other sources related to the subject.

Key Words: Mâtürîdî, Kalam, Faith, fisk

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	x

BİRİNCİ BÖLÜM**GİRİŞ****İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE METODOLOJİSİ**

1.1. Hayatı.....	1
1.2. Eserleri	2
1.2. İlmi Kişiliği	5
1.2.1. İmam Mâtürîdî'nin Metodolojisi	5
1.2.1.1. Akıl–Nakil İlişkisi	7
1.2.1.2. Te'vil Anlayışı	9

İKİNCİ BÖLÜM

KELAMİ EKOLLERE GÖRE İMAN VE FİSK KAVRAMLARININ ANALİZİ

2.1. İman Kavramının Analizi	12
2.1.1. İmanın Tarif ve Muhtevası.....	12
2.1.1.1 İman ve İkrar	13
2.1.1.2. İman ve Tasdik.....	14
2.1.1.3. İman Kalb ile Tasdik, Dil ile İkrar	15
2.1.1.4. İman ve Mârifet.....	16
2.1.1.5. İman, Kalb ile Tasdik, Dil ile İkrar ve Rükünlerle Amel.....	16
2.1.2. İman-Amel İlişkisi	17
2.1.3. İmanda İstisna.....	20
2.1.4. İman ve İslâm	23
2.2. Fısk Kavramının Analizi.....	26
2.2.1. Fısk Kavramının Lügat ve İstılah Manası.....	26
2.3. Kelam Ekollerine Göre Fısk Kavramı	30
2.3.1. Fısk ve Günah.....	30
2.3.2. Kebire ve Sağire Kavramları ve Kebirenin Sayısı.....	34
2.3.3. Fasık (Kebire Ehli)'in Hükümü.....	37
2.3.3.1. Hariciyye Mezhebinin Görüşü	37
2.3.3.2. Mürcie Mezhebinin Görüşü	39
2.3.3.3. Mu'tezile Mezhebinin Görüşü	40
2.3.3.4. Eş'arî Mezhebinin Görüşü	42

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM MÂTÜRİDÎ'YE GÖRE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ

3.1. İman Anlayışı	43
3.1.1. İman Tanımı	43
3.1.2. İman-Amel ilişkisi	49
3.1.3. İman ve İslam	54
3.1.4. İmanda İstisna.....	57
3.2. Fısk ve Günah Kavramı	60
3.2.1. Mâtürîdî'ye Göre Fısk ve Günah Kavramı	60
3.2.2. Büyük Günah- Küçük Günah Meselesi	64
3.2.3. İman-Küfür Açısından Günahkârın Durumu	68
3.2.4. Büyük Günah ve Şefaât.....	75
SONUÇ	78
BİBLİYOGRAFYA.....	81
ÖZGEÇMİŞ.....	89

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m	: adı geçen makale
a.mlf.	: aynı müellif
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: bin
b.y.	: basım yeri
CÜİFD.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
c.	: cilt
DİA.	: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİBY	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
DÜİFD.	: Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
EÜİFD.	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
GÜİFD	: Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
H.	: Hicri
İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
İSAM.	: İslam Araştırmaları Merkezi
krş.	: karşılaştır
ktp.	: kütüphane
m.	: miladi
md.	: maddesi

- MÜSBE:** : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- MÜİFV Yay.** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakıf Yayınları
- TDVY.** : Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- tsz.** : tarihsiz
- ty.** : tarih yok
- UÜİFD,** : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
- vd.** : ve devamı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

İMÂM MÂTÜRÎDÎ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE METODOLOJİSİ

1.1. Hayatı

İmâm Ebu Mansûr el-Mâtürîdî'nin (v.333/944) kelim ilmi açısından bilinmesi son derece önemlidir. Mâtürîdî, geçmişte olduğu gibi günümüzde de Türk toplumlarının inanç sistemine damgasını vuran önemli bir şahsiyet olmuştur.

Mâtürîdî'ye kelim mezhebinin kurucusu, Ehl-i Sünnet okulunun iki meşhur temsilcisinden biri olan Ebu Mansur el- Mâtürîdî, Özbekistan'a bağlı Semerkand şehrinin Mâtürîd köyünde doğmuştur. Bu sebeple Ebu Mansur el- Mâtürîdî adıyla anılmaktadır. Bazen adına Semerkand da eklenmek suretiyle, kendisine "Ebu Mansur el- Mâtürîdî es-Semerkandî" de denilmektedir. Mâtürîdî'nin yaşadığı çevre, siyasi ve idari açıdan huzurlu olmakla birlikte bid'at içeren görüşlerin, farklı fikirlerin, çeşitli din ve mezheplere bağlı grupların da bulunduğu bir yerdi. Mâtürîdî'nin doğduğu tarih hakkında kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. Onun, H, 333/M. 944 yılında öldüğü hususunda ittifak vardır.¹

Mâtürîdî'den söz eden kaynaklara bakıldığında kendisinin, babasının ve dedesinin isminden başka bir bilgiye rastlanmamaktadır. Mâtürîdî'nin arap asıllı olduğu iddia edilse de gerek bu konuda kesin bir bilginin mevcut olmaması gerekse Mâtürîdî'nin kullandığı dil özelliklerine bakıldığında zaman onun Türk asıllı olduğu kuvvetle muhtemeldir.²

¹ Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefî, **Tabşiratü'l-Edille**, Neşr. Hüseyin Atay, DİB Yay., Ankara 2004, I, 474; Ebu Muhammed Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed el-Kureşî, **el-Cevahirü'l-Mudiyye fi Tabakati'l-Hanefiyye**, Neşr. Abdulfettah Muhammed el-Hulvî, Hicr Yayınevi, 2. Baskı, Riyad 1993/1413, III, 361; Yeprem, M. Saim, **İrade Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî**, Şamil Yay., İstanbul, 1984, 252; Fıglalı, Ethem Ruhi, **Çağımızda İtikâdî İslam Mezhepleri**, Selçuk yay. İstanbul, 1980, 45; Kasım b. Kutluboğa, **Tacü't-Teracim fi Tabakati'l-Hanefiyye**, Bağdad , 1968, 31.

² Özen, Şükrü, **"Mâtürîdî'ye"**, DİA, Ankara, 2004, XXVIII, 146; Ecer, Mehmet Vehbi, **Büyük Türk Alimi Mâtürîdî**, İstanbul, 2007, 32-33; Mâtürîdî, Ebu Mansûr, **Te'vilâtü'l Kur'an Tercemesi** (Terc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 2015, I, 13, 14.

1.2. Eserleri

İmam Mâtürîdî, çok yönlü bir din âlimi olarak İslâmî ilimlerin hemen her alanında birçok eserler vermiştir. Mâtürîdî, Ebu Hanife'nin görüşlerini öğrenmiş ve onun mezhebine uyararak biraz önce de vurguladığımız gibi nakil ile birlikte akla da önem veren bir metot seçmiştir.³ Eserlerinin içerdiği inanç esaslarını soyut akide esası olmaktan çıkarıp akli ve nakli delillerle kuvvetlendirmiş ve daha kapsamlı geliştirip sistemleştirmiştir⁴.

Bize kadar gelen Te'vilatu'l-Kur'an ve Kitâbü't-Tevhid gibi eserlerinden anlıyoruz ki, Mâtürîdî, hem akli hem de nakli ilimlerde mütahassıslaşmış; onların temel konularına vakıf olduktan sonra Kelam, Mezhepler Tarihi, Tefsir, Fıkıh ve Fıkıh usulünde sonraki nesillere güzel bir çıkır açan büyük bir âlim olmuştur. Bu sebeple çok yönlü bir din âlimi olarak Kelam, Mezhepler Tarihi, Tefsir, Cedel, Kur'an, Fıkıh ve Usul-ü fıkıh, ve muhtelif bid'at telakkilerinin tedkiki gibi İslâmî ilimlerin hemen her alanında birçok eserler vermiştir. İmam Mâtürîdî'ye aidiyeti kesin olan on dört eser bulunmaktadır. Ancak bunlardan Kitabu't-Tevhid ve Te'vilâtü'l-Kur'an dışında diğer eserleri göçler, istilalar, vb. sebeplerden günümüze kadar ulaşamamıştır.⁵ Eserleri hakkında ayrıntılı bir şekilde durmamız çalışmamızın içeriği ve kapsamı açısından yerinde değildir. Bu sebeple iki önemli eseri hakkında bilgi vermekle yetineceğiz.

Kitâbü't-Tevhîd

Kitâbü't-Tevhîd, kelâm sahasında nakil ile birlikte akla da önem veren kelâm ilminin temel konularına yer veren ilk eserdir.⁶ Bu eser, Mâtürîdî'nin kelami görüşlerini ve mezhep anlayışını geniş olarak anlattığı Ehl-i sünnet ilmi kelamının

³ Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l Kur'an**, 2005, II.30.

⁴ Yeprem, **İrade Hürriyeti ve İmam Mâtürîdî**, 256.

⁵ Yeprem, **a.g.e.**, 258, 259; Ak, **a.g.e.**, 44; Kutlu, **Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî**, 394; Önal, Recep, **Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri Ve Kelam İlmi'ndeki Yeri**, Akademik İncelemeler Dergisi, VIII, 2013, 331; Özen, **a.g.m.**, 147-148.

⁶ Topaloğlu, Bekir, **"Kitâbü't-Tevhîd"**, DİA, Ankara, 2004, XXVI, 118.

metot, muhteva ve işleniş şeklini belirlediği en önemli eseridir.⁷

Kitâbü't-Tevhîd, Mâtürîdîyye akidesinin temel kaynağı olmasının yanında Mu'tezile, Hariciyye, Mürcie gibi çeşitli İslami fırkalar, bazı dinler, inançlar açısından en eski kaynaklardan birisidir. Ayrıca kitap serbest düşünceye ve akla da önem veren felsefik bir eser olma özelliği de taşır.⁸

Kitâbü't-Tevhîd'in tek yazma nüshası İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde 3651 numarada kayıtlı 206 varak hacmindeki nüshadır. Kitâbü't-Tevhîd'i, Fethullah Huleyf bu tek yazma nüshadan yararlanarak 1970 yılında Beyrut'da neşretmiştir. Naşir tarafından 58 sayfalık çok kıymetli bir takdim ile sunulan eser, 1979'da İstanbul'da tekrar basılmıştır. 1953 yılında Yusuf Ziya Yörükân tarafından İslam Akaidine dair Eski Metinler serisinden İlahiyat Fakültesi yayınları arasında neşredilen birkaç sayfalık Kitab et-Tevhid'in, aslından bilahare özetlenmiş bazı bahisler olması muhtemeldir. Bu eseri ilk defa İstanbul'da 1981 yılında Hüseyin Sudi Erdoğan Türkçeye çevirmiş, ancak bu alanda uzman kişiler tarafından bu tercümenin sağlıklı bir tercüme olmadığı hatalarla dolu olduğu söylenmiştir. Eser daha sonra Bekir Topaloğlu ve Muhammed Aruçi tarafından ikinci bir tahkiki gerçekleştirilmiş ve Diyanet Vakfı tarafından basılmıştır.⁹ Daha sonra Bekir Topaloğlu bu eseri Türkçeye tercüme ederek neşretmiştir.

Te'vîlâtü'l -Kur'an

Te'vîlâtü-Ehli's-sünne, Te'vîlâtü'l-Mâtürîdiyye, Te'vîlâtü'l -Kur'an adıyla da bilinen eser, dirayet tefsirinin ilk örneklerinden biri olma ve tefsir açısından çok önemli bir çalışma olmasının yanı sıra kelâm, mezhepler tarihi, fıkıh, felsefe, hadis ve daha birçok İslâmî ilimler sahasında zengin bilgiler içine alan en önemli

⁷ Işık, Kemal, **Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Fütüvvet Yayn., Ankara, 1980, 18; Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed, **Te'vîlât'ül-Kur'an'dan Tercüme**, (Trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 2003, XVI.

⁸ Yeprem, **İrade Hürriyeti ve İmâm Mâtürîdî**, 259.; Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi**, XXV.

⁹ Yeprem, M. Saim, **Mâtürîdî'nin Akîde Risâlesi ve Şerhi**, TDVY, Ankara, 2011, Önsöz, 10; Işık, Harun, **Mâtürîdî'de İnsan Özgürlüğü**, Ankara, 2003,16; Ecer, **a.g.e.**, 36;Topaloğlu, **a.g.m.**, DİA, XXVI, 117-119.

eserlerden biri olma özelliğine sahip bir eserdir. Ayrıca İslâmî fırkalar, İslâm dışı dinler ve akımlara ait görüşlerin tenkidi ve değerlendirilmesi yönünden son derece önemli bir eserdir. Eser, Mâtürîdî'nin öğrencilerine yaptığı derslerden meydana gelmiş bir çalışmadır. Mâtürîdî, öğrencilerine yaptığı bu dersleri bir kitap haline getirip bir isim vermemiştir. Kitabın adı hocalarının “tefsir” te’vil” ayrımını göz önünde bulundurarak talebeleri tarafından verilmiştir.¹⁰

Te’vîlâtü’l Kur’an’ın çoğu nüshası Türkiye’de mevcuttur. Bununla birlikte dünyanın çeşitli kütüphanelerinde de kırk kadar yazma nüshası mevcuttur. Bunların az bir kısmı tefsirin tamamını içermeyip eksiktir. Yazma nüshaların otuzu aşkın kısmı-büyük çoğunluğu İstanbul kütüphanelerinde olmak üzere- Türkiye’de, diğerleri bazı İslam ülkelerinde ve Batı’daki kütüphanelerde bulunmaktadır.¹¹ Te’vîlâtü’l Kur’an’ın yurt içi ve yurt dışında kısmî neşirleri yapılmıştır. İlk ciltleri Kahire’de 1391/1991 de İbrahim Avadayn ve Seyyid Avadayn neşretmiştir. Tam neşri ise Mecdî Bâsellüm ve Fâtıma Yusuf Heymî tarafından tahkik edilerek Tefsiru’l- Kur’ani’l-Azim el-Musemmâ Te’vîlatu Ehl-i’s-Sünne ismiyle beş cild halinde Beyrut’ta yayımlanmıştır. Ayrıca Türkiye’de, Bekir Topaloğlu başkanlığında bir komisyon tarafından tahkikli bir şekilde ilk cildi 2004 yılında İstanbul’da olmak üzere neşrin tamamı 17 cilt olarak 2010 yılında yayımlanmıştır.¹² Yine 2015 Yılında Bekir Topaloğlu başkanlığında tercüme çalışmaları başlatılmış ve iki cildi yayına sunulmuştur.

¹⁰ Mâtürîdî, **Kitâbü’t-Tevhîd Tercümesi**, XXIX, XXX; Topaloğlu, Bekir, **Kelâm İlmi**, İstanbul, 1985, 128. Özen, **a.g.m.**, 149; Işık, **a.g.e.**, 18.

¹¹ Mâtürîdî, **a.g.e.**, XXX, XXXI; Mâtürîdî, **Te’vîlât’ül-Kur’an’dan Tercüme**, XIV; Karabulut, Ali Rıza, **Mâtürîdî’nin Eserleri ve Hakkında Yazılanlar**, Ebu Mansur Semerkandî- Mâtürîdî Kongresi, Kayseri, 1990, 179-197; Eroğlu, Muhammed, **Ebû Mansûr el- Mâtürîdî ve Te’vîlâtü’l Kur’an**, İstanbul, 1971, (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi), 18-19.

¹² İmamoğlu, M.Ragıp, **İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Kur’an’daki Tefsir Metodu**, Ankara, 1991, 20; Toprak, Süleyman, Gölcük, Şerafettin, **Kelam**, Konya, 1998, 55; Gölcük, Şerafettin, **Kelam Tarihi**, Esra Yayn., Konya, 77; Mâtürîdî, **Te’vîlâtü’l Kur’an Tercümesi**, 2015, I, 15;Önal, **a.g.m.**, 335; Ecer, **a.g.e.**, 37-38.

1.2. İlmî Kişiliği

Mâtürîdî, hem aklî hem de naklî ilimlerde ilerlemiş, Fıkıh, Tefsir, Kelâm ve Mezhepler Tarihi alanlarında önde gelen bir âlimdir. Aynı zamanda Mâtürîdî, İslam Felsefesi ve Kelâmı'na da yeni bir istikamet vermiş ve ona yeni bir ufuk açmış bir âlimdir.¹³ Her ne kadar Mâtürîdî, bu alanlarda çalışmalarıyla bilinse de kelamcı kimliğiyle bilinen ve takdir gören bir kimse olmuştur. O, kendinden önceki kelamcıların gündeme getirmediği önemli konuları tartışmış, önceden kullanılmayan aklî ve naklî, semantik temellendirmelerde bulunmuş ve Kelâm ilmine gerçek manada bir ilim hüviyeti kazandırmıştır.¹⁴

Mâtürîdî'nin Kelam ilmine kazandırdığı en önemli yeniliklerden birisi, Bilgi Kuramı'dır. Mâtürîdî'den önce bilginin kaynakları ve tanımı üzerinde farklı şekillerde görüş ortaya koyanlar olmuşsa da, Kelam'ın müstakil bir konusu hüviyetini Mâtürîdî ile kazanmış ve "Bilginin Kaynakları" (Esbâbu'l-İlim) adıyla kelam ilminin önemli konularından biri olmuştur. O, bilgi kuramını sadece Kelâm ilmine değil, İslam Felsefesi ve Tefsir olmak üzere diğer ilim dallarında da uygulamaya çalışmıştır.¹⁵ Bunun örneklerini Kitâbü't-Tevhîd ve Te'vîlâtü'l Kur'an adlı eserlerinde görmek mümkündür.

1.2.1. İmam Mâtürîdî'nin Metodolojisi

Mâtürîdî'nin ilmî kimliğini daha yakından tanımak ve kelami görüşlerini isabetli bir şekilde değerlendirebilmek için onun kullandığı yöntemin de incelenmesi gerekmektedir. Mâtürîdî, Ebû Hanîfe'nin (v.699/767) fikirlerini ve rey metodunu benimseyip savunmuş ve onun açtığı yoldan yürüyüp, aklı ön plana alarak sistemini geliştirmiş ve kendi adına nispet edilen Mâtürîdîlik mezhebinin kurucusu kabul

¹³ Özen, a.g.m., DİA., XXVIII 148; Öztürk, Necmettin, **Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde Ehl-i Kitap Anlayışı** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010, 4.

¹⁴ Kutlu, Sönmez, "**Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî**", Ankara, 2003, 21-22.

¹⁵ Kutlu, a.g.e., 22.

edilmiştir.¹⁶ Mâtürîdî'nin görüşleri ve akıl-nakil dengesi üzerine kurulan metodu, kendi döneminden günümüze kadar birçok âlim tarafından kabul görmüş ve geliştirilmiştir.¹⁷

Mâtürîdî, nakille aklı uzlaştırma yöntemini geliştirmiş, muhataplarını ikna edebilmek gayesiyle, naklî delillerle birlikte istidlal yoluyla¹⁸ insanın psikolojik gerçeğini, tarihi delilleri, toplumun genel telakkilerini ve kelimelerin lügat manalarını kullanarak görüşlerini ortaya koymuş ve karşıt düşünceleri çürütmeye çalışmıştır. Görüşlerini ispatlamaya çalışırken de dinî ve mantiki delillerle ikna metodunu kullanmıştır.¹⁹

Mâtürîdî, görüşlerini açıklarken naklî delil olarak ayet ve hadislere yer vermekle birlikte örfü de naklî bir delil olarak kabul etmiştir. Mâtürîdî'nin sisteminde Allah'ın birliğini bilmenin ve elçilerine iman etmenin ve nasları anlamının yollarından biri de aklî delildir.²⁰ Ona göre aklî delil, duyularla ve duymakla elde edilen bilgiler ve bunların üzerinde düşünüp akıl yürütmek yoluyla ulaşılan delildir. Bir başka açıdan ona göre aklî delil, semantik, lügat ilmi, örf, adet ve gelenekler, sosyolojik vakıalar ve benzeri şeylerden elde edilen verilerden bir hüküm çıkarmaktır. Bu nedenle o, kendi fikirlerini ispatlamak ve muhalif görüşlerin yanlışlığını ortaya koymak için istidlale yardımcı olabilecek her şeyi delil olarak kullanmaya çalışmıştır.²¹ Mâtürîdî'nin kelamdaki metodolojisini kavramak için akıl-nakil ilişkisi ve te'vil hakkındaki görüşlerinin bilinmesi gerekmektedir.

¹⁶ Mâtürîdî, **Te'vilât'ül-Kur'an'dan Tercümeleler**, 2003, 16.

¹⁷ Ak, Ahmed, **Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik** (Doktora tezi), Ankara, 2006, 33; Özen, **a.g.e.**, DİA., XXVIII, 146.

¹⁸ Ecer, **a.g.e.**, 71-72; Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l-Kur'an**, (thk. Bekir Topaloğlu ve dğr), İstanbul, Mizan Yayınevi, (2005-2010) 2010, XV, 242;2007, IX, 206.

¹⁹ Bebek, Adil, **Mâtürîdî'de Günah Problemi**, İstanbul, 1998, 40.; Ak, **a.g.e.**, 33.

²⁰ Ebû Mansur el-Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercümesi**, (trc. Bekir Topaloğlu) İSAM, Ankara, 2009, 9, 13, 14; Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l-Kur'an**, 2005, II, 247.

²¹ Ak, **a.g.e.**, 35.

1.2.1.1. Akıl–Nakil İlişkisi

Mâtürîdî'ye göre akıl, Allah'ın insana yararlı ile zararlıyı, iyi ile kötüyü ayırt etmede kullanılması için verdiği büyük bir emanettir.²² Ona göre Aklın mahiyet tam olarak belli olmadığı ve akıl mahlûk olduğu için²³ kendi mahiyetinin ne olduğunu bilme gücüne de sahip değildir.²⁴

Mâtürîdî, akli, özellikleri ve fonksiyonları açısından değerlendirmeye tâbi tutmuş; gerçeğin akılla anlaşılabilceğini vurgulayarak hakikate ulaşmada akla büyük bir konum vermiştir.²⁵

Mâtürîdî kalbi, akıl şeklinde açıklamakta²⁶ ve “ulû'l-elbâb” ifadesini de akıl sahibi olanlar şeklinde te'vil etmektedir.²⁷ Mâtürîdî, kalbi akıl şeklinde te'vil etmesinin bir sonucu olarak, bir kimsenin iman etmekle sorumlu tutulmasının akla bağlı olduğunu ve imanı oluşturan şeyin hakikatının kavranmasının da tefekkür yoluyla gerçekleşeceğini belirtmiş bunu da kalplerin işi olarak yorumlamıştır. Bu manada Mâtürîdî'nin düşünce sistemi içersinde aklın kullanımındaki kalp kavramının akıl teriminin anlam alanına alınarak anlaşıldığını söyleyebiliriz.²⁸

Mâtürîdî, “Allah hiçbir şey bilmezken sizi annelerinizin karnından çıkardı, size kulaklar, gözler ve kalpler verdi”²⁹ âyetinin tefsirini yaparken yaptığı değerlendirme de kalbin akıl anlamında kullanıldığı görüşünü desteklemektedir.³⁰

²² Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, 2005, II, 23; Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi**, 172.

²³ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, 2006, VIII, 251.

²⁴ Alper, Hülya, **İmâm Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2008, 55.

²⁵ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi**, 103, 104; a.mlf. **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, 2006, VI, 52, 53; 2005, I, 234.

²⁶ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, 2007, X, 391.

²⁷ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2005, II, 190; II, 248.

²⁸ Mâtürîdî, **Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi**, 493; Alper, Hülya, **İmâm Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi: Aklın Önceliği ve Vahyin Gerekliği**, Milet ve Nihal İKMAD, VII, say.2, 2010, 12, 13.

²⁹ Nahl 16/78.

³⁰ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l-Kur'ân**, 2006, VIII, 161, 162.

Mâtürîdî'ye göre akıl, peygamberin ve ona gelen vahyin doğruluğunu tespit tek başına söz sahibidir. Ancak akıl vahyin hakikatini tasdiklemekle onun otoritesini kabul etmiş olmakta ve vahiy de aklın tasdikini alarak akla belirli bir otorite vermiş olmaktadır.³¹

Mâtürîdî, vahiy vasıtasıyla gelen bilgilerin bir kısmına akılla ulaşılabildiğini söyler. Nitekim ona göre vahiy, Allah'ın birliği ve sıfatları gibi konuları beyan etmektedir.³²

Mâtürîdî'nin akli ön plana çıkarması vahyi geri planda bırakıyor görünümü veriyor. Hakikatte öyle olmadığını o, şu şekilde izah eder: İnsan, nefis ve hevâsının isteklerinin kendisini etkileyen bir varlık olduğu için tek başına akıyla hareket edebilen bir varlık olamaz.³³ Allah insanın fitratına tevhid delilleri yerleştirmiş olmasına rağmen, nefsin ve hevâsının istekleri aklın doğru bir şekilde hareket etmesine engel olabilir. Bu sebeple akıl sahibi olan insanın, Allah'ın gönderdiği mesajlara ihtiyacı vardır.³⁴ Her ne kadar bazı insanlar kendi başlarına hakikate ulaşabilirlerse yaratılış farklılıkları da onları vahye muhtaç kılmaktadır.³⁵

Mâtürîdî'ye göre Kur'an'ın dışındaki "Kur'an'a ve akli delillere aykırı olan bütün haberler, reddedilmelidir." Bu haberlere, "peygamberden gelen haberler" de dâhildir. Yani bir haber ister çok sayıda kişiden gelsin isterse bir kişiden gelsin haberin doğru olup olmaması için bir ölçüt değildir. Bir topluluk yalan bir haber getirebileceği gibi, bununla birlikte bir kişi doğru bir haber getirebilir. Bu sebeple gelen haber, Kur'an'a ve akla arz edilmelidir. Bu iki kaynaktaki hakikatlerle çatışmayan haberler, tek bir kişiden gelse bile doğru olduğu kabul edilmelidir.³⁶

³¹ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2005, I, 49, 309; 2005, IV, 261;2006, VI, 192;2006, VII, 116.

³² Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2007, IX, 203;2007, X, 293; 2005, II, 262.

³³ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2005, I, 110.

³⁴ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2005, I, 234.

³⁵ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2006, V, 431-432.

³⁶ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2008, XII, 268; 2006, V, 109, 312.

Kısaca, Mâtürîdî akıl ile nakli, dini bilginin üretilmesinde ve öğrenilmesinde birbiriyle uyum içersinde başvurulması gereken iki ayrı kaynak olarak görmüştür. İslam düşüncesi içerisinde değerlendirdiğimizde Mâtürîdî, gerek akıl ve vahiy bütünlüğünü sağlaması ve gerekse hem tenzih hem de insanın sorumlu özgürlüğünden bahsetmesi yönü ile önemli bir metot ortaya koymuştur. Dolayısıyla, Mu'tezi'leden bazılarının akli daha çok ön plana çıkarması, Eşariyye'den bazılarının akli geri planda bırakmaları şeklindeki görüşlerine karşı orta yolu takip eden Mâtürîdî üçüncü bir görüş sunmaktadır³⁷. Yani Mâtürîdî, ifrat ve tefritten uzak orta yollu bir metot takip etmiştir.

Mâtürîdî'nin bu metoduna bugün İslam dünyası olarak çok ihtiyacımız var. İslam tarihi boyunca nasları anlama konusundaki ifrat ve tefrit anlayışları Müslümanlar arasında tefrikaya sebep olmuş, tekfirci anlayışlar ortaya çıkmış, bu da Müslümanlar arasında kan dökülmesine ve Müslümanların zayıf düşmesine sebep olmuştur. Bugün de hâlâ İslam dünyası olarak bu tür anlayışların sıkıntısını çekmekteyiz. Bu yüzden Mâtürîdî'nin bu metodunu nasları anlamada özellikle cihat, iman-amel meseleleri gibi konuların yorumlanmasında dikkate almamız gerekiyor.

1.2.1.2. Te'vil Anlayışı

Mâtürîdî, te'vil ve tefsir kavramlarını birbirinden ayrı değerlendirmiştir. Onun bu ayrımı yapmasından maksat, Kur'an'a nasıl yaklaşılması gerektiği ve Kur'an'ı doğru anlamaya çalışmaktan ibarettir.³⁸ Nitekim Mâtürîdî'ye göre Allah'ın hitabı üç şekilde anlaşılır; birincisi işitildiğinde derhal anlaşılan hitap, ikincisi içinde tefekkür ve tedebbürün bulunduğu nazarla maksadı anlaşılabilir hitap ve üçüncüsü de Resulullah'a sorulmaksızın maksadı anlaşılabilir hitaptır.³⁹ Ona göre ayetleri Allah, Hz. Peygamber ve vahyin inişine şahit olan sahabe tefsir ederken, sonraki nesiller de

³⁷ Bardakoğlu, Ali, "Hüsn ve Kübuh Konusunda Akılın Rolü ve İmam Mâtürîdî", EÜİFD, Sayı: 4, 1987, 69.

³⁸ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an Tercemesi*, 2015, I, 19, 20.

³⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 2005, II, 181.

te'vîl ederler. Buna göre o, kendisini ve yorumlarını mutlaklaştırmaktan uzak durmuş ve sonraki nesillere de bu anlamda bir yol çizmek istemiştir.⁴⁰

Mâtürîdî'ye göre Te'vîl kavramı “يعول - عال” kökünden türemiş bir mastar olup, “Şu sonuca varır, rücu eder” manasına gelir. Ayrıca te'vil, bir durumun, bir işin, son noktasını açıklamak demektir.⁴¹ Mâtürîdî Kur'ân'da geçen te'vil kelimesini “işin sonu, akıbet, sonuç” gibi manalarla açıklamıştır.⁴² Mâtürîdî, te'vîl kelimesini açıklarken Kur'ân'daki “sonuç, akıbet” manası ile ıstılahî manayı birlikte değerlendirmiştir. Bu manada ona göre te'vîl, bir durumun asıl kastedilen amacını ve hakikatini bildirmeye önceden kestirmeye yönelik ihtimalleri düşünerek kastedilen sözün anlamını ihtimallerden birine göre yorumlamaktır.⁴³

Mâtürîdî, bir konunun hakikatini bilme imkânı olmayan yerlerde yorum yapmamıştır. Bununla birlikte bazı konularda hakikati tespit etmeye yönelik farklı te'vîlleri ve ihtimalleri sıralamıştır. Mesela, Hz. Âdem'e (as) yasaklanmış olan ağacın⁴⁴ mahiyetinin ne olduğu konusunda “Ağacın mahiyeti hakkında yapılacak değerlendirmenin vahyin dışında değerlendirilmesi doğru değildir. Zira onun te'vîli hakkında bir vahiy yoktur, bu konuda da kesin bir şey söylenmesi uygun olmaz diyerek”⁴⁵ açıklamıştır. Mâtürîdî bu ayetin te'vîlini sonuç ve akıbet manasında kullanmış, ağacın gerçek mahiyetinin anlaşılamayacağını kastetmiştir.

Mâtürîdî'ye göre te'vîl yapan kişi “Allah bunu kastetti.” diyerek kesin bir hükme varamaz, Allah'ın muradını açıklamış olmaz. Kur'ân'ın beyan etmek istediği hikmetin ne olduğunu bilen sadece Allah olduğunu bilir.⁴⁶

⁴⁰ Özdeş, Talip, “Mâtürîdî'nin Te'vîl Anlayışında Aklın Yeri”, İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik içinde, 247.

⁴¹ Mâtürîdî, a.g.e., 2005, I, 3; 2006, VII, 57-58, 366.

⁴² Mâtürîdî, a.g.e., 2005, II, 247; 2006, V, 363; 2006, VII, 366.

⁴³ Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l Kur'an Tercemesi, 2015, I, 27; Karataş, Ali, İmâm Mâtürîdî'de Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl, Uluslararası İmam Mâtürîdî Sempozyumu, Eskişehir, 2014, 11.

⁴⁴ Bakara 2/35.

⁴⁵ Mâtürîdî, a.g.e., 2005, I, 90.

⁴⁶ Mâtürîdî, Te'vîlâtü'l Kur'an, 2005, I, 3.

İmam Mâtürîdî, bir ayet tefsir edilirken yapılan tefsirde Allah'ı şahit tutma söz konusu olacağı için o, bir kimsenin rey ile tefsir yapmasının mümkün olmayacağını; ancak te'vîl yapılabileceğini belirtmiştir.⁴⁷ Ona göre te'vîl, sahîh te'vîl ve batıl te'vîl olmak üzere iki kısma ayrılır.⁴⁸

Sonuç olarak Mâtürîdî, tefsir ve te'vîl kavramlarını birbirinden ayırmıştır. O, nakli delilleri kullanmakla birlikte akıl ve nazar/istidlal yoluyla semantik, sosyoloji ve tarihi delilleri de kullanmıştır.⁴⁹ Mâtürîdî'nin sisteminde, birbirine sıkı sıkıya bağlı bir ilkeler bütünü oluşturulan başlıca unsurlar “akıl”, “vahiy”, “sünnet”, “örf ve adetler”dir. Bir başka deyişle, onlar, bir bakıma, bu sistemin temel öğeleri ve onun zorunlu bileşenleridir. Mâtürîdî'nin düşünce sisteminde bu bileşenler arasındaki uyum ve ahenk “te'vîl” yoluyla sağlanmaktadır. Öyle ki, te'vîl, sistemin temel dokusunu oluşturmakta ve ona ana rengini vermektedir. Çünkü te'vîl aklın bir eseri ve bir başarısıdır. Burada, yani te'vilde, akıl, muhtemel anlamlardan birini, daha doğrusu, sünnete ve geleneğe, dolayısıyla insanın yararına, en uygun olanı tercih eder. Bu tercihte, örf ve âdetler akla ışık tutar ve onu en uygun anlayış ve kavrayışa yönlendirir. Bunu gerçekleştirmede uygulanacak yöntem, konunun ilgili olduğu alana ve duruma göre değişir. İstidlâl, kıyas, içtihat vb. burada başvurulan yöntemler arasında yer alır. Bu sistemde akıl, vahiy ve sünnet âdeti birbirinden ayrılmaz bir “üçlü” oluşturur. Ancak, sistemin idaresinden ve kontrolünden akıl sorumludur. Yani vahiy ve sünnet ancak akıl zemininde bir anlam ifade eder. Bir başka deyişle, anlamının aklen açık ve berrak olduğu yerlerde vahiy doğrudan esas alınır; kapalı olduğu durumlarda ise te'vîl edilir. Aslında, Mâtürîdî'ye göre, sahabe döneminden sonraki bütün tefsirler bir te'vîldir ve “te'vîl”, ameli konularda, yani uygulamada ve hayatın her alanında vahye işlerlik kazandırır.

⁴⁷ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2005, I, 3.

⁴⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2006, V, 23–24.

⁴⁹ Topaloğlu, “Mâtürîdî” *DİA*, XXVIII, 151-157.

İKİNCİ BÖLÜM

KELAMİ EKOLLERE GÖRE İMAN VE FİSK KAVRAMLARININ ANALİZİ

2.1. İman Kavramının Analizi

İman kavramı, kelâm ilminin içinde üzerinde en çok durulan konulardan biridir. Bunun sebebi, imanın dinin merkezinde bulunmasıdır. Bu çalışmamız iman konusunu derinlemesine analiz etmek için müstakil bir çalışma olmadığından sadece iman konusunda temel hususları kısaca tetkik edip bu konudaki tartışmalara kısaca değinmekle yetineceğiz.

2.1.1. İmanın Tarif ve Muhtevası

Arapça'da iman kavramı “امن” masdarından türemiş olup, lügatte; gönül huzuru, korkunun bertaraf olması,⁵⁰ güvenmek, emin olmak, güven içinde bulunmak, birine güvenmek, inanılır, güvenilir olmak, güven duygusu içinde birinin sözünü doğrulamak, sözünün doğruluğunu onaylamak, korkusuz kılmak, korkunun zıddı olan emniyet ve güvenlik, manalarına gelir. Diğer taraftan iman kelimesinin kök anlamı, güvenliği sağlamak, korkuyu kaldırmak demek olan asıl manasının yanında ayrıca bir de kabul ve tasdik manası bulunmaktadır. Tasdik, bir haber getiren kimsenin haberine inanmak, bağlılık göstermek, onu kabul edip doğru söylediğini takdir etmektir.⁵¹

Bu manayı anlatan bir misal, Kur'an'da Allah, Kureyşlilere hitaben: “*Korku içinde iken, kendilerini güvene kavuşturan Allah'a kulluk etsinler.*”⁵² diye

⁵⁰ Isfahânî Rağîb, Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal, **el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân**, (trc. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra yay. İstanbul, 2010, 99.

⁵¹ Taftâzânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh, **Şerhu'l Akâid**, Yasin Yay., İstanbul, 2008, 249; İbn Manzûr, Ebû Cemâleddin, Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1955, XIII, 21; Fîrûzâbâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb, **Kâmûsu'l-Muhît**, Beyrut 1987, 1518; Cevherî, İsmail b. Hammad, **es-Sihah**, Dâru'l-İlm, Beyrut 1979, V/2071.

⁵² Kureyş 106/4.

buyurmaktadır. Bu ayette geçen “آمنهم” kelimesi “güven vermek, huzura kavuşturmak ve emin kılmak” anlamlarına gelmektedir.⁵³

İman kavramı Kur’ân-ı Kerim’de, sekiz yüzden fazla yerde geçen bir kavramdır. Ayrıca huzur bulmak, güven duymak anlamındaki “itminân”, doğru söylemek anlamındaki “sıdk”, kelimelerinin türevleri de iman kavramını ve iman edenleri nitelemek için kullanılan kavramlardır.⁵⁴

Terim olarak İman, Allah’ın varlığına, birliğine ve Hz. Peygamber’e (s.a.v.) Allah tarafından gelen bilgileri tasdik etmek, onu samimi bir şekilde isteyerek ve hiç kimseden etkilenmeyerek benimsemek, onun getirdiği bilgileri tereddüt etmeden kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna şüphesiz bir şekilde gönülden inanmak ve bunu diliyle ikrar edip, tasdik ederek uygulamaya çalışmaktır.⁵⁵

İslâm âlimleri kendi görüşleri veya bağlı bulunduğu mezhebe göre bu kavramı izah etmeye çalıştıkları için iman kavramının şer’î manası üzerinde ihtilâfa düşmüşlerdir. İman kavramının şer’î manasının üzerinde ihtilafa düşülen bu farklı görüşleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

2.1.1.1 İman ve İkrar

İman sadece dil ile ikrardır, şeklinde tarif edenlerin görüşüdür. İmanı bu şekilde tarif edenlere göre kişinin kalbi ile tasdik etmemesi, bazı sorumlulukları yerine getirmemiş olması onun imanına bir zarar vermez. Çünkü onlara göre iman dil işidir,⁵⁶ bunda kalbin bir etkisi yoktur. Kerrâmiye⁵⁷ ve Mürcie⁵⁸ mezhepleri bu

⁵³ İsfahânî **a.g.e.**, 100; Nureddin es-Sâbûnî, Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr Buhârâ, **Mâtürîdiyye Akaidi**, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1978, 179, 180; Toprak, Gölcük, **a.g.e.**, 106. Taşpınar, Halil, **İman ve İslam Terimlerine Kur’an ve Tefsir Bağlamında Bir Bakış**, Diyanet İlmî Dergi, 2004, XL, 8.

⁵⁴ Sinanoglu, Mustafa “**İman**”, DİA, İstanbul 1997, XXII, 212; Dumlu, Ömer, **Kur’an’da Bazı Kavramlara Bakış**, Anadolu Yay. 1999, 117-118; Taşpınar, **a.g.m.**, 9; ; Soyer İbili, Saliha, **Ebü'l-Muîn en- Neseî ve Paul Tillich’in İman Anlayışlarının Karşılaştırılması**, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri, 2006, 10.

⁵⁵ İsfahânî **a.g.e.**, 100; Yazır, Elmalılı, M. Hamdi, **Hâk Dîni Kur’an Dili**, Azim Yay. İstanbul, 1992, I, 170-171; Neseî, Ömer, **İslam İnançının Temelleri Akaid**, Bayrak Yay., İstanbul, 1994, 59.

⁵⁶ Yazır, **a.g.e.**, I, 172.

görüştür. Mürcie mezhebine bağlı olanlar bu görüşü mezheplerinin temel direği haline getirmişlerdir. Bunun sonucu olarak da kulun durumunu Allah'a havale ettikleri ve bu dünyada bir söz söylemedikleri için Mürcie ismini almışlardır.⁵⁹ Mürci'ler, teolojik bir kavram olarak imanın içyapısını ciddi bir şekilde ele alan ilk Müslümanlardır⁶⁰.

Mürcie ve Kerrâmiye mezhepleri, bu görüşlerine delil olarak Resülüllah'ın hadîslerini göstermişlerdir. Buna örnek olarak, onlar Hz. Peygamberin ilk Müslüman olan kimseler için söylediği sanılan veya dünyadaki hükümler açısından ele alınması gereken bir hadisini, Mâtürîdî'nin de dediği gibi, iman hakikatine delil olarak kullanmışlardır.⁶¹ Bu hadiste Allah Resülü: *“İnsanlar “Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun elçisidir” deyinceye kadar kendileriyle savaşmaya emrolundum. Ne zaman bunu söylerlerse kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dinî cezalar müstesna; iç yüzlerinin muhasebesi ise Allah'a aittir”*⁶² buyurmaktadır. Hâlbuki bu hadis dünyada kelime-i tevhidi söyleyenin öldürülemeyeceğine delildir, iman hakikatinin dilin ikrarı olduğuna dair bir delil değildir.⁶³

2.1.1.2. İman ve Tasdik

İman kalbin tasdikidir.⁶⁴ Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye âlimleri, Eş'ari ve Eş'ari'nin görüşlerinin takipçisi âlimler bu görüştedir. Ehl-i Sünnet ekolünün iki

⁵⁷ Bağdadî, a.g.e., 166; Ebü'l-Muîn en- Nesefî, **Bahrü'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm**, Konya, 1329, 21; İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdilvâhid es- Sivâsî, **Kitâbü'l-Musâyere**, İstanbul 1400/1979, 286; Demir, Abdullah, **Mâtürîdî Kelam Ekolünde Mukallidin İmanı**, Bursa, 2006, 12; Ömer Nesefî, a.g.e., 63.

⁵⁸ Bağdadî, Abdülkâhir b. Tâhir bin Muhammed, **Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-fırak**, trc. E. Ruhi Fığlalı), TDV Yay., Ankara 2001, 148.

⁵⁹ Kılavuz, Âhmed Sâim, **İman Küfür Sınırı Tekfir Meselesi**, Marifet Yay: 1997, 5; Yeprem, **Mâtürîdî'nin Akide Risâlesi ve Şerhi**, 93.

⁶⁰ Izutsu, Toshihiko, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, Pinar Yayn., Trcm., Selahaddin Ayaz, 2005, 106, 114.

⁶¹ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 497, 498.

⁶² Buhârî, **Cihâd**, 102.

⁶³ Taftâzânî, **Şerhu'l Akâid**, 253; Izutsu, a.g.e., 112; Kılavuz, a.g.e., 8.

⁶⁴ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, I, 35-38; 2009, XIV,79; Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 497, 498.

önemli temsilcisi olan bu âlimlere göre İmanın aslî rûknü, kalp ile tasdik etmektir. İmanın dil ile ikrarı ise, imanın özüne dâhil bir konu değildir. Ancak dilsizlik ve ikrah gibi zarurî bir engel bulunmadıkça, dünyevî hükümlerin uygulanabilmesi için gerekli bir şarttır.⁶⁵ Ayrıca kalbiyle tasdik edip, diliyle ikrar etmek istemesine rağmen dilsizlik ve benzeri bir kısım manilerden ötürü dil ile ikrar edemeyen kimsenin imanının geçerli olduğu konusunda icma vardır.⁶⁶

2.1.1.3. İman Kalb ile Tasdik, Dil ile İkrar

İmâm Ebû Hanîfe ve onun yolunda yürüyen el-Pezdevî (v. 482/1089), es-Serahsi (v.490/1097) ile Kemâleddin el-Beyâdî'ye (v.1098/1387) ve Hanefîlerin cumhuru, imanı kalbin tasdiki ve dilin ikrarı olduğunu belirtir.⁶⁷ Onlara göre iman, ikrar ve tasdik olmak üzere iki aslî rükünden oluşur.⁶⁸

Mâtürîdî, imanın gerçekleşmesi için, sadece dil ile yapılan ikrarı yeterli bulmaz. Ona göre, dil ile yapılan ikrarın, kalp ile onaylanması gerekir. Çünkü iman ile ilgili ayetler bunu göstermektedir. Nitekim “*İnsanlar arasında öyle kimseler var ki, gerçekte inanmadıkları halde, “Biz Allah’a ve ahiret gününe inanıyoruz” derler*”⁶⁹ ayetinde anlaşılacağı üzere, Allah, kalbinde tasdik olmadığı halde, sadece diliyle iman ettik diyenlerin imanlarını geçerli saymamaktadır.⁷⁰

⁶⁵ Mâtürîdî, **Te’vîlâtü’l Kur’an**, 2009, XIV,79.

⁶⁶ Taftâzânî, **Şerhu’l Akâid**, 253.

⁶⁷ Aliyyü'l-Kârî, Muhammed bin Sultan el-Herevî, **Fıkh-ı Ekber Şerhi**, (tcm. Hüseyin S. Erdoğan), Hisar Yay. İstanbul, 1977, 229; Ebu Hanîfe, Nu'man b. Sabit el-Bağdâdî, “**el- Fıkh-ı Ekber**”, **İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri** (neşr. ve çev. Mustafa Öz) İstanbul, 2008, 58.

⁶⁸ Ebu Zehra, Muhammed, **Mezhepler Tarihi**, (Çev. Sıbğatullah Kaya) Çelik Yay. İstanbul, 2013, 142; Yazır, **a.g.e.**, I, 173; Taftâzânî, **Şerhu’l Akâid**, 252.

⁶⁹ Bakara 2/8.

⁷⁰ Mâtürîdî, **Te’vîlâtü’l Kur’an**, 2005, I, 16; a.mlf, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 488.

2.1.1.4. İman ve Mârifet

Bu görüş sahiplerine göre iman, kalbin mârifetidir. Yani tasdik olmadan Allah'ı ve Hz. Peygamberin haber verdiklerini kalben bilmektir. Mürcie'den⁷¹ Ebü'l-Hasan es-Salihî (v.168/785), Rafizîler'in bir kısmı, Cehmiyye ile Eş'ârîyye'nin mütekaddimininden olan bazı kelâmcılar bu görüşü savunmuşlardır.⁷²

Mâtürîdî'ye göre imanı tasdik olmadan sadece mârifettir diye tanımlamak doğru değildir. Çünkü mârifetin zıddı bilmemektir ve tanımamaktır. İman tasdik etmekten ibaret iken, küfür ise tekzip etmek ve gerçeği örtmektir. İman mârifetin ötesinde kalpte gerçekleşen bir tasdikdir. Bu sebeple Mâtürîdî'ye göre, imanın mârifet olarak tanımlanması mümkün değildir.⁷³

2.1.1.5. İman, Kalb ile Tasdik, Dil ile İkrar ve Rükünlerle Amel

Mu'tezile, Hariciler ve Şia'dan Zeydiyye mezhebi, İmâm eş-Şâfi'i (v.204/819), Ahmed b. Hanbel (v.241/855), İmâm Mâlik(v.179/ 795), İmâm el-Evzâ'i (v.157/774), İbn Hazm (v.456/1064), İbn Teymiyye (v.728/1328) ve Haris b. Esed el-Muhâsibî (v.243/857), ye göre iman, dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve rükünlerle ameldir.⁷⁴ Onlara göre iman, dil ile ikrar, kalp ile tasdik ve azalarla tatbik etmek, şeklinde üç rükünden oluşur. Bunlar imanın aslî rükünlerini oluşturur. Bir kimsede bu üç rükünden birisi bulunmazsa iman dairesinden çıkar. Bu üç unsurdan herhangi biri eksik olan kişiye, Mu'tezil'e, iman ile küfür arasındaki mertebede (el-menzile beynel menzileteyn) bulunan fasık, Hariciler, kâfir ismini vermişledir. İmanın rükünü sayılan ameller, Mu'tezile'ye göre vaciplerdir. Haricilere göre ise nafîle hükmünde olan bile bunlara dahildir. Buna göre değil farzları terk eden nafîleleri bile terk eden küfre düşmektedir.⁷⁵

⁷¹ Ebu Zehra, a.g.e., 140.

⁷² Toprak, Gölcük, a.g.e., 119.; Demir, a.g.e., 11; Kılavuz, a.g.e., 33.

⁷³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2005, IV, 227, 248; a.mlf. *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 495-496.

⁷⁴ Toprak, Gölcük, a.g.e., 116.; Kılavuz, a.g.e., 33.

⁷⁵ Toprak, Gölcük, a.g.e., 116.; Ebu Zehra, a.g.e., 147-148; İbnü'l-Hümâm, a.g.e., 286.

Bu görüşü savunan Hariciler ve Mu'tezile dışında kalan diğer âlimlere göre ameli terk eden kişi, imandan çıkmaz veya küfre düşmez. Onlara göre bu durumda olan bir kişi imanının aslını ve özünü kaybetmiş olmaz, sadece kâmil manada bir imanı kaybetmiş olur.⁷⁶

2.1.2. İman-Amel İlişkisi

Fiil kelimesiyle eş anlamlı kabul edilen amel, iradeye dayalı davranış, eylem ve iş demektir. Dinî literatürde amel terimi, dünya ve âhirette ceza veya mükâfat ile alakalı işleri içine alan davranışları ifade etmek üzere kullanılmaktadır. "Amel" yalnızca yapılması gerekenleri değil, yapılmaması gereken davranışları da içine alır. İkrar ve tasdik de birer amel olmakla birlikte amel deyince daha çok organlarla yapılan amel anlaşılmaktadır.⁷⁷

Amel imanın bir parçası değildir. İman ile amel birbirinden ayrı şeylerdir. Ancak ikisi arasında sıkı bir bağ vardır. Kur'an-ı Kerim ve hadislere baktığımızda da iman ile salih amel peş peşe zikredildiğini ve müminlerin sâlih amel işlemlerinin ısrarla vurgulandığını görürüz.⁷⁸

Bazı mezhepler imanı tarif ederken amelin de imana dâhil olduğu iddiasını savunmuşlardır. Biz burada kelimeler açısından önem arz eden önemli mezheplerden bazılarının konuyla ilgili görüşlerini vermekle yetineceğiz.

Mu'tezile ve Hariciyye mezheplerine göre iman: İkrar, tasdik ve amel'den meydana gelir⁷⁹. Haricîler, amel etmeyenlerin kâfir olduğunu söylerler. Sıffin

⁷⁶ Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr Buhârâ, **Mâtürîdîyye Akaidi** (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1978, 16,168; Toprak, Gölcük, **a.g.e.**, 124,125,126; Demir, **a.g.e.**, 16.

⁷⁷ Dönmez, İbrahim Kâfi, "**Amel**", **İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İstanbul, 1997, I/126-127.

⁷⁸ Bakara 2/227; Al-i İmrân 3/97; Beyyine 98/5; Yûnus 10/9; Hûd 11/23. vb.; Tirmizî, "**İman**", 9; İbn Mâce, "**Fiten**", 23 vb.

⁷⁹ Yazır, **a.g.e.**, I, 169 ;Sinanoğlu, "**İman**" DİA, XXII, 212-214.

muharebesi sonucu olarak hakem meselesine razı olduğu için Hz. Ali'yi ve karşı tarafı kâfir saymışlar ve her iki tarafa da savaş açmışlardı.⁸⁰

Mu'tezile mezhebine göre ise, göre büyük günah işleyen kişi, küfür manasına gelen bir inkârda bulunmadığı için kâfir değildir. Bununla birlikte işlemiş olduğu günah sebebiyle imanda da kalamaz, ikisi arasında bir yerde bulunur⁸¹ ve bu kişi "fasık" olur. Eğer fasık kimse tövbe etmeden ölürse ebedi olarak cehennemde kalır. Ancak cezaları kâfirlerin cezasına göre daha hafif olur. Mu'tezile'nin bu görüşü İlm-i Kelam'da (el-menziletü beyne'l-menziyeteyn) şöhret bulmuştur.⁸²

Mürcie'nin iman tarifi genel olarak onun dil ile ikrar olduğudur. Bu sebeple onların iman-amel ilişkisi bu tanıma dayanmaktadır. Onlara göre amel, niyet ve inançtan sonradır. Bu sebeple nasıl ki müşrik veya kâfir kimsenin yaptığı salih amel ona fayda vermez ise, iman etmiş bir kimseye, onda iman olduğu sürece, büyük ve küçük hiçbir günah onun imanına zarar veremez.⁸³ Onlara göre bütün inananlar imanları sebebiyle Allah'ın velîleridir. Kible ehli olan hiç kimse büyük günah işlemesi sebebiyle tekfir edilemez. Mürcie'den bazıları kendilerinin en kusursuz mümin olduklarını, her türlü iğrenç fiili işleseler, şarap içip, insan öldürüp, yasaklanmış şeyleri yeseler, namazı ve zekâtı hatta tüm dini görevleri terk etseler yine de imanlarına bir şey olmayacağını iddia etmişlerdir.⁸⁴ Mürcie'nin imanla ilgili bu açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, amel imanın öz yapısına dâhil değildir. Ancak tali derecede önemlidir. Amel ve iman birbirinden farklıdır. Hiç amel

⁸⁰ Ebû Zehra, a.g.e., 77.

⁸¹ Kâdî Abdülcebbar, Ebu'l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed, **Şerhu'l-usûl'l-hamse**, Tah. Abdülkerim Osman, Kahire, 2009, 611 vd.; Eş'arî, Ebû'l-Hasan Ali bin İsmail bin Ebi Bişr İshak bin Salim, **İlk Dönem İslam Mezhepleri (Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin)** (çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın), Kabalıcı yay. İstanbul, 2005, 222, 223; Gümüšoğlu, a.g.e., 150; Çelebi, a.g.m., 396; İzutsu, a.g.e., 62-63.

⁸² Kâdî Abdülcebbar, **Mu'tezile'de Din Usûlü (el-Muhtasarfî usûli'd-Dîn)**, Çev. Murat Memiş, İstanbul, İz Yay., 2006, 120; Ebû Zehra, a.g.e., 138. Kılavuz, a.g.e., 37-39; Sinanoğlu, "İman" DİA, XXII, 213. İlyas Çelebi, "Mu'tezile", DİA, XXXI, 396.

⁸³ Şehristânî, Ebû'l-Feth Tâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b.Abdilkerîm b. Ahmed, **el-Milel ve'n-nihal**, (çev. Mustafa Öz) Litera yayıncılık, İstanbul, 2011, 129.

⁸⁴ Şehristânî, a.g.e., 129; Ebû Zehra, a.g.e., 138; İzutsu, a.g.e., 195-196.

işlemeyen kimse, ancak bu amelleri yapmanın faydasızlığına vicdanen inandığı takdirde kâfirdir⁸⁵.

Mürcie iman-amel münasebeti çerçevesinde büyük günah sahiplerini mümin kabul ederek Hâricîlerle ehl-i hadîse, imâmet konusunda Şîa'ya, va'd ve va'idle büyük günah meselesinde Mu'tezile'ye karşı çıkararak düşünce özgürlüğü, adalet ve Müslümanlara karşı ılımlı bir yaklaşım sergileyerek, hoşgörü esasına dayalı bir inanç sistemi geliştirmiştir.⁸⁶ Mürcie düşüncesi, kabile çekişmelerinin, mezhep kavgalarının yaşandığı Kûfe gibi büyük şehirlerde ve henüz yerleşik hayata geçmemiş olan Müslümanlar arasında büyük ilgi görmüş ve yayılmıştır.⁸⁷ Ehl-i Sünnet'in özellikle de Mâtürîdîliğin Müslümanlar arasında kabul görüp yaygınlaşmasıyla birlikte mürcie anlayışının etkileri zayıflamış ve önemini kaybetmiştir.⁸⁸

Mâtürîdî'ye göre iman kalbin tasdikinden ibaret olduğu için amelleri içine almaz. Bu yüzden o, imanı tanımlarken ameli, imanın içerisine dâhil etmez. Bununla beraber imanı asıl olarak kabul eder, amelleri ise imanın gerekli bir sonucu olarak görür.⁸⁹ Ona göre Kur'an'da Allah birçok ayette "Ey iman edenler!"⁹⁰ diye hitap etmektedir. Şayet iman, bütün görevleri eksiksiz yerine getirmekten ibaret bir kavram olsaydı, farzlardan bazılarını terk edenlere "Ey iman edenler!" diye hitap edilmezdi. O halde iman, bütün dini görevlerin eksiksiz yerine getirilmesi değil, kalbe ait özel bir halin adıdır.⁹¹

Mâtürîdî'ye göre bir mümin, amelleri terk etmesi sebebiyle imandan çıkmış olmaz. Çünkü amel, imanın bir parçası değildir. Aksine imandan dolayı ameller

⁸⁵ Ebu Zehra, Muhammed, **İslamda Siyasî Ve İtikadî Mezhepler**, Hisar Yayınevi: 1/154-156; Gölcük, **Kelam Tarihi**, 39; Izutsu, **a.g.e.**, 201.

⁸⁶ Gümüsoğlu, **a.g.e.**, 137.

⁸⁷ Kutlu, "**Mürcie**", **DİA**, XXXII, 44.

⁸⁸ Gümüsoğlu, **a.g.e.**, 137.

⁸⁹ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 535.

⁹⁰ Bkz. Sâf 61/2-4; Tevbe 9/38; Nisa 4/75; Hadid 57/16.

⁹¹ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, IV.240

gereklidir.⁹² Ona göre iman ve salih amelin beraber geçtiği ayetlerde, amelin imandan bir cüz olduğu anlamı çıkmaz. Mesela “*Erkek veya kadın, her kim inanarak güzel işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar*”⁹³ ayetinde görüldüğü gibi ameller imana dâhil olmamıştır, fakat amellerin yerine getirilmesinin de önemine işaret edilmiştir.⁹⁴

Netice olarak; görüldüğü gibi imanı sadece dilin ikrarı olarak açıklayanlar kişinin ahiretteki durumu hakkında fikir belirtmediklerinden eksik kanaata sahip olmuşlardır. Bunlara karşılık ameli imanın cüz’ü kabul edenler, büyük günah işleyeni kâfir saymışlardır. Mu’tezile mezhebi ise büyük günah işleyen kimse ne mümindir ne de kâfir şeklinde bir yaklaşımla farklı bir yorum getirmiştir.

Mâtürîdî, amelin imandan bir cüz olduğunu kabul etmemiş ve ameli imandan bir cüz olarak kabul eden Mu’tezile ve Havaric’in görüşlerini eleştirmiştir. Mâtürîdî ameli imanın bir parçası olarak kabul etmediği için farzlardan birini terk eden kimseyi kâfir olarak kabul etmemiştir. Mâtürîdî’nin Bu şekilde bir ayrımı yapmasının amacı, Müslüman olmanın şartının amel değil, iman olduğunu ortaya koymak ve bugün de İslam dünyası açısından son derece önemli olan büyük günah işleyenlerin kâfir olduğunu söyleyen tekfirci zihniyete karşı mücadele etmek olduğu anlaşılmaktadır.

2.1.3. İmanda İstisna

Kişinin kendini mümin olarak kabulü, bunun bilincinde olması, imanında şüphe taşıması gerektiği fikri kelâm âlimleri arasında genel kabul görmüş bir düşüncedir. Buna rağmen bu mesele kelâmda mezhepler arasındaki ihtilafli konulardan birini teşkil etmiştir.

⁹² Mâtürîdî, a.g.e., 2005, IV, 240.

⁹³ Nisa 4/124

⁹⁴ Mâtürîdî, a.g.e., 2005, I, 61-62; II, 259.

Kelâm ilminde istisna, iman-amel ilişkisi, imanın tarifi, unsurları, artması-eksilmesi gibi imanla alakalı tartışmalar sonucu ortaya çıkmış itikadî bir meseledir.⁹⁵ Bu konunun temel ayırım noktası imanın tanımından kaynaklanmaktadır.

İstisna kavramının sözlük manası “bir şeyi dışarıda tutmaktır.” Ancak İslam ilahiyatında dar ve sınırlı bir anlamda kullanılır. Yani, kesin İman etmeyi ifade eden “Ene mü’minun” “Ben müminim” ifadesini kısa bir tabir “inşallah” eğer Allah dilerse manası ekleyerek şartlı bir biçimde söylemek anlamındadır. Bazılarına önemsiz gibi görünebilecek bu konu son derece mühim bir soruna yol açmaktadır, çünkü kişinin imanının öznel cihetinin ta özüne dokunmaktadır. Kişinin iman konusundaki şahsi varlık kararını ilgilendirmektedir.⁹⁶

İstisnaya dair ileri sürülen görüşleri kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

Mâtürîdiyye ve Mu’tezile kelâmcılarının benimsediği birinci görüşe göre, bir kimse ya gerçekten mümindir, ya da gerçekten kâfirdir. İman ve inkâr etme konusunda şüphe bulunamaz. Bu sebeple kişinin, “ben inşallah müminim” şeklinde şüpheli bir iman yerine şüphenin tamamen ortadan kalkması demek olan, “ben gerçekten müminim” demesi gereklidir.⁹⁷

İkinci görüş, Eş’ariyye âlimlerinin benimsediği, akıbeti ilahî ilim ve iradeye havale ederek bir nevi dua mahiyetinde “inşallah müminim” demekten ibaret olan görüşdür.⁹⁸ Bu konudaki üçüncü görüş Selef âlimlerinin görüşüdür ki onlara göre, bir kimsenin işlediği amellerin Allah katında kabul görmesi ve kemal mertebesinde bir iman olduğunu bilmemesi yönüyle, “inşallah müminim” demesi gerekir.⁹⁹

⁹⁵ Üzüm, İlyas, “İstisna” DİA, 2001, XXIII, 392.

⁹⁶ Izutsu, a.g.e., 237-238.

⁹⁷ Mâtürîdî, Te’vîlâtü’l Kur’an, 2007, IX, 39.

⁹⁸ İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. İsfehani, Mücerredü Makalati’l-Eş’ari (nşr. Daniel Gımarek), Beyrut 1987, 161.

⁹⁹ Üzüm, a.g.m., XXIII, 392-393.

Mâtürîdî, imanda istisna yapanları eleştirir. Çünkü ona göre, imanda istisna caiz değildir. Çünkü istisna ancak zannî ve şüphe ile karşılanan konularda mümkündür, imanda ise, böyle bir şeyin söz konusu edilmesi mümkün değildir. Zira şekk ve şüphenin karıştığı bir iman, gerçek bir iman olmaktan çıkmış olur. Yüce Allah “*İmân edenler, ancak Allah’a ve Peygamberine inanmış, sonra şüpheyeye düşmemiş; Allah uğrunda mallarıyla, canlarıyla cihâd etmiş olanlardır. İşte doğru sözlü olanlar, ancak onlardır*”¹⁰⁰ demek suretiyle imanda şüpheyi ve istisnayı kesin olarak yasaklamıştır.¹⁰¹

Mâtürîdî’ye göre Kur’an-ı Kerim’de birçok ayette imandan bahsedilirken, içerisinde tereddüt ve şüphe bulunmayan kesin bir ifade kullanılmıştır,¹⁰² ayrıca müminlere hitap edilirken kesin bir ifadeyle “Ey iman edenler!” diye hitap edilmiştir. Dolayısıyla, şüpheli ve şartlı iman olmaz. Bir mümin iman ettiğini açık bir şekilde imanına şüphe karıştırmadan net bir şekilde ifade etmelidir. Aslında iman bir akitir, akitte de istisna yapılması akdi bozar.¹⁰³ Çünkü istisna, kesin olan konularda değil, şüphe ve zan içeren konularda kullanılır.¹⁰⁴ Mâtürîdî’ye göre imanda istisna yapılması, kesin ve yakîn bilgiden ibaret olan imanda şüphe manasına geldiğinden, “ben gerçekten müminim” veya “ben müminim” demek gerekir.¹⁰⁵

Sonuç olarak, Âlimler arasındaki bu farklı görüşler onların bakış açılarının farklı oluşundan kaynaklanmış olup her birinin kendi açısından isabetli olduğunu söylemek mümkündür. Kelam ekollerinin aralarındaki ihtilaftan birbirlerinin zıddı bir durum ortaya çıkıyor gibi görünüyor. Aslında bu farklılık, meseleye bir grubun Allah (Teolojik) açısından, bir kısmının ise insan (antropolojik) açısından

¹⁰⁰ Hucurât 49/15.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 505-506.

¹⁰² Hucurat 49/15; Bakara 2/136, 285.

¹⁰³ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 506-507.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 505-510; Ebü’l-Muin en-Nesefî, *Bahrü’l-Kelam fi Akaidi Ehli’l-İslam*, 22; Nesefî, Ebü’l-Berekat Hafızüddîn Abdullah b. Ahmed, *el Umde fi’l-Akaid* (nşr. Temel Yeşilyurt), Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000, 39; Kılavuz, Saim, *Ebu Seleme es-Semerikandi ve Akaid Risalesi*, İstanbul, 1989, 7.

¹⁰⁵ Yeprem, *Mâtürîdî’nin Akide Risalesi ve Şerhi*, 35.

bakmalarındandır. Zira kişinin, iman esaslarını tereddütsüz bir şekilde benimsemiş olması gerçeğinden hareketle, “Ben kesinlikle müminim” demesi gayet doğal olması gibi, insanın son halinin ne olacağından emin olmayıp kendini sorgulaması da gereklidir. Çünkü kişi, imanına şirk, zulüm gibi imanını etkileyecek şeylerden hayatının sonuna kadar uzak olmasından emin olamadığı gibi Allah katında imanının makbul olacağı konusunda da garanti yoktur. Bu sebeple bütün ilâhî emir ve yasakların gereğini yerine getirme veya son nefesinde imanla âhirete intikal etme açısından, “İnşallah mümin olma çizgisinden ayrılmam, inşallah imanımı koruyarak ebedî hayata intikal ederim” demesi de tabii bir şeydir. İmam Mâtürîdî'nin istisna konusundaki bu sonuca varmasının sebebi insan açısından oluşabilecek karmaşayı önlemek istemesidir.

2.1.4. İman ve İslâm

İman-İslam kavramları arasındaki ilişkinin ne olduğunun anlaşılması, bu iki kavramın mahiyetinin ne olduğu ve bu iki kavramla ne kastedildiği hususunun iyi tahlil edilmesine bağlıdır.

Kur'an-ı Kerim'de iman ile islâm kavramları bazı yerlerde aynı manada kullanılırken bazı yerlerde de farklı anlamlarda kullanılmıştır.¹⁰⁶ İslam kelimesi Kur'an'ı Kerim'de sekiz yerde geçer. Ayrıca birçok ayette aynı kökten gelen isim ve fiil bulunmaktadır. Fiil şeklinde geldiğinde daha çok “Allah’a yönelmek”¹⁰⁷, “ona teslim olmak”¹⁰⁸, “Tevhid inancına sahip olmak”¹⁰⁹, “Allah’a teslim olmak gereğini yapmak”¹¹⁰ anlamlarında kullanılmıştır.¹¹¹ Kur'an'da bu iki kavramın farklı kullanımlarının olması kelâm ekolleri arasında iman ile islâm kavramlarının aynı manaya gelip gelmediği konusunda ihtilafa düşmelerine sebep olmuştur. Ayet ve

¹⁰⁶ Yûnus 10/84; Neml 27/81; Hucûrât 49/14; Zâriyât 51/35 vb.

¹⁰⁷ Bakara 2/112; Lokman 31/22.

¹⁰⁸ Bakara 2/131; Mümin 41/66.

¹⁰⁹ Enbiya 21/108.

¹¹⁰ Zümer 39/54.

¹¹¹ Sinanoğlu, Mustafa, “İslam”, DİA, İstanbul, 2001, XXIII, 1 vd.

hadislerle bu farklı yaklaşımlar delillendirilmeye çalışılmıştır. Farklı görüşlere sahip olan ekollere delil olabilecek nitelikte çok sayıda hadis rivayeti bulunduğundan her grup kendi görüşünü destekleyen rivayetleri ön plana çıkarmıştır. Hatta hem iman ve İslam'ın özdeşliği hem de farklılığı için aynı hadisin farklı rivayetleri, delil olarak kullanılmıştır. Bu tür hadislerle en güzel örneklerden biri Cibril hadisidir.¹¹²

İman ve İslam kelimelerinin, lügat yönünden farklı manaları vardır. İman; kalben tasdik etmek, güvenmek, inanmak anlamlarına gelirken¹¹³ İslam; tam teslim olmak, itaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, esenlikte kılmak, kabul ve rıza manalarını taşır.¹¹⁴ Terim olarak, “yüce Allah’a itaat etmek, Hz. Peygamber’in din adına bildirmiş olduğu şeylerin hepsini kalp ile tasdik edip dil ile söyleyerek, inandıklarını yaşamak, sözleri ve davranışları ile kabul edip benimsediğini göstermek” demektir.¹¹⁵ Bu kavramların literal manada sahip oldukları anlamlarda mezhepler arasında ihtilaf yoktur. Bu iki kavramın aynı isim ve manaya işaret eden tek bir isim olduğunu savunanlar bile bu konuda aynı görüştedirler. İhtilaf edilen nokta ise bu kavramlarla ifade edilen mananın aynı olup olmadığı konusudur.¹¹⁶

Kelam ekollerinin bu konuyla alakalı görüşleri incelendiğinde, kesin bir sınıflandırma yapmak mümkün değildir. Bununla birlikte iman ve İslam kavramlarının özdeş olduğunu savunanlar ile farklı olduğunu savunanlar şeklinde iki farklı yaklaşımın olduğunu görürüz. Mâtürîdîye, Mürcie, Mu'tezile ve bazı Selefiler bu iki kavramın aynı anlamı ifade eden farklı ıstılah olduğunu savunurken, Eş'arîler

¹¹² Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu's-Sahih, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992, I, 18; Müslim, Müslim b. Haccâc, **Sahih, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992, I, 36,37; Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünen, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992, V, 6-7; Nesâ'i, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, **Sünen, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992, VIII, 97-103

¹¹³ İsfahanî, **a.g.e.**, 99-100; İbn Manzûr, **Lisanul'Arab**, I, 223-225; Cevheri, İsmail b.Hammad, **es-Sihah, Tacu'l-Lugat ve Sihahı'l-Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulgaffar Attar, Beyrut 1956, V, 207.

¹¹⁴ İbn Manzûr, **a.g.e.**, VI, 345; İsfehani, **a.g.e.**, 510-511; Taşpınar, Halil, **Kemaleddin İbnü'l-Hümmam'ın İslam Düşünce Tarihindeki Yeri ve “el- Müsayere” Adlı Eserinden “İman ve İslam” Örneği**, CÜİFD, 2005, Sivas, IX/2, 162.

¹¹⁵ İsfehani, **a.g.e.**, 510-511; Yazır, **a.g.e.**, VII, 215, 216.

¹¹⁶ Karaağaç, Hilmi, **İtikadi Mezheplerde İman-İslam İlişkisi**, GÜİD, 2012/2, I, say. 2, 187-199.

ve Selefiye'nin çoğunluğu, iman ve İslam kavramlarının birbirinden farklı olduğu düşüncesine sahiptirler.¹¹⁷

Mâtürîdî'ye göre İslam kelimesi zahiri kullanışı ile teslim olmak, bir dine ad olma bakımından imandan ayrı bir mana ifade eder.¹¹⁸ Ancak terim olarak ele alındığında, onun iman ile aynı manaya geldiği görülür.¹¹⁹ Yüce Allah Kur'an'ı Kerim'in birçok yerinde bu iki kelimeyi birbirinin yerine kullanmak suretiyle her ikisiyle aynı manayı kastetmiştir.¹²⁰ “*Havariler: Biz Allah (yolun)un yardımcılarıyız, Allah'a inandık; şahit ol, biz Müslümanlarız*”¹²¹ “*Musa dedi ki: ‘Ey kavmim, eğer Allah'a inandıysanız, gerçekten Müslüman insanlar iseniz O'na dayanın*”¹²² ayetleri, Kur'an'da iman ile İslam kelimelerinin birbirinin yerine kullanıldığını gösteren iki örnektir.¹²³

Mâtürîdî, iman ile İslam'ın farklı kavramlar olduğunu söyleyenleri eleştirir ve gerekçesini şu şekilde açıklar; İslam'ın beş esas üzerine bina edildiğini ifade eden hadis-i şerife dayanarak¹²⁴ İslam ile imanın ayrı mahiyetlere sahip olduğunu ileri sürmek doğru olmaz. Çünkü hadiste İslam'ın kendisi değil, onun hükümlerini ihtiva eden bazı ibadetler için “İslam” tabirinin kullanılmış olmasıyla, mecazi bir mana kastedilmiş olabilir¹²⁵

¹¹⁷Konuyla ilgili bkz. Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 511, 512, 513; a.mlf., Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, I, 38; II, 269-270, 313; III, 261;2006, VI, 248, 413;2008, XI, 54; Karaağaç, **a.g.m.** 104; Alper, **a.g.e.**, 37; Sinanoglu, **a.g.m.**, XXII, 212-214.

¹¹⁸ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 511.

¹¹⁹ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, II, 313;2006,VI, 413;VII, 97.

¹²⁰ Bebek, **a.g.e.**, 89, 90.

¹²¹ Âl-i İmran 3/52.

¹²² **Yunus** 10/84.

¹²³ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 511-512; Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2008, XI, 54, 346;2010, XV, 263, 264.

¹²⁴ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 512,513; Buhari, **İman**, I, 2; Müslim, **İman**, 19-22; Tirmizi, **İman**, 3; Nesai, **İman**, 13.

¹²⁵ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, VII, 97,105;2006, XIV,78.

2.2. Fısk Kavramının Analizi

İnsanın değişik inanç ve yaşantısının değişik bir sahnesini tasvir eden ve menfi bir içeriğe sahip olan fısk kavramı bu çalışmamızın asıl konusunu teşkil etmediği için biz burada bu kavramı kısaca değerlendirmekle yetineceğiz.

2.2.1. Fısk Kavramının Lügat ve İstilah Manası

Fısk; “فسق” fiilinden mastardır. Sözlükte “taze hurma kabuğunu yarıp dışarı çıkmak, belirli bir sınırı aşmak” anlamına gelir. Cahiliyye döneminde, daha çok hayvanlar ve bitkiler için kullanılan bir sözcüktür. “kabuğundan çıkmak” manasında kabuklu yemişler için kullanılmış, “deliğinden çıkmak” manasında da hayvanlar için kullanılmıştır. Yine fare, deliğinden çıkıp bozgun yaptığından dolayı “fuveysika” olarak isimlendirilmiştir.¹²⁶

Terim olarak fısk: isyan etmek, günaha meyletmek, hak yoldan çıkmak, istikametten, dinden çıkmak, emre uymamak, günaha batma, kötülüğe iyice dalma, iyilik ve güzellikten çıkma ve büyük günahları işlemek veya küçük günahlarda ısrar etmek suretiyle Allah’a itaatin dışına çıkmak, Allah’ın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarını terk etmek anlamlarına gelir.¹²⁷ Aynı kökten türeyen “fusûk” kelimesi ise, “dinden çıkmak”, “itaatten ayrılıp ma’siyete (günahlara ve isyana) dalmak ve yine imandan küfre geçmek” anlamlarına gelir.¹²⁸

Terim anlamıyla fısk kavramı, küfür kavramından daha geneldir.¹²⁹ Fasığın, kâfirlerin küfrünü de içine alan geniş kapsamlı bir sıfat olduğunu gösteren şu ayet buna güzel bir delil olarak gösterilebilir. “*Kim bundan sonra nankörlük ederse, (Allah’ın nimetini örtüp Ona itaat etmekten vazgeçerse) işte onlar fasıkların ta*

¹²⁶ İbn Manzur, **Lisanu'l-Arab**, Beyrut, 1389/1970, II, 1095-1096; Cevherî, **es-Sihâh**, Dâru'l-İlm, Beyrut, 1990, IV, 1543; İsfahani, **a.g.e.**, 796, 797.

¹²⁷ İbn Manzur, **a.g.e.**, “**Fısk**”, X, 308; Asım Efendi, Ahmet, **Kamus Tercemesi**, “**Fısk**”, İstanbul, 1305, III, 988.

¹²⁸ İbn Manzur, **a.g.e.**, II, 1096.

¹²⁹ İzutsu, Toshihiko, **Kur’an’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar**, Pınar Yay., (çev. Selâhattin Ayaz), İstanbul, 1991, 212.

kendileridir!”¹³⁰ Bu ayetten şunu anlıyoruz ki, az olsun çok olsun her günahla fısk meydana gelir. Fakat fısk, genellikle çok günah işlemeye meydana geldiği kabul edilir. Fasık, aynı zamanda çoğunlukla, dînî hükümleri kabul edip sorumlu olduktan sonra, bu hükümlerin tamamını veya bazılarını ihlal eden kimseler için de kullanılır. Gerçekte ise kâfir olan kimselere fasık denilmiştir. Çünkü o, aklın ve fitratın gerektirdiği hükmü ihlal etmiştir. Nitekim Kur’an’da Allah, “*Hiç müminle fasık bir olur mu?*”¹³¹ buyurarak “fasık”ı müminin karşıtı olarak zikretmiştir. Bu ayette fasıktan kastedilen kâfirdir.¹³²

Fısk ve fasık kelimeleri Kur’an’ı Kerim’de fısk ve türevleri olan kelimelerle birlikte elli dört ayette elli dört kez geçmektedir. Bunlardan dört tanesi mazi, altı tanesi muzâri, üç tanesi fısk, dördü de füsük formunda, otuz yedi tanesi ise ism-i fail kalıbındadır.¹³³

Fısk kavramını, Kur’an’ı Kerim’deki ayetlerle birlikte değerlendirdiğimizde şu manalarda geldiklerini görürüz:¹³⁴

1. Fısk kelimesi, Nebi’ye (s.a.v) ve onun getirdiklerine küfir (inkâr) etmek anlamıyla ma’siyet (itaatsizlik/isyân) manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi: “*Münafık erkekler ve münafık kadınlar (sizden değil), birbirlerindedir. Onlar kötülüğü emreder, iyilikten alıkor ve cimrilik ederler. Onlar Allah’ı unuttular. Allah da onları unuttu! Çünkü münafıklar fasıkların kendileridir.*”¹³⁵

“(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resûlünü inkâr

¹³⁰ Nur 24/55.

¹³¹ Secde 32/18.

¹³² İsfehânî, a.g.e., 796.

¹³³ Öge, Sinan, **İslam Düşüncesinde Fısk Kavramı**, (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 2000, 12.

¹³⁴ Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, **Kur’an Terimleri Sözlüğü**, İşaret Yayınları: 440-443.

¹³⁵ Tevbe 9/67.

etmelerinden ötürüdür. Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez."¹³⁶

2. Fısk, şirk demek olan tevhidi terk hususunda Allah'a isyan manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi: "Öyle ya, mümin olan, yoldan çıkmış kimse gibi midir? Bunlar elbette bir olamazlar."¹³⁷ Ayet o günlerde müşrik olan el-Velîd b. Ukbe b. Ebî Muayt hakkında inmiştir. Sonra Allah, Allah'ın tevhidini inkâr eden kâfirleri söz konusu ederek şöyle buyurmaktadır: "Yoldan çıkanlar ise, onların varacakları yer ateştir. Oradan her çıkmak istediklerinde geri çevrilirler ve kendilerine: Yalandır deyip durduğunuz cehennem azabını tadın! denir."¹³⁸

3. Fısk ile, şirk ve küfür olmaksızın! Şirk ve küfrün dışındaki dinde ma'siyet kastedilmiştir; şu âyetlerde olduğu gibi: "Musa: «Rabbim! Ben kendimden ve kardeşimden başkasına hakim olamıyorum; bizimle, bu yoldan çıkmış toplumun arasını ayır» dedi."¹³⁹ "Allah, «Öyleyse orası (arz-ı mukaddes) onlara kırk yıl yasaklanmıştır; (bu müddet içinde) yeryüzünde şaşkın şaşkın dolaşacaklar. Artık sen, yoldan çıkmış toplum için üzülme» dedi."¹⁴⁰ Çünkü onlar Musa'ya Şam topraklarında bulunan Eriha'ya girmeyi terk etmekle asi olmuşlardı. Nitekim kendilerine şöyle diyen Talut'a da asi olmuşlardı: "Tâlût askerlerle beraber (cihad için) ayrılınca: Biliniz ki Allah sizi bir ırmakla imtihan edecek. Kim ondan içerse benden değildir. Eliyle bir avuç içen müstesna kim ondan içmezse bendendir, dedi. İçlerinden pek azı müstesna hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve iman edenler beraberce ırmağı geçince: Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak hiç gücümüz yoktur, dediler. Allah'ın huzuruna varacaklarına inananlar: Nice az sayıda bir birlik Allah'ın izniyle çok sayıdaki birliği yenmiştir. Allah sabredenlerle beraberdir, dediler."¹⁴¹ Böylelikle onlardan suyu içenler, Talut'a karşı isyankâr oldular. Fakat hepsi de mümin idiler.

¹³⁶ Tevbe 9/80; Ayrıca konuyla ilgili bkz. Bakara 2/99; Mâide 5/59; Tevbe 9/ 24.

¹³⁷ Secde 32/18.

¹³⁸ Secde 32/20.

¹³⁹ Mâide 5/25.

¹⁴⁰ Mâide 5/26.

¹⁴¹ Bakara 2/249.

4. Fısk kelimesi, küfr söz konusu olmaksızın yalan manasında kullanılmıştır; şu âyetlerde olduğu gibi: *“Namuslu kadınlara zina isnadında bulunup, sonra (bunu isbat için) dört şahit getiremeyenlere seksener sopa vurun ve artık onların şahitliğini hiçbir zaman kabul etmeyin. Onlar tamamen günahkârdırlar.”*¹⁴²

*“Ey iman edenler! Eğer bir fasık size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa kötülük edersiniz de sonra yaptığınıza pişman olursunuz.”*¹⁴³ Âyet, o sırada Müslüman olmuş bulunan el-Velid b. Ukbe hakkında nazil olmuştur. Onun fıskı, yalan söylemesi idî. Çünkü Hz. Peygambere (s.a.v) gelerek, kendileriyle karşılaşmadığı halde *“Benî-Mustalık bana zekâtlarını vermedi”* diye yalan söylemişti. Fakat bu davranışıyla küfre de düşmemiştir.

5. Fısk, küfr anlamı taşımaksızın günah işlemek manasına gelmesi; şu âyette olduğu gibi: *“... (Genellikle) alış-veriş yaptığınızda şahit tutun. Ne yazan, ne de şahit zarara uğratılsın. Eğer bunu yaparsanız (zarar verirsiniz) şüphe yok ki bu, sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun. Allah size gerekli olanı öğretiyor. Allah her şeyi bilmektedir.”*¹⁴⁴

6. Fısk, seyyi'ât (kötülükler) manasında kullanılmıştır; şu âyette olduğu gibi: *“Hac, bilinen aylardadır. Kim o aylarda hacca niyet ederse (ihramını giyerse), hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılan davranışlara yönelmek, kavga etmek yoktur. Ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (Ey müminler! Ahiret için) azık edinin. Bilin ki azığın en hayırlısı takvâdır. Ey akıl sahipleri! Benden (emirlerime muhalefetten) sakının.”*¹⁴⁵

Mâtürîdî'ye göre fısk kelimesi, Allah'ın emir ve taatinin dışına çıkmak manasına gelir. Bazen de *“Allah yoldan çıkanları (kâfirleri) hidayete erdirmez.”*¹⁴⁶ ayetinde olduğu gibi, küfür

¹⁴² Nur 24/4.

¹⁴³ Hucurat 49/6.

¹⁴⁴ Bakara 2/282.

¹⁴⁵ Bakara 2/197.

¹⁴⁶ Tevbe 9/24.

manasında kullanılır.¹⁴⁷

2.3. Kelam Ekollerine Göre Fısk Kavramı

Fasık, Kur'an'a ait bir kavramdır. Buna rağmen, kelam ekolleri içersinde yer alan fırkaların ve İslam mezheplerinin, fısk konusunu değerlendirirken farklı yorumlarla izah etmeye çalıştıklarını görürüz, biz bu konuyu özet halinde kelam ekollerinin görüşlerini değerlendirip özellikle de İmam Mâtürîdî'nin görüşleri etrafında diğer kelam ekollerine yönelik değerlendirmelerini de dikkate alarak izah etmeye çalışacağız.

2.3.1. Fısk ve Günah

Kelam ilminde fasık terimine ilişkin tartışmalar II. (VI II.) yüzyılın başlarına kadar uzanır. Fasık kavramı etrafındaki tartışmaların Müslümanlar arasında ihtilâfa konu teşkil eden ilk problemlerden olduğu kabul edilir.¹⁴⁸ Fısk, sözlükte huruç çıkmak manasına gelir. İstilah manası ise büyük günah işleyenlerle, Allah'a itaatten çıkış manalarında kullanılır. Küçük günahlarda ısrar etmek de fısk olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁹ Terim anlamıyla fısk, küfürden daha genel bir anlam içerir. Şu ayeti kerime buna bir örnek olarak gösterilebilir; *"Allah, sizlerden iman edip iyi davranışlarda bulunanlara, kendilerinden öncekileri sahip ve hakim kıldığı gibi onları da yeryüzüne sahip ve hakim kılacağını, onlar için beğenip seçtiği dini (İslâm'ı) onların iyiliğine yerleştirip koruyacağını ve (geçirdikleri) korku döneminden sonra, bunun yerine onlara güven sağlayacağını vâdetti. Çünkü onlar bana kulluk ederler; hiçbir şeyi bana eş tutmazlar. Artık bundan sonra kim inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir."*¹⁵⁰ Bu ayet, fâsıkın, kâfirlerin küfrünü de kapsayan geniş bir kavram olduğunu bize göstermektedir. Bununla birlikte fasık

¹⁴⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 444, 445; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2009, XIV, 207, 208.

¹⁴⁸ Şevki Yavuz, Yusuf, "Fâsik" DİA, 1995, XII, 202.

¹⁴⁹ İbn Manzur, a.g.e., "Fısk", X, 308; Dönmez, İbrahim Kâfi, "Günah", *İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997

¹⁵⁰ Nur 24/55.

kavramı, dini hükümleri kabul etmekle birlikte bazı zamanlarda bu hükümlerin bazısını veya tamamını ihlal eden kimse için de kullanılır. Kur'an'ı Kerim'de ise fasık, Allah'a itaatten çıkan, günaha ve isyana yönelen kimse anlamıyla bazen kâfirleri¹⁵¹ bazen de münâfikları¹⁵² nitelemektedir. Ancak hakiki manada kâfir için kullanılmıştır. Hatta " *Hiç müminle fasık bir olurmu?*"¹⁵³ ayetin de belirtildiği gibi fasık, müminin karşıtı olarak zikredilmiştir.¹⁵⁴

Fasıklığın üç mertebesi vardır: Birincisi; günah işlemenin çirkin olduğunu kabul etmekle birlikte, bazen o günahı işlemektir. İkincisi; Günahlarda ısrar etmek, günaha düşkünlük şeklindeki fasıklıktır. Üçüncüsü mertebe ise; Küfür mertebesidir. Ehl-i sünnet kelimelerine göre fasık bu üçüncü mertebe olan küfür mertebesine gelmediği sürece ve yaptığını hafife alarak, alay ederek ve helal görerek yapmazsa dünyada küfre düştüğüne hükmedilmez, müminler gibi cenaze namazı kılınır, Müslüman mezarlığına gömülür, ahirette de, Allah dilerse, işlediği büyük günahı rahmeti ile affeder yahut işlediği günah miktarı cezalandırır. Fakat kalbinde imanı bulunduğu için neticede cennete girdirir. Buradan da anlaşılıyor ki, fasık vasfı içinde kâfirler olabileceği gibi, imanını kaybetmemiş olanlarda bulanabilir.¹⁵⁵

Mutezile, bu durumda olan birini ne mümin ne kâfir ikisinin ortasında Yoldan çıkan fasık biri olarak kabul etmiştir. Onlara göre bu durumdaki bir kimseye "kâfir" denilemez. Çünkü bu kişi, kelime-i şهادet getirmekte ve daha başka hayırlı ameller de işlemektedir. Böyle olmasına rağmen bu yaptıklarını inkâr etmek mümkün değildir. Eğer bu şekildeki bir insan, tövbe etmeden ölürse, ebedî olarak cehennemde kalır. Fakat böyle bir günahkâr kişinin cehennem ateşi hafifletilir.¹⁵⁶ Haricilere göre

¹⁵¹ Bkz., Bakara 2/26,99; Kasas 28/32; Zuhruf 43/54; Zâriyat 51/46.

¹⁵² Bkz., Tevbe 9/53,80,96.

¹⁵³ Secde 32/18.

¹⁵⁴ Taftâzânî, a.g.e., 240.

¹⁵⁵ Elmahılı, a.g.e., 246.

¹⁵⁶ Ebu Zehra, **İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler**, I, 159,160; Sabûnî, a.g.e., 167.

böyle bir kimse bu mertebelerden hangisinde olursa olsun küfre girmiş yani kâfir olmuştur ve ebedi olarak cehennemde kalacaktır.¹⁵⁷

Günah kelimesi aslen Farsça bir kelime olup “Allah’ın emirlerine aykırı olarak görülen iş, dini suç”¹⁵⁸, haram olduğu ayet ve hadislerle belirlenmiş olan yaratılışa aykırı, işleyene ceza gerektiren, insanı hayır ve sevap işlemekten alıkoyan, davranış veya fiillere denir.¹⁵⁹ “جَنَح” filinin mastarı olan” cünuh” meyletmek ve bir tarafa eğilmek, “cünah” ise doğru yoldan sapmak demektir.¹⁶⁰ Kur’an-ı Kerim’de “Cunah” kelimesi bazı durumlarda yapılan şeyin Allah katında bir günahının olmadığını belirtmek için kullanılır.¹⁶¹ Örneğin “(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur.”¹⁶² Bu ayeti kerimede “cünah” kelimesi Allah’ın lütfunu istemenin bir günahının olmadığı manasındadır.¹⁶³

Günah kelimesi, Kur’an’da çoğunlukla şu kavramlarla ifade edilmiştir:¹⁶⁴ “Şirk”, Allah’a ortak koşmak.¹⁶⁵ “Küfr”, gerçeği görmezlikten gelmek, inkâr ve nankörlük etmek.¹⁶⁶ “Nifak”, iki yüzlülük etmek.¹⁶⁷ “Cürm”, suç işlemek.¹⁶⁸ “Fesad”,

¹⁵⁷ Ebu Zehra, **a.g.e.**, I, 71-77.

¹⁵⁸ Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1970, 357; Yeğin, Abdullah, **Yeni Lügat**, İstanbul, 1973, 177; Karaman, Fikret, Karagöz, İsmail, vd. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2006, 204; Harman, Ömer Faruk, “**Günah**”, DİA, 1996, XIV, 278.

¹⁵⁹ Karagöz, İsmail, “**İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakteri**”, DİD, XXXI/2, 47-48.

¹⁶⁰ Bkz. Nisa/24, 101-102; Necm 53/22.

¹⁶¹ Toprak, Gölcük, **a.g.e.**, 127.; Karagöz, İsmail, **Günahlar Tevbe ve İstiğfar**, DİB yay. Ankara, 2012, 51; Tunç, Cihad, “**Kelâm ilminde büyük günah meselesi**”, AÜİFD, XXIII, Ankara, 1978, 325, 326.

¹⁶² Bakara 2/198, ayrc. Bkz. Bakara 2/158, 229; Nisa 4/23.

¹⁶³ Karagöz, **a.g.e.**, 51-52.

¹⁶⁴ Tunç, **a.g.m.**, 325, 326; Karagöz, **a.g.e.**, 53-54-55; Kılıç, Sadık, **Kur’ân’da Günah Kavramı**, Konya, 1984, 122, 169.

¹⁶⁵ Bkz Lokman 31/13; Sebe’ 34/22.

¹⁶⁶ Bkz Bakara 2/108; Nahl 16/106.

¹⁶⁷ Bkz Tevbe 9/101.

¹⁶⁸ Bkz Meâric 70/11.

bozgunculuk etmek.¹⁶⁹ “İsyân”, itaatsizlik etmek, emir ve yasaklara uymamak.¹⁷⁰ “Fısk”, isyan etmek, Allah’ın emilerini terk etmek, hak yoldan sapmak.¹⁷¹ “Fuhş-fahşa”, çirkin söz, fiil ve davranışlar.¹⁷² “İsyân-Ma’siyet”, günah, isyan.¹⁷³ “Zulüm”, haksızlık, günah olan söz, eylem ve davranışlar.¹⁷⁴ “İsm”, kasıtlı ve bilinerek işlenen günah,¹⁷⁵ İsm, Kur’an’da otuz beş yerde geçer. İsm, genel anlamının dışında düşmanlığı, küfür ve inkârı, faiz, içki, kumar, yalan gibi günahları nitelemek için de kullanılmıştır. İsm ayrıca dört yerde “mübîn” (apaçık), bir yerde “kebîr”, bir yerde “azîm”, bir yerde de “zâhir” ve “bâtın” sıfatları ile birlikte zikredilmiştir.¹⁷⁶ “Hata”, kasıtsız işlenen günah, kusur.¹⁷⁷ “Hatîe” bilerek ve kasıtlı olarak işlenen günah.¹⁷⁸ “Zenb”, kasıtlı ve kasıtsız işlenen günahlar, masiyet ve suç. Kur’ân-ı Kerîm’de Otuz yedi yerde geçer, şirk, küfür, zina, adam öldürme gibi günahlar için kullanılmıştır.¹⁷⁹ “Vızr”, ağır yük ve günah.¹⁸⁰ “Hıns”, günah.¹⁸¹ “Kebira”, büyük günahlar.¹⁸² “Su”, kötü fiil işlemek.¹⁸³ “Seyyie”, kötülük, günah.¹⁸⁴ “Utüv”, azgınlık etmek, haddi aşmak, isyankâr olmak, kibirlenmek,¹⁸⁵ “Lemem” ise küçük günahdır.¹⁸⁶

¹⁶⁹ Bkz Rum 30/41.

¹⁷⁰ Bkz Cin 72/23.

¹⁷¹ Bkz Bakara 2/53.

¹⁷² Bkz A’râf 7/28; En’âm 6/151.

¹⁷³ Bkz Hucûrât 49/7; Mücadele 58/8.

¹⁷⁴ Bkz En’âm 6/131; Hûd 11/117.

¹⁷⁵ Bkz En’âm 6/120.

¹⁷⁶ Bebek, Adil, “Günah” DİA, 1996, XIV, 282.

¹⁷⁷ Bkz Taha 20/73; Ankabût 29/12.

¹⁷⁸ Bkz Bakara 2/81; Nuh 71/25.

¹⁷⁹ Bkz En’âm 6/6; Ankabût 29/40.

¹⁸⁰ Bkz En’âm 6/31, 164.

¹⁸¹ Vakıa 56/46.

¹⁸² Nisa 4/31; Şura 42/37.

¹⁸³ Bkz Nisa 4/110, 123; Enbiya 21/77.

¹⁸⁴ Rum 30/10; Fâtır 35/43.

¹⁸⁵ Örnk. Bkz Talak 65/8.

¹⁸⁶ Necm 53/22.

Ayet ve hadislerde büyük günah olarak tanımlanmış olan “mürtekib-i kebîre”; Kur’ân’da bu tür günahları işlemenin haram olduğuna ve işleyenler hakkında tehdit edici bir nass bulunan, hakkında şiddetli va’id bulunan, işleyene ceza verilmesi gereken suç, Allah’ın yapılmasını yasak ettiği her türlü fiil, kabirde ve mahşerde azabı gerektiren, işleyeni kâfir adını alan, işleyene had cezası gerektiren¹⁸⁷ cezası büyük olan her günah,¹⁸⁸ dünya ve ahirette cezayı gerektiren, toplum hayatına zarar veren, kıyamet gününde cehennem olduğu bildirilen, Allah’ın gazap ve lanetini gerektiren, günah¹⁸⁹ şeklinde farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Büyük günahların tam olarak hangi fiiller oldukları ve sayıları tam olarak belli olmadığı için Kelam ekolleri içinde tartışılmıştır. Bu tür günahların dışında kalan kötü davranışlar ise sağire (küçük günah) olarak tabir edilmiştir. Her ne kadar bu tür günahların dışındaki günahlar küçük günah olarak tanımlanmış olsa da eğer bu küçük günahlar ısrarla işlenmeye devam edilirse, küçük günahların büyük günahlara dönüşmesi ihtimalinin olduğu da genel olarak kabul görmüş bir görüştür.¹⁹⁰ Büyük günah Kur’ân-ı Kerim’de geçen bir kavram olduğu gibi hadislerde de geçen bir kavramdır. Büyük günahlar hakkında birçok hadis rivayeti bulunmaktadır.¹⁹¹ Bu hadislerdeki büyük günah kavramıyla ilgili rivayetlerin farklı olması sebebiyle büyük günahların sayısının ne kadar olduğu da tam olarak tespit edilememiştir.¹⁹²

2.3.2. Kebire ve Sağire Kavramları ve Kebirenin Sayısı

Kur’an’ı Kerim’de ve hadislerde günah kavramının tanımı, sayısı, çeşitleri, kişiyi dinden çıkarıp çıkarmayacağı gibi konular Kelâm ilminde çok tartışılmıştır. Kelâmcılar tarafından günah meselesi daha çok mümin-kâfir ve büyük günah-küçük günah çerçevesinde ele alınmıştır. Kur’an’ı Kerim’de günahlar, ceza ve sorumluluk

¹⁸⁷ Toprak, Gölçük, **a.g.e.**, 126,127.; Bebek, Adil, “**Kebîre**”, DİA, İstanbul, 2002, XXV, 163.

¹⁸⁸ İsfahanî, **a.g.e.**, 887.

¹⁸⁹ Şah Veliyyullah ed- Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahim, **Hüccetullahi’l-baliğa**, Kahire, 1355, I, 58.

¹⁹⁰ Bebek, **a.g.m.**, XXV, 163.

¹⁹¹ Örnk. Bkz. Buhari, **Hudud**, 44; Müslim, **İmân**, 144.

¹⁹² Taftazânî, **Şerhu’l-Akâid**, 238.

açısından “büyük ve küçük günahlar” şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Büyük günahlar, Kur’an Kerim ve sünnette açık bir şekilde açıklanan; dünya ve ahirette büyük cezalarla uyarılan günahlardır. Bu tür günahların dışındaki günahlar ise küçük günahlardır. Görülüyor ki, günahları büyük ve küçük olmak üzere iki kısımda mütalaa edenler din âlimleri değil, Kur’an-ı Kerim’dir.¹⁹³ Şûrâ Suresinde bu konu şu şekilde belirtilmiştir. *“Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınanlar, öfkelenedikleri zaman bağışlayanlardır.”*¹⁹⁴ konuyla ilgili başka bir âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurur. *“Onlar ufak tefek kusurların dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir.”*¹⁹⁵ Kelâmcılar, bu ayetlerden yola çıkarak günahları, büyük günahlar ve küçük günahlar olmak üzere iki kısma ayırmışlar.

İslam kaynaklarına bakıldığında büyük günahların sayısı hakkında kesin bir sonuca rastlanılmaz. *“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bunun dışında günahları dilediği kimseler için bağışlar”*¹⁹⁶ âyeti ile günahların bir tane olduğu sonucu çıkarken, *“Eğer siz yasaklanan (günah)ların büyüklerinden kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere koyarız.”*¹⁹⁷ ayetindeki “büyük günah, küçük günah” ifadesiyle de günahların birden fazla olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹⁸

Ayetlerde net bir ifade geçmemesi sebebiyle kelâmcılar bu günahların neler olduğunu hadislerden çıkarımlar yaparak tespit etmeye çalışmışlardır. Abdullah b. Mesud’dan (ö.32/652) konuyla ilgili rivayet edilen hadislerden birinde şu şekilde buyurulmuştur: *“ Bir gün adamın biri Peygamber(sav)e; Yâ Resulallah! Allah katında en büyük günah nedir? diye sordu Allah Rasülü: “Seni yaratandan*

¹⁹³ Gazalî, Ebû Hamid, **İhyâü Ulumi’-d-Dîn**, Kahire 1992 IV, 30-41; Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, 49-55;; Tunç, **a.g.m.**, 327.

¹⁹⁴ Şûrâ 42/ 37.

¹⁹⁵ Necm 53/ 32.

¹⁹⁶ Nisâ 4 /116.

¹⁹⁷ Nisâ 4/ 31.

¹⁹⁸ Kahraman, Ferruh, **İslâm İnancında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevkeden Faktörler**, Usûl İslam Araştırmaları, 8. Sayı. 2007, 144.

başkasına kulluk etmendir” Adam yine sordu: “Sonra nedir diye sordu ?” Hz. Peygamber: “fakirlik korkusuyla çocuğunu öldürmendir.” Adam yine sordu: “Peki sonra nedir?” Hz. Peygamber: “Komşunun karısı ile cima etmendir”¹⁹⁹ Peygamber efendimiz (sav) Bu hadiste üç tane günahı bahsetmiştir.²⁰⁰ Başka bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz (sav) “şirk, büyü, haksız yere katl, yetim malı yemek, tefecilik, savaş meydanından kaçmak, masum kadına iftira”²⁰¹ şeklinde günahların sayısını yedi olarak zikretmiştir. Abdullah b. Ömer (ö.73/692) büyük günahların sayısının yedi olduğunu söylemiş İbn Mesud büyük günahların sayısını dört olarak belirtmiştir., Abdullah b. Amr (ö.63/683) Abdullah b. Ömeri’in belirttiği bu yedi günaha ilaveten Mescid-i Harâm yasaklarını ihlal etmeyi ve ana-babaya itaatsizliği de eklemiş ve büyük günahların sayısının dokuz olduğunu söylemiştir.²⁰² Hz Ebu Hureyre’nin rivayetinde bunlara faiz yemek de eklenmiştir. Hz. Ali’nin rivayetinde hırsızlık ve şarap içmek de büyük günahlardan sayılmıştır.²⁰³

Büyük günah bir görüşe göre, kötülüğü rivayetlerde zikredilen günahlar kadar ya da bunlardan daha fazla olan günahlardır. Bir başka görüşe göre, dinde hakkında tehdit bulunan günahlar büyük günahdır. Bazı âlimler kulun ısrar ettiği bütün günahları büyük; istiğfar ettiği bütün günahların da küçük günahlar olduğunu söylemişlerdir.²⁰⁴ Bazıları büyük günahların sayısını yetmiş, hatta dört yüz yetmiş altıya kadar çıkarmıştır.²⁰⁵

Mâtürîdî de günahların büyük günah ve küçük günah şeklinde sınıflandırılması gerektiğini söylemiştir.²⁰⁶ Mâtürîdî, “lemem” kelimesini Kur’ân-ı

¹⁹⁹ Müslim, “**İman**,” 141.

²⁰⁰ Buhârî, “**Edeb**” 6; Müslim, “**İman**,” 38; Tirmîzî “**Tefsîr**” 5.

²⁰¹ Buhârî, “**Vesâyâ**” 23; Müslim, “**İman**,” 144.

²⁰² Ebû Dâvûd “**Vesâyâ**” 10; Kılıç, **a.g.e.**, 325.

²⁰³ Taftazani, **Şerhu’l-Akâid**, 238.

²⁰⁴ Taftazanî, **a.g.e.**, 238.

²⁰⁵ Toprak, Gölcük, **a.g.e.**, 127.

²⁰⁶ Mâtürîdî, **Kitâbü’t-Tevhîd Tercemesi**, 417, 419.

Kerîm'de²⁰⁷, ahirette azabı, dünyada da cezası belirtilmemiş olan küçük günahlar olarak tarif edilmiş günahlar, kebîre ve fahişeyi de Allah ve Resulü tarafından azabı ve cezası belirtilmiş olan, aklen de çirkin ve olumsuzluk anlamı çağrıştıran büyük günahlar olarak tanımlamıştır. Bu şekilde tarif etmesinin gerekçesini Kur'an ve sünnette Allah ve Resulü tarafından cezası ve azabı bildirmiş olması, aklen de çirkinlik ve olumsuzluk anlamını içermesi olarak gösterir.²⁰⁸

2.3.3. Fasık (Kebire Ehli)'in Hükümü

Kelam ekollerinin Mürtekib-i kebire (büyük günah işleyen kimse)nin durumu hakkındaki ihtilaflarının sebebi, her ekolün, imanın tarifini ve iman-amel ilişkisini kendi değerlendirmelerine göre açıklamaya çalışmalarından kaynaklanmaktadır.

Mâtürîdî'nin bildirdiğine göre i'tizal hareketi ortaya çıkmadan önce, büyük günah işleyen kişi hakkında İslâm düşüncesi içerisinde iki görüş yer almaktadır. Bu farklılık, bu kişinin fasık-mümin mi yoksa fasık-kâfir mi olduğu noktasındadır. Bu durumun sebebi olarak da, onu kâfir kabul edene göre küfrünün sebebinin, fasık kabul edene göre ise fısığın sebebinin belirlenmesi amacı ileri sürülmektedir.²⁰⁹

Ancak daha sonra Mu'tezile, zikrolunan isimlerden birini (mümin ve kâfir) düşürerek, diğerini (fasık) ittifakla kabul etmiştir. Böylece, daha önce mevcut olmayan bir tez daha, Vâsıl b. Ata'nın ortaya çıkışıyla İslâm düşünce dünyasına girerek, bu konuda ümmet içerisinde ki ihtilaf daha da genişlemiştir.²¹⁰ Konuyla ilgili kelam ekollerinin görüşleri kısaca şu şekildedir:

2.3.3.1. Hariciyye Mezhebinin Görüşü

Başlangıçta siyasi sebeplerle ortaya çıkıp, daha sonra itikâdî bir boyut kazanan ve Müslümanlar arasında ilk firkalaşma hareketi olarak ortaya çıkmış,

²⁰⁷ Şûrâ 42/ 37; Necm 53/ 32.

²⁰⁸ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2005, I, 502, 503

²⁰⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercemesi*, 421-425.

²¹⁰ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 421, 422.

Hakem olayıyla İslam düşünce dünyasına yeni soru ve sorunları taşıyan ve firkalar içinde en sert, insafsız ve mutassıb olan²¹¹ Hariciler “iman” kavramının yerine daha çok “kâfir” ve “küfür” kavramları üzerinde durmuştur. Bu bağlamda farklı görüşler ileri sürmüştür.²¹²

Hâricîlere göre, imanla-İslâm kavramları eş anlamlı birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Bu sebeple amellerin bazen terk edilmesinden dolayı diğer kelimeler ekolleri gibi büyük günah-küçük günah şeklinde bir sınıflandırma yapmamış ve hangi günah işlenirse işlensin bunun isyan manasına geleceği için bu durumda kişinin imandan çıkacağı görüşünü benimsemiştir.²¹³ Hâricîler, büyük günah işleyen kimse imandan çıkması meselesini “lâ hükme illâ lillâh” ilkesine bağlarlar. Çünkü onlara göre bu durumda olan kişi, büyük günah işleyerek Allah’ın emir ve yasaklarına karşı gelip helâl saydığı için iman dairesinden çıkmış ve ebedi cehennem hak etmiştir.²¹⁴ Hatta bu görüşlerinde çok ileri giderek Hâricî olmayan herkesi kâfir ve düşman kabul edip kendilerinin dışındaki birçok Müslüman kadın ve çocukları ya esir almışlar ya da öldürmüşlerdir.²¹⁵

Hariciler kendi içinde çeşitli mezheplere ayrılırlar. Bu mezheplerin genel olarak bu konudaki görüşleri aynıdır. Ancak Harici mezheplerden biri olan İbadiye mezhebine göre büyük günah işleyen kişi eğer büyük günah işleme konusunda ısrar etmezse müşrik olmaz. Bununla birlikte İbâdiye mezhebinden bir gruba göre, büyük günaha ısrar edilmesi “küfür”, ısrar eden de “kâfir” olmuş olur.²¹⁶

Mâtürîdî, Hâricîler’in Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuyla ilgili geçen bazı âyetleri delil gösterip, “büyük günah, küçük günah ayrımı yapmadan günah işleyen herkesin

²¹¹ Ebu Zehra, **Mezhepler Tarihi**, 116; Kılavuz, **a.g.e.**, 103; Gümüsoğlu, Hasan, **İslam Mezhepleri Tarihi**, İstanbul, 2014, 127.

²¹² Mâtürîdî, **a.g.e.**, 417, 430; Ebu Zehra, **İslamda Siyasî ve İtikadî Mezhepler**, I, 71-77.; İzutsu, **İslâm Düşüncesinde İman Kavramı**, 21.

²¹³ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 430-434.

²¹⁴ Ebu Zehra, **a.g.e.**, 77.

²¹⁵ Topaloğlu, **Kelam İlmi**, 272; Fırlalı, Ethem Ruhi, **“Hâricîler”**, DİA, İstanbul, 1997, XVI, 173.

²¹⁶ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 421, 423.

ebedî cehennemlik olduğu” görüşünün yanlışlığını Peygamberlerin ismet sıfatına sahip (günahsız) olmalarına rağmen bazı peygamberlerin dahi zelle diye tabir edilen hatalar yaptıklarını eğer her hatadan dolayı kişi kâfir olacak olsaydı haşa zelle tabir edilen hatayı yapan peygamberler de kâfir olmaları gerekirdi ki bu son derece çirkin bir durum olurdu diyerek Haricilerin bu konudaki görüşlerinin yanlış olduğunu bu şekilde bir kıyasi delille eleştirmiştir.²¹⁷

2.3.3.2. Mürcie Mezhebinin Görüşü

Mürcie kelimesi irca kelimesinden türemiş bir kavramdır. Geriye bırakmak, tehir etmek gibi farklı manalarda tanımları yapılmış²¹⁸ olan Mürcie, Hz. Ali ve Hz. Osman başta olmak üzere, büyük günah işleyen kimselerin durumlarını Allah’a havale edip, bu tür kimselerin manevi sorumlulukları hakkında herhangi bir görüş ortaya koymayan itikadî ve siyasî ve bir fırkadır.²¹⁹

Mürcie, büyük günah işleyen kimselerin dünyadaki durumları ile âhiretteki durumlarını ayrı değerlendirir. Onlar, büyük günah işleyenler içinde Ehl-i kible olanları imanlarından dolayı mümin, büyük günah işlemeleri sebebiyle de fasık kabul ederler.²²⁰ Yani Mürcie’ye göre bir kimsenin imanı varsa işlediği günahlar ona bir zarar vermez, eğer küfür işlemişse de itaati fayda vermez. Bu durumda olan kimselerin akıbeti Allah’a kalmıştır, dilerse affeder, dilerse cezalandırır.²²¹

Mürcie bu tartışmalara bağlı olarak, “amel imandan bir cüz müdür” meselesini ortaya atarak Kelam ilminde en çok tartışılan konulardan birini başlatmışlardır. Mürcie’nin ilk âlimlerinden biri olan Cehm b. Safvan’a (ö. 128/745) göre asıl olan niyet ve düşüncedir, yapılan hiçbir amelin anlamı yoktur.²²²

²¹⁷ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 424-425; Kahraman, **a.g.m.**, 151.

²¹⁸ Karaman, Fikret, Karagöz, İsmail, vd. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, 500; Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, 59.

²¹⁹ Gümüşoğlu, **a.g.e.**, 135; Kutlu, Sönmez, **“Mürcie”**, İstanbul, 2006, XXXII, 41.

²²⁰ Ebu Zehra, **İslamda Siyasî Ve İtikadî Mezhepler**, I, 148-153 ; Kutlu, **a.g.m.**, 43.

²²¹ Ebu Zehra, **a.g.e.**, I, 148-153; Izutsu, **a.g.e.**, 61.

²²² Şehristânî, **a.g.e.**, 129; Izutsu, **a.g.e.**, 195; Gümüşoğlu, **a.g.e.**, 136, 137.

Mürchie'nin kollarından biri olan Kerrâmîlere göre ise iman, dil ile söylemenin veya yapmanın dışında hiçbir şey imanın oluşmasında bir unsur olamaz. Kişi inanmadığını açıkça söylese, daha da ötesinde putlara tapmış olsa hatta Ehl-i kitaptan birisi de olsa, kalbinde sağlam bir imana sahipse bu kişi mümindir.²²³

Mürchie günahların karşılığı cehennemde verilecektir der ve şu ayeti delil gösterir²²⁴. “Sizi alevler saçan ateşe karşı uyardım. O ateşe, ancak yalanlayıp yüz çeviren en bedbaht kimse girer.”²²⁵ Bununla birlikte onlara göre, kalbi imanla dolu olan bir kimsenin kaderini, hiçbir şey etkileyemez. Bu kimse her türlü büyük günahı işlemiş ve isyan etmiş bile olsa gideceği yer kesinlikle cennettir.²²⁶

2.3.3.3. Mu'tezile Mezhebinin Görüşü

Mu'tezile mezhebi, kalam mezhepleri içinde itikadî konuların yorumunda akıl ve iradeyi ön plana çıkaran bir kelâm ekolüdür. Büyük günah işleyen kişinin durumu konusunda mezhepler içerisinde önemli bir yer tutar. Büyük günah işleyen kimselere mümin veya kâfir hükmünün verilip verilemeyeceği konusu, Mu'tezile'nin teşekkülünde önemli bir dayanak teşkil eder.²²⁷

Mu'tezile isminin ilk olarak kimler için kullanıldığı konusunda farklı görüşleri sürülmüştür. Genel olarak Mu'tezile isminin, Vâsıl b. Atâ ile başladığı kabul edilir. Vâsıl bin Atâ, Hasan-ı Basrî'nin ilim meclisine katılanlar arsındaydı. O zaman zihinleri çokça meşgul eden, mürtekib-i kebîre(büyük günah işleyen durumu) meselesi ortaya çıkınca; Vâsıl bin Atâ, Hasan-ı Basrî'ye karşı çıkarak, “ Ben, büyük günah işleyen kesinlikle mümin olmadığına inanıyorum. O, el menzile beynel menzileteyn(iman-küfür) arasında bir yerdedir.” diyerek Hasan-ı Basrî'nin ilim

²²³ Sönmez Kutlu, **İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler**, Kitâbiyat, Ankara 2000, 17,18; İzutsu, **a.g.e.**, 195.

²²⁴ Kahraman, **a.g.m.**, 153.

²²⁵ Leyl 92/ 14-16.

²²⁶ Ebu Zehra, **a.g.e.**, I, 148-153 İzutsu, **a.g.e.**, 62.

²²⁷ Akın, Murat, **Basra ve Bağdat Mu'tezile Ekollerinin Görüş Ayrılıkları**, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) 2013, 199; Gümüşoğlu, **a.g.e.**, 150.

meclisinden ayrılıp, kendine başka bir meclis kurdu. Hasan-ı Basrî'nin meclisini bırakıp, “meclisi bırakıp uzaklaşmak” anlamında (i'tizâl) denmesi sebebiyle Mu'tezile (ayrılanlar) ismini almış oldu.²²⁸

Mu'tezile'ye göre büyük günah işleyen kişi, küfür manasına gelen bir inkârda bulunmadığı için kâfir değildir. Bununla birlikte işlemiş olduğu günah sebebiyle imanda da kalamaz, ikisi arasında bir yerde bulunur²²⁹ ve bu kişi “fasık” olur. Eğer fasık kimse tövbe etmeden ölürse ebedi olarak cehennemde kalır. Çünkü her halükarda, Ahirette yalnız cennet ve cehennem olacaktır. Dolayısıyla ahirette sadece iki grup insan olacaktır. Graplardan biri cennetlik, diğeri ise cehennemlidir. Bütün müminler cennete bütün kâfirlerde cehenneme gireceklerdir.²³⁰ Ayrı kategori olarak fasıklar için hazırlanacak bir yer olmayacaktır. Fakat fasıkın ateşi hafif tutulur.²³¹

Mâtürîdî, Mu'tezile'nin büyük günah işleyenleri Hâricîler gibi iman-amel ilişkisi içinde değerlendirdiklerini, ancak Hâricîler gibi büyük günah işleyenleri kâfir olarak nitelendirmediklerini büyük günah işleyene fasık dediklerini belirtmiştir. Mâtürîdî, Mu'tezile'nin büyük günah işleyenler hakkında “fasık” hükmüne varmalarını Nûr suresi 31. ve Tahrîm suresi 8. âyetlerini delil göstererek, bu durumda olanların fasık olmadığını bilakis imanlarının devam ettiğini ispatlamaya çalışmıştır.²³²

²²⁸ Ebu Zehra, **Mezhepler Tarihi**, 143; Bağdâdî, **a.g.e.**, 117; Gümüšoğlu, **a.g.e.**, 141; Çelebi, İlyas, “**Mu'tezile**”, DİA, İstanbul, 2006, XXXI, 391; Akın, **a.g.e.**, 199.

²²⁹ Kâdî Abdülcebâr, Ebu'l-Hasan Abdülcebâr b. Ahmed, **Şerhu'l-usûi'l-hamse**, Tah. Abdülkerim Osman, Kahire, 2009, 611 vd.; Eş'arî, Ebü'l-Hasen Ali bin İsmail bin Ebi Bişr İshak bin Salim, **İlk Dönem İslam Mezhepleri (Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin)** (çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın), Kabalcı yay. İstanbul, 2005, 222, 223; Gümüšoğlu, **a.g.e.**, 150; Çelebi, **a.g.m.**, 396; İzutsu, **a.g.e.**, 62-63.

²³⁰ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 428, 429.

²³¹ Ebu Zehra, **a.g.e.**, 148; İzutsu, **a.g.e.**, 63.

²³² Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 428-432.

2.3.3.4. Eş'arî Mezhebinin Görüşü

İmâm Eş'arî'ye göre Müslüman, zina yapmak, adam öldürmek, hırsızlık yapmak gibi büyük günahları işlemekle kâfir olmaz. Böyle bir kimse imanından dolayı mümin, günahından dolayı fasık olur. Büyük günah işleyen kimse şayet bunları helal sayarsa veya haram olduklarına inanmazsa o zaman kâfir olmuş olur.²³³

Eş'arî'ye göre, günah işleyen kimse “el-menzile beyne'l-menzileteyn” hükmünde olamaz, şayet bu şekilde bir görüş kabul edilecek olursa günah işleyen ne imanını ne de küfrü işlemiş olur, ne tevhid ehli ne inkârcı olur. Bu durum nasıl imkânsız ise, günah işleyen kimsenin ne mümin ve ne de kâfir olması, aynı şekilde imkânsızdır. Bu sebeple katil fiilini işleyene katil, fıkı işleyene de fasık denildiği gibi, iman edip de günah işlese de iman eden kimse mümindir.²³⁴

Bu bölümde genel olarak Mâtürîdî dışında kelami ekollerin fıkı konusundaki görüşlerine değindik şimdi de İmâm Mâtürîdî'nin iman ve fıkı anlayışı üzerinde duracağız.

²³³ Taftazânî, **Şerhu'l Akâid**, 239-240; Izutsu, **İslam Düşüncesinde İmân Kavramı**, 61; Ebu Zehra, **a.g.e.**, 187.

²³⁴ Eş'arî, Ebü'l-Hasan, **Kitabü'l-Lüma**, (nşr. Richard J. Mearhtyl), Beyrut, 1952, 75.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAM MÂTÜRİDÎ'YE GÖRE İMAN-FİSK İLİŞKİSİ

İman ve fisk kavramları bir kimsenin dünya ve ahiretteki konumunun tespit edilebilmesi açısından son derece önemli iki kavramdır. Bu yüzden bu iki kavram, kelim ekolleri arasında en çok tartışılan temel konuların başında yer almış, geçmişten günümüze kadar sürekli gündemde kalmış ve canlılığını korumuştur. Kelam tarihi içerisinde itikâdi fırkaların bu iki kavram hakkındaki farklı değerlendirmeleri, sahip oldukları bakış açıları ve siyasi konumlarından kaynaklanmaktadır.

Bu iki kavram hakkındaki tartışmalar içerisinde en dikkat çekici görüş, İmâm Mâtürîdî'nin görüşleridir. Bu çalışmamızın esas konusunu teşkil eden bu bölümde, Ehl-i Sünnet kelim ekolleri içinde önemli bir yeri olan İmâm Mâtürîdî'nin görüşleri ele alınacaktır.

3.1. İman Anlayışı

Mâtürîdî, Müslümanların önemli bir kesiminin itikadi hayatında yolunu izledikleri önemli bir mezhep imamıdır. Bu yüzden Müslümanların inanç esaslarında ağırlıklı bir yer teşkil eden iman-fisk ilişkisi meselesinde Mâtürîdî'nin bakış açısını ortaya koymak, bu alana ilişkin düşünce ve bakış açılarımızı yeniden gözden geçirmek, bilgimizi ve bilincimizi yenilemek fırsatı sunacaktır.

3.1.1. İman Tanımı

İmâm-ı Mâtürîdî'ye göre iman, hem nakil hem akıl yoluyla sabit olduğu üzere kalben tasdik etmek demektir.²³⁵ O, Kur'an-ı Kerim'de geçen "iman ettiler" manasını, "tasdik ettiler" şeklinde açıkladığı için "iman etme" ile "tasdik etme"nin

²³⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2005, III, 312;2006, V, 39-40, 410; VI, 23, 248; VII, 97; VI. 23, 248; VII, 97; a.mlf. *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 487.

aynı anlama geldiğini belirtir.²³⁶ Mâtürîdî'ye göre imanı, sadece dilin ikrarı veya sadece marifet olarak tanımlamak doğru olmaz.²³⁷ Bu konuda nakli ve akli deliller vardır. Mâtürîdî'nin imanda sadece dil ile ıkrarın tek başına yeterli olmayacağına dair nakli delil olarak gösterdiği ayetlerden bazıları şunlardır:

Allah Teâlâ'nın münafıklar hakkında "...kalpleri iman etmediği halde ağızlarıyla inandık diyenler..."²³⁸ şeklindeki beyanlarıdır. Yine bu bağlamdaki bir başka ayette Allah "Bedeviler inandık dediler. De ki: Siz iman etmediniz ama boyun eğdik deyin iman sizin kalplerinize henüz yerleşmemiştir."²³⁹ Buyurmak suretiyle, her iki ayette de gerek münafıkların dille iman ettik demelerinin, gerekse bedevilerin henüz kalplerine iman yerleşmediği halde sözle ifade etmelerinin iman olmayacağını beyan etmiştir. Eğer iman, sadece dil ile oluşsaydı bedeviler bunu ifade edince kendiliğinden sadık kimseler konumuna girerlerdi.²⁴⁰

*"İnsanlardan, inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler vardır. Bunlar Allah'ı ve inananları aldatmaya çalışırlar, oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değildirler."*²⁴¹ *"Münafıklar mutlaka sizden olduklarına dair yemin ederler. Hâlbuki onlar sizden değildir"*²⁴² Mâtürîdî, burada zikredilen ayetler ve Kur'an-ı Kerim'de birçok yerde müminlere mükâfat vaad edildiğini münafıkların da cehennem en alt tabakalarına atılacaklarını belirtmiştir.²⁴³ Münafıklar dilleriyle iman ettik demelerine rağmen kalplerinde tasdik olmadığı için iman etmiş kabul edilmezler. Bu da imanın kalbin tasdikinden ibaret

²³⁶ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, IV, 227; a.mlf. **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 495.

²³⁷ Bebek, Adil, **Mâtürîdî'nin Düşüncesinde İman ve Küfür Kavramı**, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdilik, İFAV Yay. İstanbul, 2012, 197.

²³⁸ Maide 5/41.

²³⁹ Hucurat 49/14.

²⁴⁰ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 487; Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2005, I. 35; IV, 227, 274.

²⁴¹ Bakara 2/8-9.

²⁴² Tevbe, 9/56.

²⁴³ Örn. bkz. Nisa 4/145, Bakara, 2/8-9; Münafikun, 63/6.

oluşunun delilidir.²⁴⁴ Yine “*Kalbi imanla dolu olduğu hâlde zorlanan kimse hariç, inandıktan sonra Allah’ı inkâr eden ve böylece göğsünü küfre açanlara Allah’tan gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır.*”²⁴⁵ ayetinde olduğu gibi Allah, bir kimsenin kalben tasdik etmemesi şartıyla, dil ile yapılan inkârını küfür sebebi saymamış böyle bir sonucu kalbin imanı sayesinde geçerli kabul etmemiştir. Buradan da anlaşılıyor ki iman kalp işidir yani kalben tasdikten ibarettir.²⁴⁶

Aklî delile gelince, Mâtürîdî’ye göre iman, kök manası açısından tasdik demektir. Tasdik baskı altında tutulamayan mahiyetinin kalpte bulunması sebebiyle iman bu noktaya herhangi bir şey hükmedemez.²⁴⁷ Eğer iman tasdikle değil de dil ile ikrardan ibaret olsaydı dil, vücudun diğer organlarında olduğu gibi baskı altında tutulması mümkün olabilirdi. Bu durumda da başkaları tarafından kullanılabilirdi. Hâlbuki bu durumun aksine Allah Teâlâ, “*Dinde zorlama yoktur*”²⁴⁸ buyurmuştur. Buradan da anlaşılıyor ki imanın gerçek manada ortaya çıkmasının baskı altında tutulabilme imkânı olan bir organa nispet edilmesi mümkün değildir.²⁴⁹ Yine Allah’ın kitabının birçok yerinde “*Ey iman edenler!*” hitabı vardır. Bununla beraber İslam’a ve imana nispet edilen herkes bu ilahi hitabın içerdiği kişilerden olduğunda şüphe yoktur. Hâlbuki bu ilahi hitaba muhatap olan mümin hitabı kendisine yöneldiği sırada iman fiilini işleme noktasında dilini kullanmamış olabilmektedir. Buradan da anlaşılıyor ki Allah’ın kişileri mümin diye nitelemesine vesile olan iman cevherinin hitap anında da onlarda mevcut olduğu anlaşılmaktadır, böyle bir cevher ise ancak kalpte bulunabilir.²⁵⁰

²⁴⁴ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’an*, 2005, IV, 228.

²⁴⁵ Nahl 16/106.

²⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 488, 490; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’an*, 2005, I, 35; IV. 227, 274; III, 28;2006, VIII, 197-200.

²⁴⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tecemesi*, 492; a.mlf., *Te’vilâtü’l Kur’an*, 2005, III, 28;2006, VIII, 199.

²⁴⁸ Bakara 2/256.

²⁴⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 493.

²⁵⁰ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 493-494.

Mâtürîdî'ye göre, bir diğer aklî delil de yeryüzünde dilsiz kimselerin olduğu gerçeğidir. Ona göre, dilsiz kimselerden de iman etmiş kimselerin olması imkân dâhilindedir. Dilsiz kimseler ise hiçbir şeyi dille ifade edemedikleri gibi imanlarını da dille ifade etmeleri mümkün değildir. Eğer iman dil ile ikrar olsaydı hiçbir dilsiz iman etmiş olmazdı. Bu da dilsiz kimselerin iman etme durumunu ortadan kaldırırdı. Böyle bir durum mümkün olmadığına göre o zaman imanın gerçekleştiği yerin dilin değil kalbin olduğu ispatlanmış olur diyerek imanın dille söylemek olmadığını belirtir.²⁵¹

Mâtürîdî, iman marifet ilişkisi konusunda, Mârifet ve tasdikın ayrı manalar ifade ettiğini belirtir. Ona göre, imanın tasdik olmadan sadece mârifet (bilgi) olarak tanımlanması mümkün değildir.²⁵² Çünkü “mârifet”in zıddı tanımamak ve bilmemektir. Bir şeyi bilmeyen, tanınması açısından seçemeyip yadırgayan kimse onu tekzip eden konumunda değildir. Nitekim Allah (Hz. Lût'un ifadesiyle) “*Siz tanınmayan bir kavimsiniz*”.²⁵³ Yine bir gerçeği bilmeyen herkes onu tekzip etmekle nitelendirilemez. Bütün bunlardan anlaşılıyor ki iman mârifetten öte kalpte tasdik olarak gerçekleşen bir olgudur..²⁵⁴

Mâtürîdî'ye göre mârifet, tasdike sevkeden bir sebeptir. Bir şeyi bilmeyen herkes onu tekzip etmek, bilen herkese de tasdik etmekle nitelendirilemez. Nitekim buradan da anlaşılıyor ki, mârifet tasdike, bilgisizlik de tekzibe yol açar, bu açıdan sebep-müsebbep ilgisi göz önünde bulundurularak mârifet tasdik, bilgisizlik de tekzip diye nitelendirilmiştir. Bu bağlamda Mâtürîdî, “iman, mârifetten ibarettir” sözünün, hakikat manasında bir nitelendirme değil mecazi bir anlatım olarak anlaşılması gerektiğini savunmaktadır.²⁵⁵

²⁵¹ Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l Kur'an**, 2006, VIII, 197; a.mlf. **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 492.

²⁵² Karaağaç, Hilmi, **Mâtürîdî Düşünce Sisteminde İman Anlayışı**, Ekev Akademi Dergisi, say.49, 2011, 68.

²⁵³ Hicr 15/62.

²⁵⁴ Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l Kur'an**, 2005, IV, 227;2006, VI, 248; a.mlf. **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 495.

²⁵⁵ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 496.

İman konusunda bir başka tartışma konusu da imanın mahlûk olup olmaması meselesidir. İman olgusunun ezeli mi yoksa yaratılmış mı tartışması, kişinin iman etmesi, başka bir ifadeyle kulun hidayete ermesi kulun kendi fiiliyle gerçekleşip gerçekleşmemesi probleminde dayanır.²⁵⁶ Mâtürîdî, fiillerin gerçekleşmesi konusunda, hem Allah'ın hem de insanın rolünün olduğunu savunur. Ona göre, Allah'tan başka her şey, duyular âleminde yaratılmış, önceden yokken sonradan meydana gelmiştir. Ayrıca Mâtürîdî, Allah Teâlâ ve nitelendirildiği vasıfların duyulur âlemde bunların mevcudiyetini kanıtlayan nice deliller vardır, bu sebeple O'nu bilmemenin tutarlı bir izahı yoktur. Bunda da anlaşılıyor ki iman yaratılmıştır.²⁵⁷ demektedir.

Mâtürîdî'ye göre, İmanın kulun fiili olduğunun delili; Allah insana, iman etmesini emretmiş, bu emri yerine getirirse cenneti vaad etmiş; emirlere karşı gelmeyi ve kendisini inkârı yasaklamış ve bu yasağı uymayanları cehennemle tehdit etmiş olmasıdır. Şayet iman, kula ait bir durum olmasaydı bu emir ve yasakların olması söz konusu olmaz, Kur'an Kerim'de iman fiilini işleyen kimsede söz edilmez ve iman fiilini işleyen mümin vasfıyla vasıflandırılmazdı.²⁵⁸

Mâtürîdî'ye göre insanların bir konuda bilgi sahibi olmasının yollarından en önemlisi aklın hiçbir müdahalesi olmayan nakildir. Bu da imanın yaratılmış olduğunun bir başka isbatıdır. Bunun delili şu ayeti kerimedir. “*O, her şeyin yaratıcısıdır*”²⁵⁹ ayrıca imanın amellerden biri olması açısından da mahlûk olduğunu söylemek icab eder. Zira Cenab-ı Hak “*Sizi ve yapmakta olduklarınızı Allah yarattı*”²⁶⁰ buyurmuştur.²⁶¹

Mâtürîdî, imanın güzel olmasını ve sahibi için bir hidayet vesilesi olmasını da imanın mahluk olmasına bir delil olarak gösterir ve şu ayetlerle açıklar. Allah Teâlâ

²⁵⁶ Topaloğlu, “Mâtürîdî” DİA, XXVIII, 155.

²⁵⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 501, 502.

²⁵⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 502.

²⁵⁹ Enam, 6/102; Mümin, 40/62.

²⁶⁰ Sâffât 37/96.

²⁶¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 503.

şöyle buyurmuştur: *“Bilin ki, aranızda Allah’ın elçisi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah, size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârı, fasıklığı ve (İslâm’ın emirlerine) karşı çıkmayı da çirkin göstermiştir. İşte bunlar doğru yolda olanların ta kendileridir.”*²⁶² Şu âyetlerde ise *“iman henüz kalplerine yerleşmemiştir.”*²⁶³ *“Kalpleri iman etmemiştir.”*²⁶⁴ Mâtürîdî bu ayetlerdeki manalardan yola çıkarak imanın kalbin bir fiili olduğunu dolayısıyla mahluk olduğunu söyler.²⁶⁵

Mâtürîdî’nin iman anlayışı konusunda dikkat çeken hususlardan biri de imanda taklit-tahkik meselesidir. Mâtürîdî’ye göre, araştırılmadan bir delile dayanmadan körü körüne başka birinin taklit edilerek bir şeyin tasdik edilmesi mazur görülemez.²⁶⁶ Çünkü gerçekten iman etmiş olmanın şartı olan tasdikinde temelde bir istidlale ve delile dayanması gerekir. Allah’ı tanımak ve O’na ve peygamberlerine iman etmek içtihad ve istidlâl ile mümkündür. Taklidi olarak iman eden bir kişinin imanı da delil ve istidlâl olmaksızın taklide dayandığı için sahibine bir faydası olduğunu düşünmek doğru olmaz. Tasdik hiçbir baskı olmadan kişinin kendi iradesi ile bilgiye ve düşünceye dayalı bilinçli bir tercih olmalıdır.²⁶⁷

Mâtürîdî, bir kimsenin tahkiki imana ulaşmadan taklide dayalı elde ettiği imanın gerçek iman olmadığını böyle elde edilen bir iman her an tehlikede olduğunu söyler. Ona göre bu şekilde ulaşılan bir iman sarsılmaya müsait bir durumdadır. Eğer imanını tahkiki yapamazsa her an başka inanç mensupları tarafından imanından döndürülme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Dolayısıyla asıl iman, güzelliği ve hakikati kişinin kendi aklıyla ve düşüncesiyle bildiği, bu şekilde tahkiki manaya ulaşmış tam bir itminan ile elde ettiği imandır.²⁶⁸ Mâtürîdî’nin

²⁶² Hucurat 49/7.

²⁶³ Hucurat 49/14.

²⁶⁴ Mâide 5/41.

²⁶⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 504, 505.

²⁶⁶ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 3.

²⁶⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l Kur’an*, 2005, II, 373; 2006, VIII, 198-199.

²⁶⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2005, II, 373.

mukallidin imanını konusundaki bu yaklaşımını, özellikle günümüz Müslümanlarının çok iyi değerlendirmeleri gerekiyor. Çünkü günümüzde yeni gelişmelerle teknoloji ilerlemiş insanları doğru yoldan saptıran yeni akımlar türemiş bu akımlar gerek Müslümanlar içerisinde aşırılığa kaçan gruplar şeklinde gerekse insanları şüpheliğe iten materyalist akımlar şeklinde tezahür etmiştir. Dolayısıyla Allah'a iman zayıflamış ve birçok insan Allah yolundan sapmaya başlamıştır. İşte bu noktada Mâtürîdî'nin kişinin imanını delillere dayalı taklitten tahkike geçirmesi konusunda ısrarla teşvik etmesini bugünün Müslümanlarına çok iyi anlatmamız gerekiyor.

Sonuç olarak Mâtürîdî, imanın tanımını konusunda, kalbin tasdiki olmaksızın sadece dilin ikrarı veya sadece marifet şeklindeki yaklaşımları ve taatleri imandan sayan anlayışları yetersiz ve yanlış bulup reddetmiş, akli ve nakli delillerle bunu ispatlamaya çalışmıştır. İman marifet ilişkisi konusunda, mârifet ve tasdik ayrı manalar ifade ettiğini belirtmiştir.

Mukallidin imanını konusunda da araştırmadan, körü körüne bir başkasının taklit edilerek bir şeyin tasdik edilmesinin mazur görülemeyeceğini, Allah'ın varlığı ve birliği ve peygamberlerin onun elçisi olduğu gibi hakikatler ancak tahkiki bir şekilde elde edilecek bir imanla anlaşılabilirliğini söylemiştir.

3.1.2. İman-Amel ilişkisi

Mâtürîdî'nin genel olarak bütün konularda olduğu gibi iman-amel ilişkisi konusundaki görüşleri de Ebû Hanîfe'nin görüşleriyle aynıdır. Ebû Hanîfe'ye göre ameller imanın içerisine dâhil edilemezler. Ona göre müminden bazen amel kalkar, fakat amelin kalkmasıyla iman da yok olduğunu kabul etmek doğru değildir. Mesela hayızlı durumda iken bir kadından namazın hükmünün kalkması gibi. Fakat böyle kimseden iman da kalkar diyemeyiz. Yine Bu manada birine “orucunu tutma kazaya bırak” denildiği halde, imanı bırak kaza et denilemez. Çünkü bir kimsenin imanı bırakması küfürdür. Aynı şekilde fakire zekât yoktur denildiği halde, aynı

zamanda imanı da yok denilemez. O halde amel imandan bir cüz değildir yani iman ve amel ayrı şeylerdir.²⁶⁹

Mâtürîdî'ye göre de iman, kalbin tasdikinden ibaret olduğu, dolayısıyla kalbe ait bir fiil olduğu için salih ameller ve itaatten ibaret olamaz. Bu sebeple, amel imanın mahiyetine dâhil olamaz. Yani Mâtürîdî, imanı kalbin tasdiki olarak tarif ettiği için amelleri imana kesin olarak dahil etmemekte, imanın asıl olduğunu, amellerin ise imanın etmenin gereği olduğunu söylemektedir.²⁷⁰ O'na göre ameli imanın bir parçası olarak gören Ahmed b. Hanbel (v.855), Hâricîler ve Mu'tezilenin yaklaşımları temelsiz bir iddiadır.²⁷¹ Çünkü Kur'an Kerim'de, iman ile amel ayrı zikredilmiş ve amelleri yerine getiremeyenler kınanmış fakat onlar mümin olarak vasıflanmıştır. *"Ey iman edenler!"*²⁷² diye hitap edilmiştir. Eğer iman, Allah'ın bütün emirlerini yerine getirmek olsaydı farzlardan bazılarını terk edene *"Ey iman edenler!"* diye hitap edilmezdi. O halde iman, bütün dini görevlerin yerine getirilmesinin adı değil, kalbe ait özel bir görevin adıdır.²⁷³

*"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylersiniz? Yapmayacağınız şeyi söylemeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur. Doğrusu Allah, kendi uğrunda, kenetlenmiş bir duvar gibi, saf halinde çarpışanları sever."*²⁷⁴

*Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda, savaşa çıkın" dediği zaman yere çöküp kaldınız? Oysa dünya hayatının geçimi ahirete göre pek az bir şeydir."*²⁷⁵

²⁶⁹ Ebû Hanîfe, Nu'man b. Sabit el-Bağdâdî, **el-Vasiyye, İmâm-ı A'zam'ın Beş Eseri** (neşr. ve çev. Mustafa Öz) İstanbul, 2008, 60.

²⁷⁰ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 535; Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l Kur'an**, 2005, IV, 240.

²⁷¹ Yeprem, M. Saim, **Mâtürîdî'nin Akide Risalesi ve Şerhi**, Ankara, 2010, 32; Uludağ, Süleyman, **"Amel"**, DİA, 1991, III, 14.

²⁷² Bkz. Sâf 61/2-4; Tevbe 9/38; Nisa, 4/75; Hadid 57/16.

²⁷³ Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l Kur'an**, 2005, IV, 240.

²⁷⁴ Saff 61/2-4.

²⁷⁵ Tevbe 9/38.

Mâtürîdî'ye göre yukarıdaki ayetler ve bu manaları ihtiva eden benzeri ayetlerde Allah müminleri razı olmadığı bazı davranışları sergilemelerinden dolayı kınamış, eğer bu fiilleri işlemeye devam etmeleri durumunda çetin bir azabla karşı karşıya gelecekleri konusunda onları uyarılmış buna rağmen onları yine de müminler olarak nitelendirmiştir..²⁷⁶

Mâtürîdî, iman ve salih amelin beraber geçtiği ayetleri, amellerin imanın özüne dahil edilemeyeceği yada amellerin imana dahil edilemeyeceği yani amelin imandan bir cüz olmadığı şeklinde yorumlamaktadır. *“Erkek veya kadın, mümin olarak, kim yararlı iş işlerse, işte onlar cennete girerler, kendilerine zerre kadar zulmedilmez”*²⁷⁷ o, bu ayetten, amellerin imana dâhil olmadığı sonucuna ulaşır. Bununla birlikte, bir müminin amelleri yerine getirme hususunda son derece hassas ve gayretli olması gerektiğinin de altını çizer. Çünkü *“Erkek olsun, kadın olsun, her kim de mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar.”*²⁷⁸ ifadesinden amelin, iman etmenin gerekliliğinden biridir. Ancak iman etmenin şartları arasında yer almadığı anlaşılıyor. Eğer salih ameller imanın bir parçası olmuş olsaydı, Allah, “Kim mümin olarak iman amelini işlerse” buyururdu. Ayrıca Mâtürîdî, bu ayette geçen “mümin olarak” ifadesinden, salih amellerin, ancak iman ile fayda vereceğini hükmünü de çıkarmaktadır.²⁷⁹

Mâtürîdî, amelsiz imanın geçerli olduğunu savunurken, iman ve amelin farklı şeyler olduğunu söylerken, onun bu söylemlerinden amelin mümin için önemsiz olduğu düşüncesi çıkartılamaz. Zira Mâtürîdî amelin mümin için önemini ısrarla vurgulamaktadır. Mâtürîdî, Bakara 2/21 ayetini açıklarken orada geçen *“يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا*” ifadesini Allah’ı birleyiniz anlamında ele almaktadır. “Allah’a kulluk edin” emrini, söz olarak, amel olarak ve inanç olarak Allah’a kulluk edin şeklinde ele

²⁷⁶ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 493, 494.

²⁷⁷ *Nisa 4/124*; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2005, I, 505.

²⁷⁸ *Nisa 4/124*.

²⁷⁹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2005, I, 61; II, 259.

alır.²⁸⁰ Yine bu bağlamda Mâtürîdî, insan için şükürün gerekliliğine vurgu yapar ve şükürün birçok şekilde yapılabileceğini bunlardan en önemlisinin ibadet etmek olduğunu açıkça söyler. Şükürü ise Allah’a iman ve ibadet etmek şeklinde açıklar.²⁸¹

Mâtürîdî’ye göre, Allah’a karşı vazifesini yerine getiren bir kimse, itaatkâr bir mümin olur; Allah’a karşı görevini ifa etmeyen ise, asi bir mümin olur. Mâtürîdî, imanı tasdikten ibaret görüp amelden tamamen ayırmasından dolayı, şirk müstesna, diğer büyük günahları işlemenin, imandan çıkmaya sebep olmayacağını savunur. Ona göre, iman ettiği halde, Allah’a ortak koşmanın dışında günah işleyeninin durumu Allah’a kalmıştır. O, günahkâr kimseyi dilerse affeder, dilerse cezalandırır. Çünkü Allah, bu fiilleri işleyenleri, kınamasına, tehdit ederek uyarmasına rağmen, onları mümin olarak isimlendirmektedir. Nitekim Allah bir ayette *“Ey iman edenler! Yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz. Yapmadığımız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük gazaba sebep olur.”*²⁸² buyurmaktadır. Allah, bu ayette, yapmadığı bir şeyi yapmış gibi göstererek yalan söyleyen kimseyi, *“yapmadığınız şeyi niçin yaptığınızı söylersiniz”* demekle, günah olarak vasıfladığı yalan söylemeyi, kınamasına ve *“yapmadığınız şeyi yaptık demeniz, Allah katında büyük azaba sebep olur”* demekle de, tehdit etmesine rağmen, ayetin başında *“Ey iman edenler”* diye hitapta bulunması, büyük günah işleyeninin mümin olduğuna delildir.²⁸³ Başka bir ayette Allah, *“Ey müminler öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı”*²⁸⁴ buyurup, insan öldürmek gibi büyük günah işleyenlere *“Ey müminler”* diye hitap etmiş olması ve onlardan müminlik ismini kaldırmamış olması da, büyük günah işleyeninin imandan çıkmadığını gösteren başka bir delildir.²⁸⁵

Ayrıca yine imanın iman amel ilişkisiyle yakından ilgisi bulunan imanda artma ve eksilme konusunda da Mâtürîdî, imanın, amellerin yerine getirilmesiyle

²⁸⁰ Mâtürîdî, a.g.e., 2005, I, 56.

²⁸¹ Mâtürîdî, a.g.e., 2005, I, 274; II, 404; 2008, XI, 412.

²⁸² Saff 61/2–3.

²⁸³ Mâtürîdî, a.g.e., 2006, V, 117, vd.

²⁸⁴ Bakara 2/177.

²⁸⁵ Mâtürîdî, a.g.e., I, 122.

artmayacağını, terk edilmeleriyle de eksilmeyeceği görüşünü savunan âlimlerden biridir.²⁸⁶ Mâtürîdî'ye göre iman ve amel ayrı şeyler olduğu için amellerle iman artmaz ameli terk etmekle de eksilmez. Ancak imanın vasfında/ keyfiyetinde/ kalitesinde artma ve eksilme olabilir.²⁸⁷ Bütün müminler iman noktasında eşittirler. Bir müminin imanı diğerinden ne üstündür, ne de aşağıdadır. Bu noktada fark sadece ameller konusundadır.²⁸⁸ Mâtürîdî'ye göre imandaki artış, aynı noktaya bakan iki kişiden birincisi bir süre bakışını farklı yöne çevirdiğinde ikincisinin bakışının birincisinden daha fazla olmasına benzemektedir.²⁸⁹ Bu anlamda Mâtürîdî'ye göre imandaki artış iman üzere sebat ve devam etmek anlamına gelmektedir. Bu şekilde insan her an hidayetden dalalete düşmesi endişesi taşıması gerekir. Bu da insanın daima hidayet üzere kalmasına vesile olur.²⁹⁰

Görüldüğü gibi Mâtürîdî'ye göre iman ve amel ayrı şeylerdir. Adam öldürmek, zina etmek, içki içmek, yalancı şahitlik... gibi büyük günahlar da mümini imandan çıkarmaz. Allah'a ve emirlerine-yasaklarına inanan kimse bunlara uymaz, bunları uygulamazsa dinden çıkmaz ama günahkâr olur. Günahkâr olan kimse tövbe ile kurtulabilir. Mâtürîdî'nin iman-amel konusundaki bu görüşü ameli imanın bir parçası sayan ve bu sebeple de namaz, oruç gibi ibadetleri yapmayanları kâfir olmakla suçlayan bazı gruplar bugün özellikle Ortadoğu'da mezhep çatışmalarıyla birçok masum insanı katletmekte ve İslam dinini dünyaya terör dini olarak lanse edilmesine sebep olmaktadır. Mâtürîdî'nin iman- amel konusunda orta yollu bu görüşleri bu gün İslam toplumunun barış ve huzur içersinde yaşamasına çok büyük katkı sağlayacak ve diğer din mensuplarından da birçok kişinin Müslüman olmasına vesile olacaktır.

²⁸⁶ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2006, VI, 478.

²⁸⁷ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2010, XVI, 257, 259.

²⁸⁸ Kutlu, **Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî**, 37.

²⁸⁹ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2005, VI, 172, 478.

²⁹⁰ Ak, **a.g.e.**, 75; Bebek, **Mâtürîdî'de Günah Problemi**, 84.

3.1.3. İman ve İslam

Mâtürîdî'ye göre iman ve İslam'ın aynı olup-olmaması konusunda âlimler iki farklı gruba ayrılırlar. Bunlardan, imanın bütün iyilikler için kullanılan bir kavram olduğunu kabul eden bir grup, aralarında bazı farklı görüşler ileri sürmüşlerse de sonuç olarak hepsinin imanla İslam'ın aynı manaya geldiğini ilke olarak benimsemişlerdir. Bunu da “*İslam'dan başka bir din arayan kimseden bulacağı hiçbir din kabul edilmeyecektir.*”²⁹¹ ayetiyle delillendirmişler buna bağlı olarak da kabule şayan olacak her şeyi İslam, her iyiliği iman saymışlardır. Bu durumda iman ve İslam aynı şey olmaktadır. Diğer bir grup ise Kur'an'ın ayırım gözetmesi sebebiyle söz konusu iki kavram arasında bir fark belirleme yönüne gitmişler ve “*Bedeviler 'inandık' dediler. De ki: siz iman etmediniz, ama 'boyun eğdik' deyiniz*”²⁹² ayeti ile Cibril hadisinden yola çıkarak iman ile İslam'ın farklı olduğunu iddia etmişlerdir.²⁹³

Mâtürîdî'ye göre, iman ve İslam dil açısından kastedilen mana noktasında farklılık arz ederlerse de, dini literatürde hedeflenen amaç açısından iman ve İslam aynı konumdadırlar. İman, akıl ve nasların Allah'ın birliğine tanıklık etmesi, yaratma ve yarattıklarına hükmetme konusunda hiçbir ortağının bulunmadığına tanıklık etmesidir yani bütün bunları kalben tasdik etmesidir.²⁹⁴ İslam ise kişinin bütünüyle varlığını ve her şeyini tam bir kulluk bilinci içersinde Allah'a teslim etmesi ve bu konuda O'na hiçbir şeyi ortak koşmamasıdır. İslam'ın mahiyetiyle imanın mahiyeti aynı olduğuna göre bunlardan birinin var olması diğerinin de var olması sonucunu doğurur. Bu sebeple iman ile İslam birbirinin aynıdır. Ancak kullanımda sarf edilen kelime zaman zaman farklılık arz eder, tıpkı “insan”, “âdemoğlu” “kişi” ve filan kelimeleri gibi.²⁹⁵ Neticede, iman ve İslam kavramları her ikisi de kendilerinden

²⁹¹ Âl-i İmran, 3/85

²⁹² Hucurat, 49/14.

²⁹³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 511.

²⁹⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 512, 513; a.mlf., Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2005, I, 38; II, 269-270, 313; III, 261; 2006, VI, 248, 413; 2008, XI, 54.

²⁹⁵ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 514.

kastedilen nihai mana açısından bir noktada birleşmiş olurlar.²⁹⁶ İman ve İslam konusunda genel itibariyle bu şekilde bir bakış açısıyla değerlendiren Mâtürîdî, bu görüşlerini akli, örfi ve naslara dayanan delillerle temellendirir.

Mâtürîdî, İman ve İslam'ın aynı olduğunun gerek Kur'an ve gerekse hadislerle sabit olduğunu belirterek bu konuda şu ayet ve hadisleri delil olarak getirmektedir:

*“Allah'a ve bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlara indirilene, Musâ ve İsa'ya verilenlerle rableri tarafından diğer peygamberlere verilenlere, hiçbiri arasında fark gözetmeksizin iman ettik; biz sadece O'na teslim olduk' deyiniz”*²⁹⁷ Bu ilahi beyan kişilere, sayesinde mümin oldukları esaslar sebebiyle İslam kavramını da nispet etmiştir. Aynı manayı ifade başka ayette Allah (cc) şöyle buyuruyor: *“Musa dedi ki: Ey kavmim! Eğer Allah'a inandıysanız ve O'na teslim olduysanız sadece O'na güvenip dayanın.”*²⁹⁸ Bu ayette Allah (cc) Hz. Musa'nın muhataplarını, mümin olmalarını sağlayan şeylerle aynı zamanda Müslim konumunda tutmuştur.²⁹⁹

*“Onlar İslâm'a girdikleri için seni minnet altına sokuyorlar. De ki: Müslümanlığınızı benim başıma kakmayın. Eğer doğru kimselerseniz bilesiniz ki, sizi imana erdirdiği için asıl Allah size lütufta bulunmuştur.”*³⁰⁰ Bu ayette Allah bedevi Arapların davranışlarını imanlarında sadakat göstermeleri halinde İslam olarak kabul etmiştir; onlar aynı davranışlarıyla da mümin olarak da nitelendirilmişlerdir.

(Lût kavmini helak etmekle görevlendirilen) melekler şöyle demişti: *“Bunun üzerine, suçlu milletin arasında bulunan müminleri çıkardık. “Zaten orada*

²⁹⁶ Mâtürîdî, a.g.e., 513; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2006, VII, 97, 105; 2009, XIV, 78, 332.

²⁹⁷ Bakara, 2/136.

²⁹⁸ Yunus, 10/84.

²⁹⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 516.

³⁰⁰ Hucurât 49/17.

*Müslümanlardan, bir ev halkından başka kimse bulmadık.*³⁰¹ Bu ayette de Allah Müslüman olanları aynı zamanda mümin kabul etmiştir. Bir de *“Müminlere müjdele”*³⁰² ve *“... Müslümanları doğru yola iletmek ve onlara müjde vermek için...”*³⁰³ ayetlerinde olduğu gibi, Allah Teâlâ ebedi kurtuluş müjdesini bazen iman kavramına bazen de İslam kavramına bağlı olarak zikretmiştir. Bu şekilde imanla İslam’ın aynı şey olduğu kanıtlanmıştır. Yine konuyla alakalı Peygamber efendimizin (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir: “Cennete sadece mümin bir kimse girebilir.” Başka bir rivayette ise “Cennete sadece Müslüman bir kimse girebilir” diye nakledilmiştir.³⁰⁴ Ayrıca Mâtürîdî, Cebrail (as)’ın Peygamber efendimize iman ve İslam’ın ne manalarına geldiğini öğretmek için geldiği meşhur Cibril hadisinde geçen iman ve İslam tanımlarını da her ne kadar bu hadisle ilgili farklı rivayetler varsa da O, bu rivayetlerden, Peygamber efendimize imanın, ardından İslam’ın şartları sorulduktan sonra onun da İslam sorusuna verdiği cevapla mukabelede bulunarak cevap verdiği rivayetini esas alarak, iman ile İslam’ın iki farklı kelime olmasına rağmen aynı anlama gelen iki kavram olduğunu savunmuştur.³⁰⁵

Mâtürîdî’ye göre İslam-iman konusunda örfî delil olarak da, her Müslime mümin ve her mümine Müslim denmesi İslam tarihi boyunca benimsene gelen bir husustur. Bir de İslam mezhepleri mensupları, kişiyi imandan çıkaran bir davranışın İslam’dan da çıkardığı noktasında fikir birliği etmişlerdir; İslam’dan çıkaran davranışın imandan da çıkarması aynı konumdadır. Ayrıca bütün mezheplerce benimsendiğine göre ahirette ehl-i İslam için hazırlanan mekân aynı zamanda ehl-i iman içinde hazırlanmıştır. Yine *“Sizi yaratan O’dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah yaptıklarınızı görendir.”*³⁰⁶ ayeti kerimede Allah,

³⁰¹ Zâriyât 51/35-36.

³⁰² Bakara, 2/223.

³⁰³ Nahl 16/102.

³⁰⁴ Buhârî, “Cihad”, 182; “Rikak”, 45; Müslim, “İman”, 178, 377-378; İbn Mâce, “Zühd”, 34.

³⁰⁵ Mâtürîdî, a.g.e., 515, 516, 517.

³⁰⁶ Teğabün 64/2.

mükelleflik noktasında insanları mümin ve kâfir diye iki guruba ayırmıştır. Kiminiz de Müslim dememiştir. Yine Allah “*nice yüzlerin ağardığı, nice yüzlerin de karardığı gün*”³⁰⁷ buyurmuştur. Bu ayetten hareketle Mâtürîdî’ye göre ayette iki zümrenin durumlarından bahsedilmiş fakat Müslim hakkında yüzlerinin ne olacağı konusunda herhangi bir şey belirtilmemiştir. Yine, Allah “*mümin olarak sâlih amellerden işleyen kimse*”³⁰⁸ buyurmuş, bununla beraber “*kendini bütünüyle Allah’a veren (teslim eden) kimse...*”³⁰⁹ de demiştir. Bu ve benzeri ayetlerden³¹⁰ hareketle Mâtürîdî imanla İslam arasında ayırım yapanlara karşı çıkararak ikisinin aynı şey olduğu noktasında farklı deliller olarak sunmuştur.³¹¹

Sonuç olarak: Mâtürîdî, imanla İslamî dil açısından farklı manalara gelse de mahiyet itibariyle aynı olduğunu savunmuş ve bu iddiasını bir takım akli, örfî, ve naslara dayalı delillerle ispatlamaya çalışmıştır. O, imanla İslam’ı, Kur’an’daki ve hadislerdeki kullanımlarından yola çıkarak ikisinin farklı kavramlar olduğunu savunanların delillerini geçersiz kabul etmiştir.

3.1.4. İmanda İstisna

Bu bölümde ele alacağımız sorun imanda istisna olarak bilinmektedir. Biz bu sorunu, İmâm Mâtürîdî’ye göre nasıl değerlendirilmiş bunun tahlilini yapmaya çalışacağız. İstisna sözcüğünün sözlük manası “Bir şeyi dışarıda tutmaktır.” Ancak İslâm ilahiyatında dar ve sınırlı bir anlamda kullanılır.³¹²

İmanda istisna sorunu, kişinin “Ben müminim” yahut “Ben gerçekten müminim.” diye sağlam itikadını doğrudan mı ifade etmesi gerektiği yoksa “Eğer Allah ister ise müminim.” diyerek ve bu şekilde kişinin kendi şahsi inancı dâhil her

³⁰⁷ Âl-i İmran 3/106.

³⁰⁸ Tâhâ 20/112.

³⁰⁹ Lokmân 31/22.

³¹⁰ Bkz. Fussilet 41/33.

³¹¹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 517.

³¹² Izutsu, *İman Kavramı*, 237.

şeyin nihai olarak Allah'ın iradesine dayalı olduğuna işaret ederek ifadenin şiddetini zayıflatması mı icap ettiğidir. Kur'an'daki şu ayet bu ikinci tavrı önermiştir; “*Hiçbir şey için “Yarın yaparım” deme. İnşallah demen hariç.*”³¹³”

İmanda istisna konusu görünüşte önemsiz gibi görünse de kişinin imanının öznel cihetinin ta özüne dokunduğu ve İman konusundaki şahsi varlık kararını ilgilendir için önemli bir durum arz eder.³¹⁴

İmâm Mâtürîdî, “inşallah müminim” diyerek imanda istisna yapılmasını imana şüphe sokacağı gerekçesiyle doğru bulmaz. Mâtürîdî, imanda asıl olan kişinin “ben müminim” veya “ben gerçekten müminim” şeklinde kesin ifadelerle imanını belirtmesidir şeklinde bir anlayışı savunur³¹⁵ O, iman konusunda inşallah demek gereklidir diye savunan Mu'tezile, Hâriciler ve Haşaviyye mezheplerinin görüşüne karşı çıkararak eleştirir³¹⁶ ve bu görüşünün gerekçelerini de delillerle izah eder.

Mâtürîdî'ye göre, bir kimsenin kesin olarak mümin olması demek, bir şart ve istisna getirmeksizin kendini mümin diye nitelemek ve bu konuda “inşallah” dememektir. Çünkü tamamının bulunmasıyla kulda tam bir iman oluşmasına sebep olan bir kavramda istisna yapınca o kavram oluşmuş olmaz.³¹⁷ Kişinin genel durumu da bu şekildedir, mesela “Allah'tan başka ilah bulunmadığına şahitlik ederim inşallah” ya da “Muhammed Allah'ın elçisidir inşallah” demesi gibi ahiretin vuku bulacağına, meleklerle ve diğer iman esaslarına imanını da bu şekilde dile getirmek aynı konumdadır.³¹⁸

Mâtürîdî'ye göre, halk arasındaki yaygın anlayışa göre, insanlar istisna ifadesini emin olunan kesin bilgi gerektiren konularda kullanmazlar. Halk, istisna

³¹³ Kehf 18/23–24.

³¹⁴ Izutsu, a.g.e., 238.

³¹⁵ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2007, IX, 39; Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an Tercümesi*, 2015, I, 279.

³¹⁶ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 508.

³¹⁷ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l Kur'an*, 2007, IX, 39.

³¹⁸ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 505.

söylemini sadece şüphe ve zan çerçevesindeki mevzularda kullanır. Allah Teâlâ da iman alanında şüphe ve tereddüt ifadesinin kullanılmaması hususunda “ *Müminler ancak Allah’a ve Resülü’ne iman eden, sonrada asla şüpheye düşmeyenler*”³¹⁹ beyanıyla insanları uyarmış, bununla beraber nifak ehlini şüphe ve zanna tabi olmakla nitelemiştir.³²⁰ Bu sebeple “zannederim, tahmin ederim, şüphe ile karşılarım gibi ifadelerin kullanılmayacağı her yerde “ inşallah” demek doğru değildir.³²¹

Allah “*Peygamber, Rabbi'nden kendisine ne indirildiye ona iman etti. Müminlerin de hepsi Allah'a, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine iman ettiler. “Biz Allah'ın peygamberleri arasında ayırım yapmayız, duyduk ve itaat ettik. Ey Rabbimiz, bağışlamayı dileriz, dönüş ancak sanadır.” dediler.*”³²² Mâtürîdî’ye göre Allah bu ayetiyle Allah’a, Resülü’ne ve ahiret gününe (istisna ifadesi kullanmadan) inanan herkesin iman sahibi olduğunu beyan etmiştir. Bununla beraber “*Deyin ki: “Biz Allah’a, bize indirilenlere, İbrâhîm (as.)’a, İsmail (as.)’a, İshak (as.)’a, Yâkub (as.) ve torunlarına indirilenlere, Musa (as.) ve İsa (as.)’ya verilenlere ve (diğer) nebîlere, Rab’leri tarafından verilenlere (sahife, kitap ve vahiylerle) îmân ettik. Onların arasından hiçbirini ayırmayız (fark gözetmeyiz). Ve biz, O’na teslim olanlarız.*”³²³ Allah bu beyanıyla da imanın kesin bir şekilde ifade edilmesini de övgüye mazhar kılmıştır.³²⁴ Ayrıca Mâtürîdî’ye göre, Allah Teâlâ birçok ayette kesin bir nitelemeyle “*Ey müminler!*” diye hitap etmiştir. Buna göre Allah’ın bu hitaplarının içerdiği emir, yasak, vaad, tehdit, özendirme ve caydırmalardan herhangi birinde istisna yapmak mümkün görünmemektedir, aksi takdirde Allah’ın hitap tarzındaki bütün ayetleri boş ve faydasız duruma düşer.³²⁵

³¹⁹ Hucurat 49/15.

³²⁰ Bkz. Nisâ 4/143.

³²¹ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 506.

³²² Bakara 2/285.

³²³ Bakara 2/136.

³²⁴ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 506.

³²⁵ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 508.

Mâtürîdî'ye göre Fâtiha suresinde geçen “yalnız sana kulluk ederiz”³²⁶ mealindeki ilahi beyanda gizli bir emir sigası vardır. Yani Allah kuluna “böyle söyle!” diye emretmiştir. Buradan da anlaşılıyor ki kişinin “inşallah” demesine müsaade edilmemiş, aksine kendisinden kesin bir ifade kullanılması istenmiştir. Ona göre böyle bir yerde inşallah demek iki manaya gelmektedir. Birincisi, kullanılacak ifade kişinin kendi halinden haber vermesine yorumlanır. Bu durumda müminin tevhid inancını dile getirirken inşallah dememesi gerekir. Çünkü böyle bir yerde sözü edilen ifadeyi kullanan kimse şüphe ve tereddüdünü dile getirmiş olur. Hâlbuki Allah Teâlâ müminleri şöyle vasıflandırmıştır. “Müminler Allah’a ve resülüne iman edip de bunda asla şüpheye düşmeyen kimselerdir..”³²⁷ ayrıca peygamber efendimize (sav) en üstün amelin hangisi olduğu sorulduğunda O da, “Tereddüt taşımayan imandır” buyurmuştur.³²⁸ İkincisi, iman alanında tereddüt edilen bazı hususlardan dolayı olabilir. Şöyle ki bunlar iman konularının bütününe oluşturan mezheplerin itikâdî meselelerini teşkil ediyorsa burada da şüphe edilmesi doğru değildir. Zira mezhepler geçici zamanlar için değil sürekli olarak benimsenir. Bu sebeple de iman da inşallah demek hiçbir zaman isabetli değildir.³²⁹

3.2. Fısk ve Günah Kavramı

3.2.1. Mâtürîdî'ye Göre Fısk ve Günah Kavramı

Mâtürîdî'ye göre fısk, Allah’a itaat etmeyi terk edip, O’na isyan bayrağını çekmek, verilen emrin dışına çıkmak demek olup üç şekilde gerçekleşmektedir. İrşad ve tavsiye niteliğindeki emirden, farz konumundaki emirden ve itikadi emirden çıkış şeklinde gerçekleşmektedir.³³⁰ Bununla birlikte fasık kelimesi, tıpkı fâcir gibi mutlak olarak kullanıldığı zaman, kâfir anlamına gelir. Müminin de bazen ilahî emirlerin dışına çıkması mümkün olduğundan fasık her zaman kâfirle eş anlamlı kabul

³²⁶ Fâtiha 1/5.

³²⁷ Hucurat 49/15.

³²⁸ Ahmed b.Hanbel, “Müsned”, II, 258, 442, III, 411-412; Nesai, 1, “Zekât”, 49.

³²⁹ Topaloğlu, Te’vîlât’ül- Kur’an’dan Tercümeleler, 16-17.

³³⁰ Mâtürîdî, Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi, 444, 445.

edilmemelidir.³³¹ Zira fisk, isyan, fücür, zulüm, dalalet, eza, hata, cürüm, gibi kavramlar bir mümine nispet edildiği zaman başka, kâfire nispet edildiği zaman başka manaya delalet eder.³³² Kur'ân'ın birçok ayetinde belirtildiği şekliyle bu kelime, Allah'ın emrinden çıkmak, emrine karşı gelmek, doğru yoldan ayrılmak ve edepsizlik, fuhuş gibi davranışlarda bulunmak, Allah'ın koyduğu kanunlara boyun eğmemek, itaat etmemek, isyan etmek, şirke düşmek ve farz ibadetleri terk etmek vb. manalara gelmektedir.³³³

Mâtürîdî'ye göre, İslam âlimleri günahların dindeki konumu ve günah işleyenlerin dini konumlarının belirlenmesi hakkında çeşitli fikirler beyan etmişlerdir. Bir grup, günahların hepsini kişiyi imandan çıkarma konusunda aynı statüye dâhil etmiştir. Bu grup içerisinde bir kısmı da günah işleyen kimseyi kâfir değil müşrik diye nitelemiştir.³³⁴ Âlimlerin bir kısmı da günahları iki gruba ayırmış, birini küçük günahlar şeklinde bir taksim yaparak, büyüklerinden kaçınmak, affa uğramak, cezasını çekmek suretiyle ve bazı farklı telakkiler çerçevesinde benzeri yollarla bağışlanacağını kabul etmişler. Diğerini de büyük günahlar olarak tespit etmişlerdir.³³⁵

Mâtürîdî Kur'an'da geçen ve günahı ifade eden kelimeleri şu şekilde değerlendirir:

1- “ذنب” birinci derecede Allah'a karşı işlenen günahları gösterir. İtaatsizlik ve küfür manalarına gelir. Ayrıca Allah'tan uzaklaşmak suretiyle cehenneme girmeyi gerektirici bir günah olan küfrü ifade ettiği de olur. “Zenb” kelimesi bazen küfür manasına da gelir. Nitekim rabbinin ayetlerini yalanlamış olan Firavun'un ailesinin, bu günahları (küfürleri) sebebiyle helak edildiğini bildiren bir ayette bu durum şu

³³¹ Şevki Yavuz, Yusuf, “Fâsik” DİA, 1995, XII, 204.

³³² Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an**, 2009, XIV, 207, 208; Konuyla ilgili bkz. Kehf, 18/50; Hucurat, 49/6; Bakara, 2/99; Al-i İmran, 3/82, 110; Hadid, 57/16, 26, 27; Saf, 61/5; Münafikun, 63/6.

³³³ Bkz. En'am, 6/49; Bakara, 2/26; Tevbe, 9/8, 24, 34, 80, 84 96; Haşr, 59/19; A'râf, 7/163; Y unus, 10/33; Nûr, 24/55; Hucurât, 49/6.

³³⁴ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 417, 419.

³³⁵ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 419.

şekilde belirtilmiştir. “(Evet bunların durumu), Firavun ailesi ve onlardan öncekilerin durumuna benzer. Onlar Rablerinin âyetlerini yalanlamışlardı; biz de onları günahlarından ötürü helâk etmiştik ve Firavun ailesini (denizde) boğmuştuk. Hepsi de zalimler idiler.”³³⁶ Ayette geçen (zenub) kelimesinin manası böyledir. Zenb kelimesi, haksız yere adam öldürme ve zina yapma gibi ağır cezalan gerektiren günahları da içermektedir. Zenb kelimesinde, ruhi ve psikolojik rahatsızlık sonucu işlenen günah ve suç tiplerini de bulmak mümkündür. Zenb, birçok yerde cezalandırma sebebi olarak görüldüğü için, Kur’ân’da af ve mağfiret kavramları ile beraber zikredilmiştir.³³⁷

2- “سئى” bazen kıtlık manasına gelir. “Kendilerine bir kötülük (kıtlık) ulaşırsa, Musa ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlar.”³³⁸ ayetinde seyyie kıtlık manasına gelir. Aynı kelime bazen de şirk manasına gelmektedir. Nitekim “Hayır! Kim bir günah(seyyie=şirk) işler de günahı kendisini çepeçevre kuşatırsa işte o kimseler cehennemliktirler. Onlar orada devamlı kalırlar.”³³⁹ “Kötülükleri işleyip de sonra ardından tövbe edenler ile iman(larında sebat) edenlere gelince şüphe yok ki, Rabbin ondan (tövbeden) sonra elbette çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”³⁴⁰ ayetlerinde böyledir.³⁴¹

3- “إثم” Allah’ı ilgilendirdiği zaman zulüm; küfür, şirk ve itikadi nifaktır. Mutlak olarak kullanıldığı zaman küfür manasına gelir.³⁴² Kelime mümin için kullanıldığı takdirde ise, küfür dışındaki günahları ifade eder.³⁴³ İsm kişinin kendisi için kullanıldığı zaman kelime zulüm ve her çeşit günah için kullanılsa da daha çok Allah’a yöneltilmiş günahlar için kullanılmaktadır. Bu kelimenin en önemli özelliği

³³⁶ Enfal, 8/54.

³³⁷ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 468, 469.

³³⁸ A’raf, 7/131.

³³⁹ Bakara 2/81;

³⁴⁰ Araf 7/153.

³⁴¹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 468-471.

³⁴² Nisa 4/112; Maide 5/62.

³⁴³ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l Kur’an*, 2008, XIII, 322;2006, V, 198; Mücadele 58/9.

önce kullanıldığı cemiyetin kanunlarına karşı, sonra da Allah ve şahıslara karşı işlenen günahları ifade etmesidir. Buna delil teşkil eden bir ayette Allah şöyle buyurmuştur. *“Açık ve gizli kötülükleri (fahişeleri), günah işlemeyi ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında haram veya helal olduğuna dair delil indirilmeyen bir şeyi, Allah’a (şirk) ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğinizi haram kılan ancak Allah’tır”*³⁴⁴

4- “كـبـيرـ” Kebire” çoğulu “kebairdir. Fahişe vb. günahları ifade eder. Bu günahlar, dünyada had cezası, ahirette de hak ettiği azabı bildirilen, çirkin ve kötülüğünde şiddetli nehy bulunan ya da ferd veya toplum tarafından çok işlenen yasak fiillerdir. Büyük günahlar iki çeşittir. Bunlardan birinci gruptakiler “küfür ve şirk”tir”. Bunların cezası, sahibinin ebedi olarak cehennemde kalmasıdır. İkinci grup büyük günahlar ise, derecesi küfür ve şirkten küçük olan günahlardır. Bu tür büyük günahların sayısı kesin olarak üzerinde bir birlik sağlanmış değildir.³⁴⁵

5-“حـوبـ” kelimesi, zulüm, günah, hata ve büyük günah manalarına geldiği söylenmektedir.³⁴⁶

6- “ضـلـلـاتـ” kelimesi, reşâd kelimesinin zıddı olup, kasten veya kasıtsız gerçek istikametten ve sıradan ayrılmak manasını ifade eder. Bir terim olarak ise, doğru yolu kaybetmiş, Allah ve Resulünün yolundan ayrılmış, çıkışı olmayan ve sonu helak eden yollara başvurmuş günahkâr kimseler için kullandığı zaman şaşkınlık ve yanlışlık anlamına gelmektedir. Ayrıca hatalı olma, helak olma, yoldan ayrılıp sapma, doğru yoldan çıkma, düşmanla dostluk, bilmeden kasıtsız olarak cana kıyma, katl, imanen yalanla karışık inkâr, haram yiyeceği yemek anlamlarına gelmektedir. Kelimenin günah manası ifade etmesindeki temel fikir, Allah’a karşı işlenen günah çeşitlerinde daha çok kullanılmış olmasıdır.³⁴⁷

³⁴⁴ Mâtürîdî, **a.g.e.**, XIII, 322; A’raf, 7/33.

³⁴⁵ Mâtürîdî, **Te’vîlâtü’l Kur’an**, 2009, XIV, 207-208; 2005, IV, 37-39, 225, 226; V, 436.

³⁴⁶ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 2010, XVI, 320.

³⁴⁷ Solmaz, Latif, **Mâtürîdî’de Günah Meselesi**, (doktoro tezi) Konya, 2003, 156.

7- “طغيان” kelimesi dini ve ahlaki bakımdan daha izafi bir mana ifade ederek, karşı gelerek isyan etmede en uç noktaya ulaşmak, zulüm ve günah işlemede ileri gitmek, haddi aşmak, ma’siyette devam etmek, gibi anlamları içermektedir. Ayrıca en büyük günahkâr Firavun için “Tağa”, Nuh dönemindeki günahkârları anlatmak için “tuğyan” kullanılmıştır.³⁴⁸

8- “ظلم” kelimesi bir şeyi ait olduğundan başka yere koymak, bir şeyi yerli yerinde olmayarak yapma,³⁴⁹ noksan, fisk, işleyene cezayı mucip olan, yapılmasına izin verilmeyen fiil, başkasının hakkına mani olma veya hakkını haksız yere alma gibi manalara gelmektedir. İtikadi bir hali bildirmek üzere kullanıldığı takdirde ise, küfür ve şirk manalarına delalet eder.³⁵⁰

3.2.2. Büyük Günah- Küçük Günah Meselesi

Mâtürîdî, günahları, genel olarak Allah’ın gazabını gerektirenler ve gerektirmeyenler diye ikiye ayırmıştır. İtikadî yönden de günahları, diğer İslam âlimleri gibi büyük günahlar ve küçük günahlar olmak üzere ikiye ayırmıştır.³⁵¹ O’na göre Kur’an’da geçen “lemem” ve “seyyie” kelimeleri küçük günah için kullanılmıştır. Küçük günahlar, küfür ve şirkten kaçınılmakla affedilebilen günahlardır. Bu günahlar, dünyada had cezası ve ahirette de azabı bildirilmeyen günahlardır.³⁵² Büyük günahlar İslami literatürde, “el- Kebire” ve “el- fahişe” kelimeleri ve benzerleri ile ifade edilen günahlardır. Bunlar dünyada cezası, ahirette de azabı bildirmiş olan, hakkında şiddetli nehy bulunan, son derece çirkin olan yahut da çok işlenen fiillerdir.³⁵³ Mâtürîdî, küçük günahların sürekli işlenmesiyle ya da küçük günahın işlenmesinde ısrar edilmesiyle büyük günah olacağını kaydetmek

³⁴⁸ Mâtürîdî, a.g.e., 2010, XVII, 30-31.

³⁴⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 445.

³⁵⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l Kur’an*, 2005, I, 124, 125, 134; II, 168, 387, 397, 168, 467; III, 311; V, 296; 2006, VII, 234; VIII, 104.

³⁵¹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 417, 419.

³⁵² Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l Kur’an*, 2005, III, 256-257.

³⁵³ Bebek, a.g.e., 99-100.

suretiyle işlenen fiilin sonucunu, fertte ve toplumda icra ettiği fonksiyonu da göz önünde bulundurmuş, birkaç küçük günahın netice itibariyle bir büyük günah hükmüne geçeceğini kabul etmiştir.³⁵⁴

Mâtürîdî'ye göre Kur'an'ı Kerim'de "lemem" ve "seyyie" kelimeleri küçük günah için kullanılması, çoğulu "kebair" şeklinde gelen kelimenin de büyük günah manasında kullanılmasından anlaşılıyor ki büyük ve küçük günah şeklinde bir ayrım Kur'an'da mevcuttur. "*Size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız kusurlarınızı örteriz*"³⁵⁵ bir başka ayette "*..iyi davrananlara, ufak tefek kabahatleri bir yana büyük günahlardan ve hayasızlıklardan kaçınanlara işlediklerinden daha iyisiyle karşılığını verir...*"³⁵⁶ yine başka bir ayette "*Rabbimiz günahlarımızı bağışla, kusurlarımızı ört..*"³⁵⁷ bu ayetlerde geçen "kebair", "seyyiat", "fevahiş", "lemem" ve "zünüp" kelimeleri, günahı ifade eden kelimelerdir. Bu da gösteriyor ki günahlar, büyük ve küçük şeklinde iki kısma ayrılır.³⁵⁸

Mâtürîdî'ye göre küçük günah veya büyük günah işleyen kimseye gerçek manada küfür ve şirk kavramını nispet etmeyi engelleyen deliller vardır. Bunlardan biri, Allah Teâlâ'nın, Peygamber'ine hem kendisinin hem de kadın ve erkek müminlerin günahları için istiğfarda bulunmasını emretmesidir.³⁵⁹ Eğer günah işleyen mümine küfür veya şirk nispet edilmesi mümkün olsaydı onların bağışlanma yolunda dilekte bulunulması mümkün olmazdı. Yine bunu kanıtlayan ayetlerden biri şöyledir: "*Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygamber'e yaraşır ne de inananlara*"³⁶⁰ bu ayette Cenab-ı Hak Peygamber'ini müşrikler için af dilemekten sakındırmıştır. Nifak ehli için af dilemekten men edişi de şu ayetle sabittir: "*Sefere*

³⁵⁴ Bebek, a.g.e., 100.

³⁵⁵ Nisa 4/31.

³⁵⁶ Necm 52/32.

³⁵⁷ Al-i İmran 3/193.

³⁵⁸ Mâtürîdî, **Te'vilâtü'l Kur'an**, 2009, XIV, 207, 208;2005, III, 186, 187.

³⁵⁹ Bkz. Muhammed 47/19.

³⁶⁰ Tevbe 9/113.

çıkılmaktan geri kalmış bedeviler sana diyecekler ki...³⁶¹ ”Onlar için mağfiret dilesen de dilemesen de birdir.”³⁶² Buradan da anlaşılıyor ki Allah’ın Peygamber’ine, kendilerini bağışlanma talep etmesini emrettiği kimseler gerçek manada iman ehli kimselerdir.³⁶³

Mâtürîdî’ye göre büyük günahlar kişiyi imandan çıkarmaz. Günah işlemek iman yokluğundan değil, şehvî istekler, aşırı öfke, gaflet gibi psikolojik etkenlerden kaynaklanır.³⁶⁴ Kişide iman mevcut olduğu müddetçe cehennemde ebedi olarak kalması söz konusu değildir. Çünkü bu, Cenab-ı Hak’ın “*Zerre miktar hayır işleyen onun karşılığını görür.*”³⁶⁵ ilahi beyanında yer alan vaadden caymayı gerektirir.³⁶⁶ Yine Allah Teâlâ bağışlamayacağı günahlar hakkında, “*Onlar için mağfiret dilesen de dilemesen de birdir*”³⁶⁷ buyurmuştur. Buna mukabil O, “*Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz*”³⁶⁸ ve “*Ey iman edenler! Samimi bir tövbe ile Allah’a dönün, umulur ki rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter.*”³⁶⁹ Buyurmak suretiyle insanlara imanın mevcudiyetiyle birlikte tövbe etmeyi gerekli kılmış ve tövbe yoluyla kendilerini bağışlayacağını haber vermiştir. Mâtürîdî’ye göre bu tür ayetlerde iki ayrı hüküm mevcuttur. Biri kendilerine ancak tövbe yoluyla bağışlanabilecek günahlar sebebiyle kişiden iman vasfını izale edişleri konusunda Mu’tezile’ye cevap mahiyetindedir, zira bu ayetler imanın var olduğunu ifade etmektedir; diğeri de günah işleyenleri kâfir ve şirk ehli diye vasıflandıran Hariciler’e cevap niteliğindedir. Çünkü böyle olsaydı iman kavramının onlara nispet

³⁶¹ Feth 48/11.

³⁶² Münafıkun 63/6.

³⁶³ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 420, 421.

³⁶⁴ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 425.

³⁶⁵ Zilzal 99/7.

³⁶⁶ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 420.

³⁶⁷ Münafıkun 63/6.

³⁶⁸ Nur 24/31.

³⁶⁹ Tahrim 66/8.

edilmesi ve buna bağılı olarak bazı şeylerin kendilerine emredilmesi imkân dâhiline girmezdi.³⁷⁰

Naslarda bazı davranışlar sebebiyle kişinin küfürle vasıflandırılması meselesi söz konusudur. Bunu da Mâtürîdî, tıpkı bir şeyin sonuca ulaştırıcı mahiyetini anlamayan kimse için “sağır ve kör” denilmesi gibi lügavi bir mecaz olduğunu söyleyerek açıklar ve şu ayeti delil getirir “*Kim iman ettikten sonra Allah’ı inkâr ederse-kalbi imanla dolu olduğu halde inkâra zorlanan hariç-...*”³⁷¹ O’na göre Cenab-ı Hak bu ayette zorlama sonucu küfrü telaffuz eden kimseye küfür vasfını gerçek manada değil sadece lâfzî(lügavi) olarak nispet etmiştir. Çünkü bu kimsenin kalbi imanla doludur. Şu halde bazı arızı sebeplere dayanılarak kişinin mecaz yoluyla küfürle vasıflandırılması mümkündür. İşte bir kısım ameller sebebiyle yapılan vasıflandırma da aynı konumdadır.³⁷²

Mâtürîdî, büyük ve küçük günah işleyen kimsenin durumu hakkında Mu’tezile ve Hariciler’e karşı akli ve nakli bir takım deliller getirerek bu konudaki görüşlerinin yanlışlığını isbatlamaya çalışır. O’na göre Küçük günahlar sebebiyle bile tekfir cihetine giden Hariciler’in görüşlerini reddeden bir görüş, Peygamberlerle velilerin de bu tür bazı günahları işlemiş olmalarıdır. Tekfire sebep teşkil eden bir günah nübüvvet ve velayet mertebesini düşürür. Peygamberler hakkındaki imanı bu nitelikte bulunan bir kişi onları inkâr eden bir konuma düşer. Hariciler bu konudaki yanlış değerlendirmeleri onları küfre götürmüştür. Küfür ise en büyük günahdır. Yine küçük günahları küfür ve şirk olarak kabul etmek yahut da onların cezası olarak cehennemde ebedi kalışı gerektirdiğini söylemek de kabul edilmez bir durumdur. Çünkü –hiçbir günah ve zelle tövbesiz Allah’ın bağışlayıcılığı dairesine girmeyeceğinden- Cenab-ı Hak’ın afüv, ğafur ve kerim diye vasıflandırılmasını gündemden düşürmüş olur. Bu şekilde düşünen biri Allah’ın bağışlayıcılık ve esirgeyicilik vasfını nefyedip her katı yürekli ve kötü huylu kimsenin

³⁷⁰ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 421, 422.

³⁷¹ Nahl 16/106.

³⁷² Mâtürîdî, *a.g.e.*, 422.

nitelendirilebileceği vasıfları yakıştırdığı yüce yaratıcıya karşı düşman vaziyetine girer ve başkalarına nispet ettiği ebedi azaba kendi duçar olmuş olur. Yine böyle düşünen biri, Peygamberlerinde zelle tabir edilen küçük hatalar işleyebilmesini göz ardı etmiş olur böylece peygambere tekfir isnat etmiş olur ki bu da bu şekilde düşünen kişiyi küfre götürür. Ayrıca bu şekilde düşünen kişi Allah'ı zulümle nitelemiş olur, çünkü bunda bir sürçmeden ötürü bütün iyiliklerin geçersiz hale gelmesi söz konusu olur. Hâlbuki doğru olan hüküm Allah'ın daima iyi davranışı mükâfatlandığı gibi bazen de kötü davranışa bile iyilikle mukabelede bulunduğu şeklindedir. Bir de Allah'a cehalet nispet edilmiş olur şöyle ki, O, elçilik görevine kimin elverişli olup emaneti yerine getirebileceğini bilememiştir(!). hem de küçük günahlardan uzak kalabilen hiç kimse mevcut değildir. Bu durumda küçük günahlar konusunda bu şekilde bir yanlış içerisinde olan kişiye güç yetirilemeyecek bir sorumluluk yüklemiş olmaktadır. Bu manada korku ve ümit ortadan kalkar ve ilahi azaptan emin olma veya rahmetinden ümit kesme durumu ortaya çıkar.³⁷³ Hâlbuki Allah bunun dalalet ve küfür olduğunu haber vermiştir.³⁷⁴

3.2.3. İman-Küfür Açısından Günahkârın Durumu

Günah işleyen kimselerin imandan çıkıp çıkmadıkları meselesi kelim ilminde çokça tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu konunun yanlış sonuçlara ulaşılması neticesinde Müslümanlar arasında İslam tarihi boyunca birçok fitne fesada sebep olmuştur. Bunun neticesinde çok farklı fırkalar ortaya çıkmış ve İslam dünyası olarak hâlâ da sıkıntısını çektiğimiz tefrikalara yol açmıştır. İkinci bölümde bunlara örnek verildiği için tekrardan kaçınmak adına konuya girmiyoruz.

Mâtürîdî'nin büyük günah işleyen kimsenin durumu konusundaki görüşleri iman- amel konusuyla orantılıdır. Ona göre iman kalbin tasdikinden ibarettir ve amel iman sahibi olmanın bir şartı değildir. Aksine iman dolayısıyla ameller şarttır. Allah, amel konusunda günah işleyen kimseleri tehdit etmekle beraber onları mümin olarak

³⁷³ Mâtürîdî, *Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi*, 423, 424, 425.

³⁷⁴ Konuyla ilgili bkz. Yusuf 12/87; A'raf 7/99; Hicr 15/56.

isimlendirmiştir. Allah, günah işleyen müminleri kınarken onlardan iman vasfını kaldırmamıştır.³⁷⁵ Bu durum imanın içerisine amellerin dâhil edilmediğini ve masiyet ile imanın birlikte bulunabileceğini gösterir. Dolayısıyla bunun doğal sonucu olarak iman etmekle birlikte günah işleyen kimse imandan çıkmış olmaz.³⁷⁶ İman etmekle birlikte şirk haricinde diğer günahları işleyeninin durumu Allah'a kalmıştır. Allah bu günah işleyen kişiyi affedebileceği gibi cezalandırabilir de. Büyük veya küçük günah işleyen kimseye gerçek manada küfür ve şirk kavramlarını nispet etmek de mümkün değildir.³⁷⁷ Bir Müslüman işlediği büyük günah sebebiyle imandan çıkmayacağı gibi küfre de girmez. O, bu dünyada hakiki mümindir. Ancak işlediği günah sebebiyle Allah'ın cezalandırma tehdidinin muhatabıdır. Büyük günah işleyen inkârcı ve müşrik olmadığı için ebedi ateşte kalması caiz değildir. Çünkü büyük günah, zaman zaman arzuların baskın gelmesi anında işlenir ve onların işlenmeleri sürekli değildir. Bu sebeple cezası ebedi olamaz.³⁷⁸

Yine Mâtürîdî'ye göre yüce Allah mürtekb-i kebiere kendi hükmündeki cezai müyyideyi nispet etmekle birlikte şu ayette belirtildiği üzere onun iman vasfı devam ettiğini beyan etmiştir: *“Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyi niçin söylüyorsunuz?..”*³⁷⁹ Cenab-ı Hak bu beyanında iman vasfının yanında gazabın (makt) mevcudiyetini gerekli kılmış ve bunu, günahın işlenmemesi durumunda kullanılmayacak bir sistem (itab) üslubuyla, “niçin söylüyorsunuz?” şeklinde dile getirmiştir. Burada yer alan “makt” hikmet çerçevesinde bağışlanması beklenen türden bir günahı nitelemektedir. Yine Allah *“müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa...”*³⁸⁰ buyurmuştur. Bu ilahi beyanda, birbirlerine saldıran ve adam öldürme fiilini gerçekleştiren taraflar mümin olarak nitelendirilmiştir. Bu ise büyük

³⁷⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l Kur'an*, 2010, XV, 188.

³⁷⁶ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2005, IV, 240.

³⁷⁷ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2005, III, 256-257.

³⁷⁸ Mâtürîdî, *a.g.e.*, 2005, III, 257; 2006, VIII, 197; 2010, XV, 188.

³⁷⁹ Saf 61/2-3.

³⁸⁰ Hucurat 49/9.

günahın kişiyi imandan çıkarmadığını göstermektedir.³⁸¹ Ayrıca Allah Teâlâ burada her iki gruba da iman vasfını nispet etmenin yanında ikisinden birine savaş statüsü çerçevesinde “bağy” sıfatını izafe etmiş ve olaya tanık olan Müslümanlara saldırganın ilahi hükme rıza göstermesi noktasına kadar saldırıya uğrayana yardım etme görevini yüklemiştir. Eğer bağy eylemi iman dairesinden çıkma anlamına gelseydi böyle bir yerde başka bir anlatım kullanılması gerekirdi.³⁸²

Mâtürîdî, büyük günah işleyen kimseye ne iman ne de küfür nispet etmeyen Mu'tezile'nin bu görüşünü şu şekilde değerlendirir: Mu'tezile'nin dediği gibi mürtebib-i kebire sahibi bir kişi imandan çıkmış olmaz düşüncesi yanlıştır. Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: *“Allah'ı ve peygamberlerini inkâr eden, Allah'la peygamberleri arasını ayırmak isteyen, 'Bir kısmına inanır bir kısmını inkâr ederiz' diyerek ikisi arasında bir yol tutmak isteyenler, işte onlar gerçekten kâfir olanlardır. Kâfirlere ağır bir azab hazırlamışsınızdır.”*³⁸³ Mâtürîdî'ye göre eğer Mu'tezile'nin dediği gibi düşünülürse bu durumda olan biri kâfir olması lazım ki bu görüş Haricilerin görüşüdür. Ayrıca Allah (cc) bütün insanları dünya ve ahiret hükümleri çerçevesinde “mümin-kâfir” diye ikiye ayırmıştır. Mu'tezile'nin bu şekilde üçüncü bir grubu ortaya çıkarması Allah'ın belirlediği sınırlamanın ötesine geçiştir. Bu da *“Allah mı size izin verdi, yoksa Ceneb-ı Hakk'a iftira mı ediyorsunuz?”*³⁸⁴ demek, yahut da yahudilere denildiği gibi *“Siz mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?”*³⁸⁵ manasında Allah'a iftira atmak olur.³⁸⁶

Ayrıca Mu'tezile, “Onlar ne korkacaklar ne de üzüleceklerdir.” mealindeki ilahi beyanın zahirine göre delil getirmek isteyerek şöyle demiştir: Büyük günah işleyen kimse de korku ve üzüntü duyar. Şayet mümin olsaydı böyle bir duyguya kapılmazdı, çünkü Allah müminin bundan uzak olduğunu haber vermiştir. Şu halde

³⁸¹ Mâtürîdî, **Te'vîlâtü'l Kur'an Tercemesi**, 2015, I, 358.

³⁸² Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 430.

³⁸³ Nisâ 4/150-151

³⁸⁴ Yunus 10/59.

³⁸⁵ Bakara 2/140.

³⁸⁶ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 434-435.

bu durum kişinin kepire işlemek suretiyle imandan çıktığını kanıtlamaktadır. Mâtürîdî bu konuda Mu'tezile mensuplarına şöyle cevap verir: Cenab-ı Hak müminlerden her zaman dilimi için korku ve üzüntüyü yok etmiştir. Onların bir zaman diliminde korku hissetmesi, diğerinde ise hissetmemesi ihtimal dâhilindedir. Çünkü her mümin kıyametin korku ve dehşetini psikolojik muhtevasında taşır, hatta peygamber bile, şu ilahi beyanın ispatıyla: *“Allah’ın peygamberleri bir araya getirip de, “Size ne cevap verildi?” diye soracağı gün onlar bizim hiçbir bilgimiz yok şüphesiz ki gizlilikleri hakkıyla bilen ancak sensin!” diyeceklerdir.*”³⁸⁷, bunun sebebi o günün dehşetinden korkmuş olmalarıdır. Cennete girip de meskenlerine yerleşince korku ve dehşetleri ortadan kalkar. Görüldüğü üzere müminin bir zaman korkusu olur, diğerinde ise olmaz.³⁸⁸

Mâtürîdî, büyük günah işleyen kimsenin kâfir olduğunu söyleyenlere karşı da deliller getirir. Ona göre küfür bir şeyi örtme anlamı taşıyan bir kavramdır, kepire işleyen kimse ise rabbinin nimetlerinden hiçbirini gizlememekte ve O’nun hakkını inkâr etmemektedir, bu yüzden böyle birinin kâfir olması söz konusu değildir. Bunun gibi iman da hem örf hem de nakli delil açısından tasdik demektir; buradan da anlaşıldığı üzere büyük günah işleyen kişi hiçbir konuda Allah’ı tekzip etmemiştir, şu halde onun mümin olduğu anlaşılmıştır.³⁸⁹

Mâtürîdî, Mu'tezile ve onlar gibi düşünen kelamcıların büyük günah işleyenler için azabın ve cehennemde ebedî kalışın kaçınılmaz olduğunu kabul edenlerin görüşlerinin naslara aykırı olduğunu Kur’an’dan ayetlerle izah eder: Allah insanları dünya ve ahiretteki konumu açısından iki gurubu ayırmış ve şöyle buyurmuştur. *“Sizi yaratan O’dur, kiminiz kâfir kiminiz mümindir.”*³⁹⁰ ; *“Dileyen iman etsin dileyen inkâr etsin”*³⁹¹; *“Allah, her kimi doğruya erdirmek isterse, onun*

³⁸⁷ Mâide 5/109.

³⁸⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l Kur’an Tercemesi*, 2015, I, 173-174.

³⁸⁹ Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd Tercemesi*, 432, 433.

³⁹⁰ Tegabün 64/2.

³⁹¹ Kehf 18/29.

göğsünü İslâm'a açar. Kimi de saptırmak isterse, onun da göğsünü göğşe çıkıyormuşçasına daraltır, sıkar. Allah, inanmayanlara azap (ve sıkıntıyı) işte böyle verir."³⁹² Allah Teâlâ, insanların ahiretteki durumu hakkında da şöyle buyurmuştur: " nice yüzlerin ağardığı....gün."³⁹³ *Kitabı sağ tarafından verilen...*"³⁹⁴ Allah bu ayetlerde bütün insanları iki kısma ayırmıştır ve bunun üçüncüsü olması mümkün değildir. Allah cehennem için hazırlandığını da beyan etmiştir.³⁹⁵ Büyük günah işleyen kimsenin ebedi cehennemde kalacağını savunanlara göre büyük günah işleyen için vaidin mevcudiyeti sabit olduğuna göre onun kâfir olarak kabul edilmesi kaçınılmaz hale gelir ki bu da yukarıdaki ayetler incelendiğinde mümkün değildir.³⁹⁶

Yine bu konuyla alakalı Mâtürîdî, azabı ebedi olanla olmayan günahları akıl ve hikmet açısından da birbirinden ayırmak gerektiğini belirtir ve şu şekilde izah eder: Bu konu iki bakış açısıyla ele alınabilir; 1- Birinci bakış açısı, günahların kendi özellikleri açısından ele alınmasıdır. Allah Teâlâ günahlara sadece misliyle ceza vereceğini bildirmiştir; hikmetin gereği de bunu gerektirir; çünkü cezalandırma şahsi tercihe bağlı olarak değil, hikmetin icab ettirdiği şekilde olur, zira bu, kişisel tercih çerçevesinde mütalaa edilebilen türden bir konu değildir, özellikle kendisine karşı çıkılmasından zarar görmeyen, af ve rahmetle nitelendirilen bir varlık olursa! Bundan dolayıdır ki O, birçok günahın bağışlanıp ortadan kaldırılmasını yasallaştırmamıştır.

Bu mesele birkaç açıdan değerlendirilebilir. Birincisi şirkin dışında kalan büyük günahlardan birini işleyerek Allah'a isyankâr olan bir kimse, bu isyanı sırasında bazı itaatleri de gerçekleştirebilmektedir. Mesela azap korkusu, Allah'ın gazabını celbetme endişesi, rahmetini umma ve Allah'ın keremine güvenme hissi gibi sevaplar, nefsanî arzuların baskısı, öfkenin ve benzeri faktörlerin etkisi altında kalan kişinin işlediği günahlarla karşılaştırılacak olsa, kazandığı hayır işlediği şerre

³⁹² En'âm 6/125.

³⁹³ Âl-i İmrân 3/106-107.

³⁹⁴ Hâkka 69/19-21.

³⁹⁵ Bkz. Bakara 2/24; Âl-i İmrân 3/131.

³⁹⁶ Mâtürîdî, **Kitâbu't-Tevhîd Tercemesi**, 426, 427.

üstün gelir. Dolayısıyla böyle birinin sağlayacağı yarardan mahrum bırakılıp şerrinin cezasına çarptırılması isabetli değildir. Öte yandan Allah'ı inkâr eden veya O'na ortak koşan kimsede ise iyilik ve hayır vasfını taşıyan bir durum yoktur, çünkü bu şekilde olan biri O'nun varlığını benimsememekte, emrini ve yasağını inkâr etmektedir. Bu sebeple onun ilahi rahmeti umma ihtimali bulunmamakta ve azabın sürekli oluşu Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve keremiyle çelişki oluşturmamaktadır.³⁹⁷

İkinci olarak Allah işlenen kötülüğe misliyle ceza vereceğini haber vermiştir. Şirk gibi bir kötülük aklî açıdan da her türlü günahtan büyüktür; üstelik şirkle birlikte herhangi bir iyilik de bulunmamaktadır. Buna mukabil onun dışındaki günahlarla birlikte bazı iyilikler mevcut olmaktadır. Buna göre şirkin cezası ebediyen cehennemde kalmak olmalıdır. Kâfir Allah'ı inkâr ederek kendisine cehennemde uygulanacak kat kat fazlasıyla azap edilmesine rıza göstermiş olur, bu da onun tam olarak hak ettiği cezanın ebediyet olduğunu kanıtlar. Mürtekib-i kebireye kâfirinki kadar ceza verilmesi durumunda işlediği kötülükten daha fazla bir cezaya çarptırılmış olur, bu ise hikmet sınırını aşmaktır ve Allah bundan münezzehtir. Üstelik küfür dışındaki bir günahı işleyen kimsenin bazı iyilikleri bulunduğu halde kâfirin hiçbir iyiliği yoktur. Yine bu bağlamda dünyada işlenen cezaların kefareti meselesi kâfirin ebedi cehennemde kalması, büyük günah işleyen kimse için ise cehennemde ebedi olarak kalmayacağına delildir. Çünkü dünyada uygulanan had cezaları işlenen günahların kefareti kılınmıştır. Küfrün ise dünyada kefareti yoktur. Bunun tabii sonucu olarak da küfre ait cezanın had türünden olma ihtimali kalmamış ve bu ceza ebedi kılınmıştır. Diğer günahların cezası ise hadde (bir anlamda sınırlılığa) tâbi tutulmuş ve bu günahların azabı da sınırlı olmuştur.³⁹⁸

2- İkinci bakış açısı, küfür içten bağlanılan bir inançtır. İnançlara sonsuza kadar sadâkat gösterilir, cezaları da ona göredir. Diğer kebire şeklinde işlenen günahlar ise zaman zaman işlenir –ki o da arzuların baskın gelmesi anındadır– sonsuza kadar değil, cezaları da ona göredir. Yine küfür mahiyeti itibariyle çirkin ve gayri meşru bir şey olduğu için normal telakki edilemez. Buna bağlı olarak cezasının

³⁹⁷ Mâtürîdî, a.g.e., 468, 469.

³⁹⁸ Mâtürîdî, a.g.e., 469.

kalkması ve affedilmesi de hikmet açısından isabetli görülmemiştir. Diğer günahların ise yasak oluşlarının kalkması ve cezalarının yürürlük dışında bırakılması aklen mümkündür. Buna bağlı olarak da dinî cezaların süreklilik arz etmesi de imkân dâhilindedir. Ayrıca kâfiri affetmek yerinde olmayan bir bağışlamadır. Çünkü kâfir nimet vereni tanımamakta ve bu tavrını haklı görmektedir. Bu durumda affi zayi etmekte ve nimeti boşa çıkarmak gibi bir sonuç doğurmaktadır. Buna karşılık diğer günahlar bu konumda değildir. Aksine bu günahları işleyen nimet vereni tanımakta, ona karşı içinde önemli bir yer ayırmakta ve onu yüceltmektedir. Dolayısıyla mantık ve hikmet açısından böylesinin bağışlanması ve affedilmesi imkân dâhilindedir.³⁹⁹

Yine bu konuda bir başka durumda büyük günah işleyen kimse bu filini icra ettiği sırada Allah'a karşı vefasız bir tavır sergilerken O'nun kendisine dinî açıdan lütufkarlıkta bulunmuş olmasıdır. Şöyle ki Allah kebire işleyenin kalbinde kendi konumunu ve hakkını dünya ve ahiret servetinden daha değerli kılmış, peygamber ve elçilerinin yerini yüceltmiş ki bunun sonucunda onların bir kılı ile bile alay etmek, dinin emirlerinden herhangi birini küçümsemek yahut da Allah dostlarının yerine O'nun düşmanlarından birini seçip tercih etmek ve kendine sempati duymak vb. öz benliğinin asla rıza göstermeyeceği bir davranış haline gelmiştir. Bütün bunlar Allah'ın mürtekb-i kebareye ihsanı ve lütfudur. Dolayısıyla kebare sahibinin bir vefasızlığı sebebiyle Allah'ın bunca lütuf ve nimetini zayi etmesi ihtimal dâhilinde değildir.⁴⁰⁰

Ebedi olarak cehennemde kalma azabının şirkin dışındaki günahlar için söz konusu olmadığına bir ispatı da, insanların tabii yaratılışlarında, inandıkları dinden çıkmalarına sebep teşkil edecek davranışlardan nefret edişleridir; onların, dinlerini benimsemeleri ister akli deliller yoluyla olsun ister Allah'ın bir mucizesi şeklinde olsun isterse taklit yoluyla olsun durum aynıdır. Hangi dine mensup olurlarsa olsunlar şirkin dışındaki günahların mevcudiyeti onlardan eksik değildir. İşte bu da insanların fitri özelliklerinden biri oluşunu gösterir.⁴⁰¹

³⁹⁹ Mâtürîdî, a.g.e., 470.

⁴⁰⁰ Mâtürîdî, a.g.e., 470, 471.

⁴⁰¹ Mâtürîdî, a.g.e., 472.

3.2.4. Büyük Günah ve Şefa

Mâtürîdî, büyük günah işleyenin şefaate nail olup olamayacağı konusunda görüşlerini ortaya koymuş bu konudaki farklı görüşleri değerlendirip yanlış bulduklarını eleştiriye tabi tutmuştur. O, büyük günah şayet şefaate edilebilecek günahlar arasında olsa, nasıl olsa büyük günah işleyen de şefaate hak kazanacak diye büyük günah işlemeye kast eden bir kişiye bu günahı işlemesini hoş gören bazı görüş sahiplerine şu şekilde cevap verir: şefaate konu teşkil edecek günah, sayesinde şefaate hak kazanılacak davranış aynı değildir. Aksine kişi iyilikleri ve vesilesiyle şefaate hak kazanır, yani yukarıda iddia edildiği gibi şefaate mazhar olabilmek için Allah'a karşı âsi olmak değil, işlediği günahlardan dolayı itaatkâr olması gerekir. Aynı zamanda bu şekilde birine küçük günah işle şeklinde tavsiyede bulunulmaz, aksine bağışlanabilmesi için büyük günahlardan sakınması ve tövbe etmesi istenir.

Mâtürîdî'ye göre şefaate, hakkında muhtelif deliller ileri sürülen önemli konulardan biridir. Şefaate konusunda Kur'ânî beyanlar ve Resûlullah'tan nakledilen hadisler vardır. Bu konuda genel kanaat, şefaate ilâhî gazap ve cezaya sebep teşkil eden küçük günahlar için söz konusudur. Bu tür günahları işleyen kimse iyilerin ve Hakk'ın rızasına mazhar olanların şefaatiyle bağışlanır.

Büyük günahların işlenmesi sebebiyle cehennemde ebedi kalınacağı fikrini kabul edenlere göre küçük günahlardan ötürü azap gerçekleşmez, kâfirlerin ise şefaate affedilmesi mümkün değildir.⁴⁰² Eğer bu durum kabul edilebilir bir şey olsaydı Kur'an'la hadislerin ilâhî lütf çerçevesinde beyan ettiği birçok bağışlama müjdeleri ortadan kalkar, ilim ehlinin Allah'a ve rahmetine yönelik fitrî ümitleri suya düşer, ayrıca Peygamber'in şefaatine ümit bağlamış Müslümanların duası geçersiz hale gelirdi.⁴⁰³

Mâtürîdî, bazı kimselerin şefaati iki şekilde değerlendirdiğini belirtir ve şu şekilde izah eder: birincisi, birinin konum ve değerlendirmesini başkasının yanında

⁴⁰² Bkz. Mümin, 40/18; Müddessir, 75/48; Lokman, 31/13; Nisa, 4/48.

⁴⁰³ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 475.

tasvir etme amacıyla iyiliklerini dile getirmek, ikincisi de onun için dua etmektir. Birinci şekil şefaate zemin hazırlayan bir durumdur. İkincisi ise Allah'ın şu beyanlarında nitelendirilen kimseler hakkındadır: *“Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler, O'na inanırlar ve inananlar için (şöyle diyerek) bağışlanma dilerler: “Ey Rabbimiz! Senin rahmetin ve ilmin her şeyi kuşatmıştır. O hâlde tövbe eden ve senin yoluna uyanları bağışla ve onları cehennem azâbından koru.” “Ey Rabbimiz! Onları da, onların babalarından, eşlerinden ve soylarından iyi olanları da, kendilerine vaad ettiğin Adn cennetlerine koy. Şüphesiz sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.” “Onları kötülüklerden koru. Sen o gün kimi kötülüklerden korursan, ona rahmet etmiş olursun. İşte bu büyük başarıdır.”⁴⁰⁴ İlahi beyanı bir de şu ayet *“(Melekler) Allah'ın razı olduklarından başkasına şefaate edemezler.”⁴⁰⁵* Buradaki ifade şekli şefaatin iki şekline de delalet etmektedir. Çünkü Allah'ın rızasına mazhar kılınan O'nun nezdinde derece ve değer sahibidir, aynı kişi meleklerin şefaatinde söz eden ayetin kapsamı içindedir.*

Mâtürîdî, bu değerlendirmeleri şu şekilde yorumlar: şefaatin ahiret hakkındaki birinci şeklinin bir mantığı yoktur; bu da iki sebeptir. Birincisi buradaki yorum gerçeği bilmeyen biri hakkında şekillendirilmiştir. Allah ise işin iç yüzünü hakkıyla bilendir. Şu ayette olduğu gibi *“Allah'ın peygamberleri toplayıp da ‘size ne cevap verildi?’ dediği gün ‘Bizim hiçbir bilgimiz’ yok derler...”⁴⁰⁶* ayette de görüldüğü üzere sözü edilen konularla ilgili ilim sadece Allah nezdinde olmuş, peygamberler ise bu hususu bilmekten teberri etmiş ve bu tür bilginin Allah'a mahsus olduğunu dile getirmiştir. İkincisi (şefaatin söz konusu olduğu) ahiret hayatında insanların dünyada işledikleri amellerin, kendilerinin işledikleri küçük ve büyük günahların yazılı durumunun tespiti için bu defterler yeterlidir, eğer sadece

⁴⁰⁴ Mümin 40/7-9.

⁴⁰⁵ Enbiyâ 21/28.

⁴⁰⁶ Mâide 5/109.

bildirme konumunda bulunuyorsa Allah'ın kulun amellerini bilmesi O'nun nezdinde durumunun anlatılmasına ihtiyaç hissettirmez.⁴⁰⁷

Şefaatin ikinci manası olarak ileri sürülen dua ayetiyle ilgili değerlendirme hakkında da Mâtürîdî şöyle der: ayette sözü edilen vasıflara sahip bulunan kimseye meleklerin dua edeceğini ve böylesine, sâdır olabilecek hata ve günahlarından dolayı şefaât edilebilir. Ancak buradaki şefaatin sebebi ayette zikredilen iyi fiillerin işlenmesi değildir. Çünkü söz konusu güzel fiillerden dolayı bunların faillerinin azaba çarptırılması hikmetle bağdaşmaz. Aksine onlara en büyük mükâfat ve en üstün konumun verilmesi kendi haklarıdır. Böyle biri için şefaât ve bağışlanma istemek bazı açılardan doğru değildir. Birincisi böyle birisine azap uygulamak hikmet açısından doğru değildir. Eğer bu şekilde kabul edilmiş olsa melekler sanki Allah'tan zulmetmemesini ve hikmetsiz iş işlememesini talep etmiş olurlar. Bu şekilde bir talep ise değil yüce yaratana yakarış vesilesi yaratıkların, en isyankârı biri için bile bir suçlama konumu arz eder. Yüce Allah böylesi bir nitelendirilmeden münezzehtir. İkincisi cezaya değil mükâfata hak kazanmış böyle birine düşen görev bu sonucu şükür ve hamdle karşılmasıdır. İddia sahibinin şekillendirdiği konumda onun için dua etmekte ise ilâhî lütfu gizleyip nankörlük yapma vardır. Şu halde (meleklerden sâdır olacak) böyle davranışa Allah'ın izin vermesi meleklerin de duaya teşebbüs etmesi imkân dâhilinde değildir.⁴⁰⁸

Yukarıdaki görüşlerden de anlaşıldığı gibi Mâtürîdî, şefaatin Kur'ân ve hadîslerle sabit ve hakkında açık delillerin olduğu bir konu olduğunu, Allah'ın (c.c.) küfre sapmayan ve şefaât dilemelerine rıza gösterdiği kimselere ve izin verdiği kimselerin şefaât etmelerini bildirdiği görüşündedir. Ona göre kişi şefaate, işlediği iyi ameller ve taatler ile layık olur, işlemiş olduğu günahlarla değil.

⁴⁰⁷ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 475-476.

⁴⁰⁸ Mâtürîdî, **a.g.e.**, 476-477.

SONUÇ

İmâm Mâtürîdî, İslami ilimlerin yayılıp gelişmesinde elverişli bir ortamda yaşamış, kurduğu mezhep, yetiştirdiği talebeler ve geride bırakmış olduğu eserleriyle büyük bir Müslüman kitlesi tarafından “büyük imam” olarak kabul edilmiştir. Ayrıca itikadi görüşleriyle hâlâ günümüz Müslümanlarına büyük bir ufuk açmaya devam etmektedir.

Mâtürîdî, Kur’an’ı çok iyi incelemiş, hem aklî hem de naklî ilimleri derinlemesine tahsil etmiş; onların temel ilke ve inceliklerine vakıf olduktan sonra Fıkıh, Tefsir, Kelam ve Mezhepler Tarihi alanlarında öne çıkmış, İslam felsefesi ve Kelamına yeni bir istikamet vermiş büyük bir İslam âlimidir. O, ayrıca dinler, mezhepler, çok farklı düşünce sistemleri hakkında geniş bir bilgi ve birikime sahip olan, onları yakından tanıyıp onlarla mücadele eden ve Ehl-i Sünnet Kelamı’nın sistemleşmesinin ilk temellerini atan kişilerden biri olmuştur. Mu’tezile başta olmak üzere bid’at fırkalarına karşı aktif bir mücadele sürdürmüştür. Mâtürîdî’nin düşüncesi, güçlü bir mantık dokusuna ve sağlam bir muhakeme gücüne sahiptir. Aklı, vahyin ışığında son derece güzel bir şekilde kullanıp Allah’u Teâlâ’nın muradının anlaşılmasında çok önemli eserler vücuda getirmiştir.

Mâtürîdî’nin iman ve fık alanındaki görüşleri onun kelami görüşlerinin bir parçasını oluşturur. Onun, bu mefhumların mahiyetini belirlerken, aşırı iki ucu temsil eden Havaric, Mu’tezile ve Mürcie’ye nispetle, hem insanın yaratılış ve tabiatına, hem de ilahi ve nebevi çizgiye daha yakın izahlar yaptığını müşahede etmekteyiz.

Öte yandan Mâtürîdî her konuda olduğu gibi iman konusunda da, Ebû Hanîfe’nin görüşünü benimsemiş onun fikirlerini aklî ve naklî delillerle geliştirip sistemleştirmiştir. Fakat imanın tanımında Ebû Hanîfe’den farklı bir biçimde imanı “kalbin tasdiki” olarak tanımlamıştır. O, “imanın yeri kalp amelini yeri ise organlardır” diyerek ikisinin farklı şeyler olduğunu söylemiştir. Ona göre amel imandan bir parça değildir. Yani Mâtürîdî imanı kalbin tasdiki olarak gördüğünden amelleri imandan kesin olarak ayırmakta, imanı asıl, amelleri ise iman gereği olarak görmektedir. Çünkü Allah, Kur’an’da, iman ile ameli ayrı zikretmiş ve amelleri yerine getiremeyenleri kınamakla birlikte, onları mümin olarak vasıflandırmıştır.

Mâtürîdî, iman ve İslam kelimelerinin esas itibarıyla aynı anlamda kullanıldığına vurgu yaparak, ayırım yapılmasını gereksiz görmektedir. O, iman ile İslam'ın aynı anlama geldiğini kabul ettiği için amelleri, iman ve İslam'dan ayrı değerlendirmektedir.

Mâtürîdî'ye göre, imanını “inşallah müminim” şeklinde ifade eden kişinin kafası net değildir. Zira “inşallah” kelimesi, kesin olmayan ve “zannederim”, “tahmin ederim” ve “şüphe ile karşılarım” gibi ifadelerin kullanılacağı yerlerde, kullanılır. Dolayısıyla Mâtürîdî'ye göre bir müminin “inşallah müminim” şeklinde bir ifade kullanılması doğru değildir.

Mâtürîdî'ye göre fasık kelimesi, tıpkı fâcir gibi mutlak olarak kullanıldığı zaman, kâfir anlamına gelir. Bununla birlikte fisk, verilen emrin dışına çıkmak demektir ve müminin de bazen ilahî emirlerin dışına çıkması mümkün olduğundan fasık her zaman kâfirle eş anlamlı kabul edilmemelidir. Zira büyük günah işleyen mümin karşılığında da kullanılır.

Bütün İslam âlimleri gibi Mâtürîdî de günahları; büyük ve küçük günahlar tarzında iki gruba ayırmıştır. Mâtürîdî, günahları büyük küçük tasnif ederken nassı ve akli esas almakla birlikte çok işlenen yasak fiilin de büyük günah olacağını kaydetmek suretiyle işlenen fiilin sonucunu, fertte ve toplumda icra ettiği fonksiyonu da göz önünde bulundurmuş, birkaç küçük günahın netice itibarıyla bir büyük günah hükmüne geçeceğini kabul etmiştir. Ayrıca İmâm Mâtürîdî büyük günahları itikat ve amelle ilgili olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Birincisi küfür ve şirk türünden olup, amelle ilgili olanı ise kişiyi küfre götürmez.

Mâtürîdî, büyük günah işleyen kimsenin imanının gittiğini söyleyenlerin görüşünün yanlışlığına dikkat çeker. O, işe öncelikle büyük günah işlemenin imanın yokluğundan değil, “shehevî istekler, aşırı öfke, gaflet ve fanatizm (hamiyyet) gibi psikolojik etkenlerden kaynaklandığına işaret etmekle başlar.

Mâtürîdî, büyük günahların tevbesiz bağışlanacağı kanaatindedir. O, *“Şüphesiz Allah, kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise dilediği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz*

büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur."⁴⁰⁹ ayetini yorumlarken, Mu'tezile'nin bağışlanma şartı olarak tövbeyi ileri sürmesini eleştirir şöyle der: Ancak şirkin tevbe ile bağışlanması câizdir. Bundan başka diğer günahlar, Allah'tan bir lütuf olarak ya da birtakım iyiliklerin günahları örtmesiyle bağışlanır. Kur'an'ın böyle bir ayrımı yapmasıyla bu kanaat doğrulanmaktadır. Mâtürîdî bu şekilde bir yorumla tövbe konusunda alışlagelmiş değerlendirmelerden farklı açılım getirmiştir.

Mâtürîdî, büyük günah işleyen kişinin Allah'ın varlığını tasdik ettiği sürece mümin sıfatını koruduğunu göstermeye çalışır ve en önemlisi de diğer Ehl-i Sünnet âlimlerinin aksine, onun için fasık ismini kullanmamaya özen gösterir. Hatta bir yerde, fasık ismi verilenlerin kâfir olduklarını açıkça gösterdiği ifade edilir.

Mâtürîdî'ye göre, günah işleyen bir mümin, sadece günah fiilinden dolayı imandan çıkmaz. Zira Mâtürîdî, bu şekilde birine ne Mu'tezile'nin iddia ettiği gibi fasık, ne de Hariciler'in dediği gibi kâfir demek mümkün değildir diyerek şirk dışındaki günahların kişiyi imandan çıkarmayacağı konusunda aklî ve naklî deliller getirerek ispatlamaya çalışmıştır.

Mâtürîdî'nin iman ve fık konularındaki ifrat ve tefritten uzak olarak aşırılıklardan kaçınarak yapmış olduğu değerlendirmelere özellikle bugün İslam dünyası olarak çok ihtiyacımız var. Maalesef başta Ortadoğu olmak üzere dünyanın pek çok yerinde yaşayan Müslümanlar arasında karışıklıklar her geçen gün büyümeye devam etmekte ve bu iki kavramın doğru anlaşılabilmesi neticesinde Müslüman Müslümanı rahatlıkla tekfir ederek katletmektedir.

Akademik çalışma yapacak olanların iman-amel ilişkisi, tekfir meselesi, cihad kavramı, Kur'an'ı anlamada akıl-nakil ilişkisi vb. konularda İmam Mâtürîdî'nin görüşleri üzerinde seçmelerinin günümüz İslam dünyasının sorunlarının çözülmesinde çok faydalı olacağı kanaatindeyim.

⁴⁰⁹ Nisa 4/48.

BİBLİYOGRAFYA

- Ak, Ahmed, **Mâtürîdî Kaynaklarda Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik**(Doktora tezi), Ankara, 2006.
- Akın, Murat, **Basra ve Bağdat Mu'tezile Ekollerinin Görüş Ayrılıkları**, İstanbul Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi) 2013.
- Aliyyü'l-Kârî, Muhammed bin Sultan el-Herevî, **Fıkh-ı Ekber Şerhi**, (tcm. Hüseyin S. Erdoğan), Hisar Yay. İstanbul, 1977.
- Alper, Hülya, **İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2008.
- _____, **“İmam Mâtürîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi: Akılın Önceliği ve Vahyin Gerekliliği”**, Milet ve Nihal İKMAD, VII, say.2, 2010.
- Asım Efendi, Ahmed, **Kamus Tercemesi**, İstanbul, 1305.
- Bağdadî, Abdülkâhir b. Tâhir bin Muhammed, **Mezhepler Arasındaki Farklar (el-Fark beyne'l-fırak**, trc. E. Ruhi Fığlalı), TDV Yay., Ankara 2001.
- Bardakoglu, Ali, **“Hüsn ve Kübuh Konusunda Akılın Rolü ve İmam Mâtürîdî”**, EÜİFD, Sayı: 4, 1987.
- Bebek, Adil, **Mâtürîdî'nin Düşüncesinde İman ve Küfür Kavramı**, Büyük Türk Bilgini İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdî dîlik, İFAV Yay. İstanbul, 2012.
- _____, **“Günah”** DİA, 1996, XIV.
- _____, **“Kebîre”**, DİA, İstanbul, 2002, XXV.

_____, **Mâtürîdî’de Günah Problemi**, İstanbul, 1998.

Buhârî, Muhammed b. İsmail, **el-Câmiu’s-Sahih, Kitâbu’l- İman**, İstanbul 1992.

Çelebi, İlyas, **“Mu’tezile”**, DİA, İstanbul, 2006, XXXI.

Cevheri, İsmail b.Hammad, **es-Sıhah, Tacu’l-Lugat ve Sıhahı’l-Arabiyye**, thk. Ahmed Abdulgaffar Attar, Beyrut.

Demir, Abdullah, **Mâtürîdî Kelam Ekolünde Mukallidin İmanı**,(yüksek lisans tezi) Bursa, 2006.

Devellioğlu, Ferit, **Osmanlıca. Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1970,

Dönmez, İbrahim Kâfi, **“Amel”**,İslamda İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi, İstanbul, 1997.

Dumlu, Ömer, **Kur’an’da Bazı Kavramlara Bakış**, Anadolu Yay. 1999.

Ebu Hanîfe, Nu’mân b. Sabit el-Bağdâdî, **el-Vasiyye, İmâm-ı A’zam’ın Beş Eseri** (neşr. ve çev. Mustafa Öz) İstanbul, 2008.

_____, **“el- Fıkh-ı Ekber”**, **İmâm-ı A’zam’ın Beş Eseri**(neşr. ve çev. Mustafa Öz) İstanbul, 2008.

Ebu’l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefî, **Tabsiratü’l-Edille**, Neşr. Hüseyin Atay, DİB Yay., Ankara 2004.

Ebu Muhammed Muhyiddin Abdulkadir b. Muhammed el-Kureşî, **el Cevahirü’l-Mudiyye fi Tabakati’l-Hanefiyye**, Neşr. Abdulfettah Muhammed el-Hulv, Hicr Yayınevi, 2. Baskı, Riyad 1993/1413.

Ebu Zehra, Muhammed, **Mezhepler Tarihi**, (çev. Sıbğatullah Kaya) Çelik Yay. İstanbul, 2013.

- , **İslamda Siyasî Ve İtikadî Mezhepler**, Hisar Yayınevi.
- Ecer, Mehmet Vehbi, **Büyük Türk Alimi Mâtürîdî**, İstanbul, 2007.
- Eroğlu, Muhammed, **Ebû Mansûr el- Mâtürîdî ve Te'vîlatu'l-Kur'an**, İstanbul, 1971, (Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi).
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen Ali bin İsmail bin Ebi Bişr İshak bin Salim, **İlk Dönem İslam Mezhepleri (Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin)** (çev. Mehmet Dalkılıç, Ömer Aydın), Kabalcı yay. İstanbul, 2005.
- , **Kitabü'l-Lüma**, (nşr. Richard J. Mearhtyl), Beyrut, 1952.
- Fığlalı, Ethem Ruhi, **"Hâricîler"**, DİA, İstanbul, 1997.
- , **Çağımızda İtikadî İslam Mezhepleri**, Selçuk yay. İstanbul, 1980.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, **Kâmûsu'l-Muhît**, Beyrut 1987.
- Gazalî, Ebû Hamid, **İhyâü Ulûmi'd-Dîn**, Kahire 1992.
- Gümüšoğlu, Hasan, **İslam Mezhepleri Tarihi**, İstanbul, 2014.
- Harman, Ömer Faruk, **"Günah"**, DİA, 1996.
- İsfahânî Rağıb, Hüseyin bin Muhammed bin Mufaddal, **el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân**,(trc. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra yay. İstanbul, 2010..
- Işık, Kemal, **Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde İman Allah ve Peygamberlik Anlayışı**, Fütüvvet Yayn., Ankara, 1980.
- Işık, Harun, **Mâtürîdî'de İnsan Özgürlüğü**, Ankara, 2003.

İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan b. İsfehani, **Mücerredü Makâlâti'l-Eş'ari**(nşr. DanielGımare), Beyrut 1987.

İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin Muhammed b. Abdilvâhid es- Sivâsî, **Kitâbü'l-Musâyere**, İstanbul 1400/1979.

İbn Manzûr, Ebû Cemâleddin, Muhammed, **Lisânu'l-Arab**, Beyrut, 1955.

İmamoğlu, M.Ragıp, **İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî ve Kur'an'daki Tefsir Metodu**, Ankara, 1991.

İzutsu, Toshihiko, **Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar**, Pınar Yay., (çev. Selâhattin Ayaz), İstanbul, 1991.

_____, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı**, Pınar Yayn.,Tcm., Selahaddin Ayaz, 2005.

Kâdî Abdülcebbâr, Ebu'l-Hasan Abdülcebbâr b. Ahmed, **Şerhu'l-usûi'l-hamse**, Tah. Abdülkerim Osman, Kahire, 2009.

-----, **Mu'tezile'de Din Usûlü (el-Muhtasarfî usûli'd-Dîn)**, Çev. Murat Memiş, İstanbul, İz Yay., 2006.

Kahraman, Ferruh, "**İslâm İncasında Günah, Günah Çeşitleri ve Kişiyi Günah İşlemeye Sevkeden Faktörler**", Usûl İslam Araştırmaları, 8. Sayı. 2007.

Karaman, Fikret, Karagöz, İsmail, vd. **Dini Kavramlar Sözlüğü**, Ankara, 2006.

Karataş, Ali, "**İmâm Mâtürîdî'de Kur'ân'ı Kur'ân'la Te'vîl**", Uluslararası İmam Maturidî Sempozyumu, Eskişehir, 2014.

Karaağaç, Hilmi, "**İtikadi Mezheplerde İman-İslam İlişkisi**", GÜİD, 2012.

_____, "**Mâtürîdî Düşünce Sisteminde İman Anlayışı**", Ekev Akademi Dergisi, say.49, 2011, 68.

Karabulut, Ali Rıza, “**Mâtürîdî’nin Eserleri ve Hakkında Yazılanlar**”, Ebu Mansur Semerkandî- Mâtürîdî Kongresi, Kayseri, 1990.

Karagöz, İsmail, “**İnsanın Günah İşlemesine Sebep Olan Genel Karakteri**”, DİD, XXXI/2.

_____, **Günahlar Tövbe ve İstiğfar**, DİB yay. Ankara, 2012.

Kasım b. Kutluboğa, **Tacü’t-Teracim fi Tabakati’l-Hanefiyye**, Bağdad 1968.

Kılavuz, Âhmed Saim, **Ebu Seleme es-Semerkandi ve Akaid Risalesi**, İstanbul, 1989.

_____, **İman Küfür Sınırı Tekfir Meselesi**, Marifet Yay: 1997.

Kılıç, Sadık, **Kur’ân’da Günah Kavramı**, Konya, 1984.

Kutlu, Sönmez, “**Mürchie**”, DİA, İstanbul, 2006.

_____, **İslam Düşüncesinde İlk Gelenekçiler**, Kitâbiyat, Ankara 2000.

_____, “**Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî**”, Ankara, 2003.

Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed bin Muhammed, **Te’vilâtü’l-Kur’ân**, (thk. Bekir Topaloğlu ve dğr), İstanbul, Mizan Yayınevi, 2005-2010.

_____, **Te’vilât’ül-Kur’an’dan Tercüme**ler,(Trcm. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 2003.

_____, **Kitabü’t-Tevhid Tercemesi**, (Trc. BekirTopaloğlu), İSAM, Ankara, 2009.

_____, **Te'vîlâtü'l Kur'an Tercemesi** (Trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 2015.

Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, **Kur'an Terimleri Sözlüğü**, İşaret Yayn.

Müslim, Müslim b. Haccâc, **Sahih, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992.

Nesefî, Ebu'l-Muîn en- **Bahrü'l-Kelâm fî Akâidi Ehli'l-İslâm**, Konya, 1329.

Nesefî, Ebü'l-Berekat Hafizüddîn Abdullah b. Ahmed, **el Umde fî'l-Akaid** (nşr. Temel Yeşilyurt), Kubbealtı Yayıncılık, Malatya, 2000.

Nesefî, Ömer, **İslam İncancının Temelleri Akaid**, Bayrak Yay., İstanbul, 1994

Nesâ'i, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali, **Sünen, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992,

Öge, Sinan, **İslam Düşüncesinde Fısk Kavramı**, (Yüksek Lisans Tezi) Erzurum, 2000.

Önal, Recep, **“Mâtürîdî'nin Hayatı, Eserleri Ve Kelam İlmi'ndeki Yeri”**, Akademik İncelemeler Dergisi, VIII, 2013.

Özen, Şükrü, **“Mâtürîdîyye”**, DİA, Ankara, 2004.

Özdeş, Talip, **“Mâtürîdî'nin Te'vîl Anlayışında Aklın Yeri”**, İmam Mâtürîdî ve Maturidilik içinde.

Öztürk, Necmettin, **Mâtürîdî'nin Kelam Sisteminde Ehl-i Kitap Anlayışı** (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2010.

Sâbûnî, Nureddin Ahmed b. Mahmud b. EbiBekr Buhârâ, **Mâtürîdîyye Akaidi**, (trc. Bekir Topaloğlu), İstanbul, 1978.

Sinanoğlu, Mustafa, “**İslam**”, DİA, İstanbul, 2001.

_____, “**İman**”, DİA, İstanbul 1997.

Soyer İbili, Saliha, **Ebü'l-Muîn en- Neseî ve Paul Tillich'in İman Anlayışlarının Karşılaştırılması**, (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri, 2006.

Solmaz, Latif, **Mâtürîdî'de Günah Meselesi**, (doktoro tezi) Konya, 2003

Şah Veliyyullah ed- Dihlevî, Ahmed b. Abdurrahim, **Hüccetullahî'l-baliğa**, Kahire, 1355

Şehristânî, Ebü'l-FethTâcüddîn (Lisânüddîn) Muhammed b.Abdilkerîm b. Ahmed, **el-Milel ve'n-nihal**, (çev. Mustafa Öz) Litera yayıncılık, İstanbul, 2011.

Şevki Yavuz, Yusuf, “**Fasık**” DİA,1995.

Taftâzânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh, **Şerhu'l Akâid**, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2008

Taşpınar, Halil, “**Kemaledîn İbnü'l- Hümam'ın İslam Düşünce Tarihindeki Yeri ve “el- Müsayere” Adlı Eserinden “İman ve İslam” Örneği**”, CÜİFD, 2005.

_____, “**İman ve İslam Terimlerine Kur'an ve Tefsir Bağlamında Bir Bakış**”, Diyanet İlmî Dergi, 2004.

Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa, **Sünen, Kitâbu'l- İman**, İstanbul 1992,

Toprak, Süleyman, Gölcük, Şerafettin, **Kelam**, Konya, 1998.

Topaloğlu, Bekir, **Kelâm İlmî**, İstanbul, 1985.

_____, “**Kitâbü't-Tevhîd**”, DİA, Ankara, 2004.

Tunç, Cihad, “**Kelâm ilminde büyük günah meselesi**”, AÜİFD, XXIII, Ankara, 1978

Uludağ, Süleyman, “**Amel**”, DİA, 1991.

Üzüm, İlyas, DİA, “**İstisna**” 2001.

Yazır, Elmalılı, M. Hamdi, **Hâk Dîni Kur’an Dili**, Azim Yay. İstanbul, 1992.

Yeprem, M. Saim, **İrade Hürriyeti ve İmam Matüridi**, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1984.

_____, **Mâtürîdî’nin Akâde Risâlesi ve Şerhi**, TDVY, Ankara, 2011.

Yeğın, Abdullah, **Yeni Lügat**, İstanbul, 1973.

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	--

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	MUSTAFA KILINÇ	İmza:	
Doğum Yeri:	BEYŞEHİR		
Doğum Tarihi:	01/03/1979		
Medeni Durumu:	EVLİ		
Öğrenim Durumu			
Derece	Okulun Adı	Program	Yer
İlköğretim	Suludere İlköğretim Okulu		Konya/ Hüyük
Ortaöğretim	Beyşehir İmam Hatip Ortaokulu		Konya/ Beyşehir
Lise	Hüyük Çok Programlı Lisesi		Konya/Hüyük
Lisans	Konya Selçuk Üniv. İlahiyat Fakültesi		Konya
Yüksek Lisans			
Becerileri			
İlgi Alanları:	Spor, Kitap Okuma, Gezme		
İş Deneyimi:	Diyane İşleri Başkanlığı İmam-Hatip, Müezzen Kayyum, Cezaevi Vaizi		
Aldığı Ödüller:			
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:			
E-posta			
Tel:	05436466386		
Adres	İnkilap Mah. Fevzi Paşa Cad. Kurmay Sok. Ümraniye/İstanbul		